CAPÍTOL SEGON

L'any 1380 és cedida la jurisdicció de La Garriga a N'Eimeric de Centelles

59. El pas dels ducs per La Garriga. — 60. El noble N'Eimeric de Centelles — 61. El perquè de l'alienació. — 62. L'alienació a favor d'En Centelles. — 63. Puntualitzant algunes de les facultats cedides. — 64. Clàusules d'estil.

59. El pas dels ducs per La Garriga

TENIM notícia d'una curta estada a La Garriga de l'infant Joan i la seva muller Iolanda, ducs de Girona [1]. Sabem, en efecte, que l'any 1380, *dimecres, a XI dies del mes de juliol, lo Senyor Infant: dinar a "Granoiles"; sopar e jaure a "La Gariga"*. Venien de Barcelona i anaven a Vic. Hom pot fàcilment imaginar-se la brillant comitiva. En primer lloc, la figura del príncep, cavalcant un àgil corser. Tot seguit la seva decidida esposa, la duquessa, també cavalcant. Després tot l'estol d'acompanyants i de servents [2]. Portaven amb ells una relíquia de la Veracreu davant la qual feien cremar cera;

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Secció del reial patrimoni. Inventari E, número 34. Registre 441 del Mestre Racional. L'infant Joan era fill del rei Pere III i de la reina Elianor. Havia nascut a Perpinyà, el 27 de desembre de 1350. En 1363 fou nomenat lloctinent general del rei; aquest creà per al príncep el títol de Duc de Girona. Joan havia contret segones noces, a Perpinyà, amb una bonica joveneta francesa, anomenada Iolanda o Violant, filla del Duc de Bar i neboda del rei de França.

2. BERNAT METGE, en *Lo Somni*, pàg. 17, descriu Joan I com *un hom de mitja estatura, ab reverend cara, vestit de vellut pelós carmesí, sembrat de corones dobles d'aur, ab un barret vermell en lo cap...*; entorn d'ell *havia molts falcons, astors e cans de diversa natura, qui cridaven e udolaven fort llejament.*

De Iolanda diu, a la pàg. 145, *la sua casa és estada e és encara temple de lliberalitat e molt pus ocupada en donar que en recebre. De subtilitat singu-*

car tenim dues notes idèntiques, dels dies 11 i 12, dient: *estadals* [3] *a la Veracreu, II, que pesen VI unces, costen XII diners.*

En parlar del pa que despengueren durant el dia 12, hi ha una nota que diu així: *Pans en cort, XII sous, XI diners, item pans del Senyor Infant, ab XIII a la Senyora, II almorzar a majordom, III a la cambra, XXXI pan; costa lo forn d'escalfar VIII diners, fou despès ab IIII sous, VIII diners, a l'almoina, XII sous, a l'escola* [4], *X diners, a la lavanera* [5], *X, a l'hoste, IX diners a la Senyora, II sous, I diner, a V racions, VI diners, als cans, XIX sous, I diners.* La darrera anotació, relativa als gossos, ens demostra com l'infant Joan, anomenat més tard *el Caçador,* aprofitava els viatges per a dedicar-se al seu esport preferit, la cacera, fins al punt que, sense menysprear les peces petites avinents, sovint s'allunyava del camí, a posta per a perseguir els senglars i altres peces majors [6].

Venien també, amb els joves esposos, el sobrecoc, el panicer, el boteller, el reboster, el cavallerís, el sobreatzembler, el *levador,* el majordom [7], el comprador *Jacme Verdes,* en Palau, el Museu,... Hi havia les dames de companyia de la duquessa, car consta, del vespre del dia 11: *vingrec, a les dones, a collació, I ferada* [8] *costa XXII diners.* També venien *IX bèsties de casa,* volent dir les cavalleries i animals de bast.

El dia 11 *done, per la posada a on cuinaren al Senyor Duc, II sous; polls al Senyor Infant, ab III perells; a la Senyora, IX perells, mig, qui, a raó de V sous per perell, costen XLVII sous.* Es mencionen també un parell de coloms, un altre de gallines; llenya, cols, julivert, *agraç,* sagí, olles, espinacs, *carn salada,* moltó, *potatge,* pebre, gingibre, clavells, canyella, safrà, *figues, ab port, qui vengueren de Barcinona,* melons, cogombres, taronges, avellanes, sal, nous; *costa, I cabasset per aportar la sal, II diners: candeles a majordom;* etc.

---

lar, d'entendre, de compendre, e de gosar empendre, grans fets, no pens que persona vivent li en port avantatge...; d'amor conjugal... poques en nombre són a ella estades eguals.

3. Candeles cargolades.
4. BERNAT METGE diu que Joan i Iolanda estaven disposats a *escoltar amb gran pler xandres e ministrers.*
5. Deu referir-se a la bugadera.
6. DANIEL GIRONA. *Itinerari de l'infant Joan.* València 1923.
7. Vegeu el número 91 sobre la significació d'aquestes paraules.
8. Una mesura.

Dijous, a XII dies del dit mes de juliol, lo Senyor Infant partí de "La Garriga", e anà's dinar a Figueret; sopar e jaure a Sancta Coloma de Vinyoles...; foren donats a I hom qui ha duit I vedell e moltons de La Garriga al mas de Figueret, ab I altre hom que anà cercar polles, III sous, VI diners... Així s'esfumà el pas dels Ducs per La Garriga.

60. El noble N'Eimeric de Centelles

UNA figura de relleu en la cort del duc de Girona era precisament N'Eimeric de Centelles. A 9 de setembre de 1371 el trobem amb l'infant Joan, quan aquest anà a Perpinyà per mullerar-se amb Iolanda de Bar; a 21 de setembre de 1372, el duc li escriu perquè li enviï un llebrer per a caçar; a 31 d'octubre de 1380, l'infant escriu una lletra *adreçada al majordom del Senyor Duc, N'Eimeric de Centelles,* dient-li que vagi a la cort del Duc; a 6 d'abril de 1386, altre cop, escriu el duc *al noble Eimeric de Centelles, camarlenc del Senyor Duc,* perquè estigui amatent per a quan l'infant arribarà a Catalunya [1].

Quan l'infant esdevingué rei, amb el nom de Joan I, continuà N'Eimeric de Centelles essent una persona de confiança del nou sobirà. Coneixem unes lletres, datades a 22 de febrer i 14 i 27 de març, de l'any 1390, en les quals el rei escriu al seu germà Martí, duc de Montblanc, dient-li que li envia l'esmentat Eimeric de Centelles per informar-lo; hem vist altres lletres, datades a 17 de març i 4 de juliol, del mateix any 1390, en les quals el rei demana al seu germà que digui a N'Eimeric de Centelles que retorni a la Cort; altres lletres, finalment, foren adreçades al propi N'Eimeric de Centelles, manant-li el retorn a la cort del rei, a 29 d'octubre de 1390 i 19 d'octubre de 1392 [2].

En canvi, les coses ja no rutllaren tan bé per a En Centelles, quan morí el rei Joan i començà el regnat de Martí I. Posseïm còpia d'una

1. Arxiu de la Corona d'Aragó. Registres 1738, full 42; 1735, full 102; 1746, full 112, i 1673, full 97. Vegeu també DANIEL GIRONA, *Itinerari de l'infant En Joan.* València 1923.

2. Arxiu de la Corona d'Aragó. Registre 1957, fulls 63, 122, 159 i 179; Reg. 1958, full 120; Reg. 1949, full 71; Reg. 1874, full 152; Reg. 1963, full 162. Vegeu també: DANIEL GIRONA, *Itinerari del rei En Joan I,* Barcelona 1931.

lletra testimonial, precisament datada a La Garriga, a 24 de maig de 1400, en la qual la reina Maria de Luna certifica que: *aprés mort del Senyor Rei En Joan, de bona memòria, Nòs, com a Loctinent General del Senyor Rei, marit e senyor nostre molt car, qui lavdoncs era en lo Regne de Sicília, induïdes a açò per certes justes raons, manam a Mossèn Galceran de Rosanes* [3], *algutzir del dit Senyor, en nostra presència constituït, que anàs a Gerona, on era lo cors del dit Senyor Rei En Joan, ab los curials seus i de la Reina Dona Iolant, muller sua, e, de part nostra, manàs a Mossèn Bernat de Vilademany, ladoncs Veguer e Batle de Gerona, que prengués certs del dits curials, entre'ls quals li anomenam mossèn N'Eximèn Pereç d'Arenós e mossèn N'Eimeric de Centelles e tots altres que certs missatgers de Barcinona li anomenarien* [4]...

D'altra part, la família dels Centelles es distingí sovint per la seva fogositat bèl·lica [5], la qual, a València, conduí a una veritable guerra civil. Així, a 11 de maig de 1401, el rei Martí hagué de felicitar *els jurats de València* per *la bona manera que havets tenguda en foragitar d'aqueixa ciutat les parts de les bandositats dels Centelles i Solers;* a 9 de setembre de 1403 continuava la brega a València atiada per Gilabert de Centelles, pare de N'Eimeric; a 14 de gener de 1404, les coses arribaren a tal punt que el rei Martí ordenà al Governador General de Catalunya que, si fos necessari, prengués amb grossa cadena N'Eimeric de Centelles; i, finalment, ZURITA explica que a 21 d'abril de 1404 *fué desbaratado don Gilabert de Centellas, por sus contrarios, junto a Lombay y murió en la pelea don Aimeric de Centellas* [6].

---

3. Vegeu número 29.
4. Registre 2337, full 151 girat.
5. Ja en el segle XIII figuraren en la bandositat dels *cadells* dels Montcada, contra la bandositat dels *nyerros,* del bisbe de Vich, particularment en l'aferrissada lluita de l'any 1296 al 1300.
6. Registres 2241, full 110; 2249, full 37; 2245, full 178. ZURITA, *Anales, libro X,* cap. 79. SOLDEVILA, *Història de Catalunya,* I, pàgs. 328, 403, 406, 457, 468, 470, i II, pàgs. 56, 170, 163. Les baralles i lluites sagnants continuaren àdhuc després de la mort de Gilabert de Centelles, el 20 de setembre de 1409. En aquestes lluites, a València, els Centelles representaven més aviat el partit aristocràtic, i, més tard, el de Ferran d'Antequera; els seus contraris més aviat representaven el sentiment popular, i més tard, la part de Jaume d'Urgell, *el Dissortat.* En les lluites es distingí per la seva crueltat En Bernat de Centelles, germà de N'Eimeric.

61. El perquè de l'alienació

La consumació, en 1380, de la venda de la jurisdicció de La Garriga, que altres vegades havia estat projectada sense èxit, significà un important retrocés en l'elaboració que venia fent-se de l'especial règim de llibertats de la municipalitat de La Garriga. Heus ací com comença el document de la venda, traduït lliurement del llatí al català [1]: *En nom de Déu. Que tothom sàpiga que Nòs, l'Infant Joan, primogènit del sereníssim Senyor Rei* [2] *i governador general dels seus regnes i terres* [3], *duc de Girona i comte de Cervera; i nòs, Berenguer de Relat, mestre racional de la Cort reial* [4]; *Pere de Vall, tresorer, i Pere Sa Costa, batlle general de Catalunya* [5], *consellers del dit senyor Rei i procuradors constituïts, tant pel mateix senyor Rei, com també pel senyor Duc, en la carta o document públic, provist del segell de la majestat del dit senyor i del segell comú del dit senyor Duc, datat i fet a Barcelona el dia 6 de juliol de l'any present, i autoritzat per Bernat Miquel, secretari del dit senyor Rei i, per autoritat d'aquest, notari públic per tota la seva terra i dominis:*

A continuació exposa les següents causes llunyanes de la venda:

a. — *perquè el dit senyor Rei i Nòs, el dit Duc, per restaurar el regne de Sardenya, infantat amb molta sang i innombrables despeses i treballs, pels predecessors del mateix senyor Rei i nostres, del dit Duc; del qual* regne, *mentre estigué fora del torb de la guerra pervenia abundància de blats i d'altres béns, a les altres terres nostres; i el qual regne està a punt de perdre's si no el socorrem en breu* [6];

b. — *i per altres afers grans i urgents que toquen a l'honor i a l'estat de la corona del dit senyor Rei i a la cosa pública seva i nostra;*

---

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 1699, full 97.
2. Vegeu número 59.
3. El governador general era cap de la jurisdicció ordinària; representava la terra en els interregnes, i era el primer magistrat, comparable al pretor de Roma. *Diccionari Aguiló.*
4. El mestre racional era el cobrador de rendes; pagava el salari als empleats i portava compte dels interessos públics. *Diccionari Aguiló.*
5. Procurador i tresorer de les rendes reials; oficial de la casa del rei i en son nom expedia provisions, manaments i edictes. *Diccionari Aguiló.*
6. Efectivament, la guerra de Sardenya fou una de les principals preocupacions del regnat de Pere III i una de les causes de la penúria econòmica de la Cort.

c. — *i per diverses altres necessitats del mateix senyor Rei i nostres, del dit Duc* [7] ;

Però la causa pròxima fou explicada dient que, pels dits motius, *hem emmanllevat grans quantitats de diner a mogubell* [8], *les quals En Pere des Cans i N'Andreu d'Olmella, banquers de Barcelona, van obtenir per nosaltres de diverses persones; la suma de les quals quantitats ha augmentat de tal manera fins ara i ha crescut cada dia per la voràgine dels dits mogubells, que, si no són pagades de pressa les mateixes quantitats de diner, el dit mogubell absorbiria tots els béns del dit senyor Rei i els nostres, el dit Duc, i els que podríem procurar-nos dels nostres súbdits;*

Per la qual cosa l'esmentat senyor Rei i Nòs, el dit Duc, enduts per un consell més sà, amb ple acord i madura deliberació, a fi de pagar les dites quantitats de moneda, i els mogubells deguts per les mateixes, i també per utilitat de la cosa pública, vam decidir de vendre i alienar perpètuament els nostres castells, viles i llocs, àdhuc els insignes, i així mateix els feus i altres béns del nostre patrimoni, per aquells preus que es poguessin aconseguir d'ells.

I, aquesta vegada, va tocar el torn a La Garriga i a altres poblacions de prop de Vic, com veurem seguidament. Valgui, però, de dir ací que aquesta alienació, encara que es fes solament a carta de gràcia, violava obertament el privilegi concedit pel mateix rei Pere III en 1358 [9]

---

7. És de notar ací que, anys a venir, Joan I presidí una cort fastuosíssima. Acabem de veure que, en 1380, la casa de l'infant Joan i la seva muller Iolanda despengué a La Garriga 314 sous i 11 diners, el dia 11 de juliol, i l'endemà 237 sous, 2 diners ; veurem, en canvi, que la casa de la seva cunyada Maria de Luna, tota sola, quan ja era reina, en 1400, despenia a La Garriga, cada dia, uns 150 sous, més o menys.

8. Mogubell és una antiga paraula catalana reportada pel *Diccionari Aguiló: A nòs plau molt que façats la venda .. pus hi ha carta de gràcia, car sens dubte fa més a fer això que no pagar los mogubells. Ha comesa usura o fals mogubell?*

9. Vegeu els números 54 i 55.

62. L'alienació a favor d'En Centelles

Per això, nosaltres, el Duc i els mencionats procuradors reials, o sigui: Nòs, el mateix Duc, en el nostre propi nom, per Nòs i per tots els hereus i successors, i nosaltres, els dits procuradors reials, en nom del dit senyor Rei, i per l'autoritat de la dita procuració i en virtut del poder que se'ns hi atribueix i concedeix pel mateix senyor Rei i per tots i qualsevol dels seus hereus i successors, de bon grat i de ciència certa i amb enteniment deliberat i amb espontània voluntat, i per les causes esmentades.

A. — *venem i, per causa i títol de venda, concedim a vós el Noble Eimeric de Centelles, dilecte conseller i majordom nostre, del dit Duc, i als vostres i a aquells a qui voldreu, perpètuament, per propi, lliure i franc alou* [1], *el mer i mixt imperi* [2] *i qualsevol altra jurisdicció, alta i baixa, civil i criminal, i qualsevol altra que existeixi de qualsevol naturalesa o espècie, i tot l'exercici d'aquelles mateixes, que el dit senyor Rei o Nòs, l'esmentat Duc, i els dos o un de nosaltres, tenim i exercim, i devem i podem tenir i exercir, o que al mateix senyor Rei i a Nòs, l'esmentat Duc, i als dos o a un de nosaltres, pertanyi o s'esperi, de qualsevol manera, en la parròquia de Sa Garriga, situada en la vegueria del Vallès, i en aquelles parts dels termes dels castells de Manlleu i de Sa Meda, situats en la vegueria d'Osona, de les quals parts els termes són dintre d'aquella llegua de la ciutat de Vic, la qual fa algun temps fou limitada i termenada en la partició del comtat d'Osona, és a dir en els voltants de la dita ciutat; i en els homes i dones que hi hagi, de qualsevol llei, estat o condició, tant en els privats, o sigui els que habiten i han d'habitar en les dites parròquies i en les parts dels termes dels dits castells i en els límits d'elles, com en els altres forasters i qualssevol persones que romanguin o quasi* [3] *en les dites parròquies i en les parts dels termes i en els límits d'elles, tant en els*

---

1. És a dir, sense gravamen, sense subjecció a altre senyor.
2. Vegeu número 54.
3. La paraula *quasi*, en termes jurídics, d'acord amb la seva significació gramatical, indica una institució o figura jurídica anàloga o semblant a una altra. Ací es refereix al *quasidomicili*; seguidament es parla dels *quasi contractes. Que contractin o quasi.*

camins i vies públiques, com en altra part, o que en aquests llocs vinguin o es quedin, de qualsevol manera.

B. — *Venem, també, en els mencionats noms i autoritat, a vòs i als que vulgueu, perpetuament, per lliure i franc alou, la pau i la guerra* [4], *la host i la cavalcada* [5], *que el dit senyor Rei i Nòs, l'esmentat Duc, i els dos o un de nosaltres, tenim o hem de tenir en dita parròquia de Sa Garriga, i en dita part del terme de Sa Meda, que és dintre de l'esmentada llegua de la ciutat de Vic, i en els homes que habiten o han d'habitar en la mateixa parròquia i en les parts del terme i en els confins llurs.*

Es de notar que en aquest document no es menciona per a res la carta de gràcia corresponent, és a dir, el dret de lluir i quitar que es reservà a favor del rei. Certament que, al final de la còpia del document que estem transcrivint hi ha una nota que esmenta el lloc on hauria de trobar-se el document en el qual N'Eimeric de Centelles s'obligava a retornar al sobirà els drets que adquiria, en el cas que li fos retornat el preu de la venda [6]. Segons l'esmentada nota, el document de referència fou signat per N'Eimeric de Centelles, a Barcelona, a 7 de març del mateix any 1380.

Es cosa sabuda [7] que els senyors feudals desitjaven estendre l'àmbit de la seva jurisdicció, per mor que l'administració de la justícia, per exemple, no era considerada com una funció que cal complir, sinó com un dret útil o guany, alienable per l'Estat als particulars. Amb la venda, però, el rei no desmembrava la sobirania sinó que únicament cedia la jurisdicció i consegüents utilitats, reservant-se el dret de recuperar-ho.

---

4. Sembla indicar el dret de fer la pau i la guerra.
5. Un cert dret feudal; exèrcit i cavalleria. Aquest servei feudal és esmentat ja en l'Usatge *Qui fallierit*, vol. I, pàg. 320. Sembla que la host és una expedició de molts dies, fora del terme, potser en guerra del sobirà contra l'estranger; mentre que la cavalcada es refereix a l'expedició d'un sol dia, dins del terme, i en guerra civil o entre particulars. FORTIÀ SOLÀ, *Història de Torelló*, Barcelona 1947, I, pàg. 158.
6. Segons l'esmentada nota hauria de trobar-se en el full 75 del mateix Registre 1699, però allà no hi és pas, ni l'hem sabut trobar en altre lloc.
7. HINOJOSA, *opus cit.*, pàgs. 124 a 126.

63. Puntualitzant algunes de les facultats cedides

a. — *I, amb aquesta mateixa venda i per causa d'ella concedim, en els noms i autoritats esmentats, a vós i als vostres que, en la dita parròquia i parts dels termes dels castells i en cada una d'elles, puguin ésser sostinguts qualssevol dels que són o siguin desterrats* [1] *pel dit senyor Rei o per Nòs, el dit Duc, o pels successors del mateix senyor Rei o els nostres, de l'esmentat Duc, o els seus oficials o els nostres del dit Duc, o d'ells;*

I que els qui estiguin dintre dels termes de les dites parròquies i parts, no puguin ésser presos per part del senyor Rei o nostra, del dit Duc, o dels successors llurs o pels oficials dels mateixos, ni d'allí ésser extrets; i per haver defensat els dits desterrats, vós, el noble Eimeric de Centelles, *o qualsevol persona habitants o que han d'habitar en dites parròquies i en les parts dels termes dels castells, no pugueu o puguin incórrer en cap pena, ni ésser castigats, ni inquietats d'altra manera.*

b. — *Emperò, per la present venda o per alguna altra cosa continguda en el present document, cap perjudici no es produeixi a vós,* N'Eimeric de Centelles, *o als vostres en la jurisdicció civil, que vós dieu que teniu en les dites parts dels termes, i en la host i cavalcada que* dieu tenir, *en els vostres homes de la dita part dels termes del castell de Sa Meda.*

c. — *Emperò, en els noms predits, us fem aquesta venda i concessió per causa i títol de venda, a vós, el dit noble i als vostres i a qui voldreu, perpètuament, per lliure i franc alou, de totes les coses predites i de cada una d'elles, purament, lliure i absoluta, i sense cap altra condició ni retenció i segons pugui millor ésser dit i ésser entès, per salvament i bona intel·ligència de vós i dels vostres.*

d. — *De manera que d'ara endavant vós,* N'Eimeric de Centelles, *i els vostres successors perpètuament, i els oficials vostres o d'ells, pugueu i us sigui lícit, a vós i a ells, en força de la present venda, usar dels dits mer i mixt imperi i tota classe de jurisdicció civil i criminal, en la dita parròquia de Sa Garriga i en les dites parts dels termes*

1. Traduïm *banniti* per desterrats; excomunicats, exiliats, proscrits, castigats. Vegeu DU CANGE, *Glossarium*, París 1733

dels castells de Manlleu i de Sa Meda; i, per la mateixa total jurisdicció, lliurement i impune, pugueu, *així mateix, declarar i manar la host i cavalcada dels homes habitants i que han d'habitar en la dita parròquia de Sa Garriga i en la dita part dels termes del dit castell de Sa Meda i* pugueu *conduir-los en les mateixes, i fer pau i guerra dels mateixos, de la mateixa manera que el dit senyor Rei o Nòs, el dit Duc, podia o podíem fer, abans de la present venda;*

e. — *i, així mateix, per l'exercici de la dita jurisdicció, pugueu eregir i fer eregir perpètuament, una vegada o moltes i tantes vegades com vulgueu, en les dites parròquies i en les parts dels termes, en elles o en els llocs de les mateixes, que a vós,* N'Eimeric de Centelles, *i a ells us sembli, forques* [2] *i guardes, pals i altres signes que denoten el mer i mixt imperi i tota classe de jurisdicció, a fi que hi siguin castigats els culpables i a fi que, també, sigui palès a tothom el mateix mer i mixt imperi i altra jurisdicció.*

f. — *I, en altra part, castigar fustigant amb efusió de sang o també empresonant, travessant, penjant i amb altra mort natural* [3] *anihilant i matant; tallant i truncant orelles, mans, peus, nassos i altres membres; privant., relegant, exiliant,* i castigar *amb altra qualsevol classe de càstig i condemna;*

g. — *i fer, o fer fer qualsevol execució, tant en els cossos com en els béns, civilment o criminalment, per qualssevol excessos o causes; i, així mateix, remetre i perdonar i també composar dels crims o delictes; i el que pervingui dels emoluments d'això, aplicar-ho a utilitats vostres i dels vostres;*

h. — *i fer, i lliurement exercir, totes les altres coses que pertanyen al mer i mixt imperi i omnímoda jurisdicció i exercici, ús i execució d'elles, de la manera que sigui ben vist per vós i els vostres i els seus successors i pels oficials vostres i d'ells, i de la manera que puguin i acostumin de fer i també d'exercir qualssevol barons i qualssevol altres que tenen el mer i mixt imperi i total jurisdicció en els seus llocs i castells dintre de Catalunya;*

i. — *sense cap apellació, provocació, súplica o recurs que hi hagués, al dit senyor Rei o als seus successors, o a Nòs, l'esmentat Duc, o als*

---

2. L'erecció de forques permanents, per a penjar els malfactors, era cosa freqüent. Recordeu encara l'expressió barcelonina *la quinta forca.*

3. Hi havia la mort civil, que sense privar de la vida, privava de drets.

nostres successors o oficials del mateix senyor Rei o nostres, del dit Duc, o en nom d'ells, i aquella o aquell que l'esmentat senyor Rei, o Nòs, el dit Duc, o els mateixos, tingui o tinguem, Nòs, l'esmentat Duc, o tinguin en altre cas contingent, de qualsevol manera.

j. — *Declarant, en els noms precontinguts, entendre i comprendre en la present venda, no solament els futurs crims, excessos i delictes, sinó també els ja comesos en la dita parròquia i en les parts dels termes dels esmentats castells, mentre no siguin finits i decidits per sentència o composició; a fi que per això es tregui tota intrincació i alteració i tota manera de qüestions entre el dit senyor Rei i Nòs, el dit Duc, i els seus oficials i els nostres, i vós i els sucessors i oficials vostres i d'ells*

64. Clàusules d'estil

En arribar a aquest punt, aquest document de la venda o alienació a favor de N'Eimeric de Centelles s'allarga copiosament, inserint una multitud d'interessants clàusules d'estil, que anem a resumir breument a continuació:

Mana als funcionaris que no s'immiscueixin ni impedeixin la jurisdicció cedida, encara que fos per delictes comesos en camins públics; extreu, les coses venudes, del domini reial i les transfereix al lliure domini de N'Eimeric de Centelles; promet donar-li la possessió immediata, amb prioritat de temps i millor dret, i el faculta per prendre-la per pròpia autoritat, restant constituïts els venedors, entretant, en possessors precaris; cedeix tots els drets i accions corresponents; constitueix l'adquirent com a senyor en el lloc dels cedents; i afegeix

Però, pel preu de les predites coses que us hem venut, ens vàreu donar i pagar, en els esmentats noms, i nosaltres confessem en els mateixos noms, haver hagut i rebut de vós, de la manera suscrita, mil dos-cents florins d'or d'Aragó, els quals lliuràreu a mi, l'esmentat Pere de Vall, diputat solament per aquesta cosa pel dit senyor Rei, en l'esmentat document de poders; pagant-se, per mi, als dits banquers, en pagament de les esmentades quantitats de diner degudes i dels seus mogubells [1].

1. Efectivament, el *Libro de Enajenaciones*, vol. III, full 709, núm. 5, diu que *en l'oficina del mestre racional, en el còmput de Pere des Valls, del diner de les alienacions reials, hi ha el rebut del preu de la dita venda.*

A continuació renuncia a les excepcions i altres proteccions jurídiques; cedeix el major preu que poguessin tenir les coses cedides; promet no promoure cap qüestió per la dita cessió; s'obliga a evicció; promet de no donar audiència als qui promoguessin qüestions contra la cosa atorgada, i, en el cas que s'intentés, promet d'oposar-s'hi encontinent, el Rei, a expenses pròpies, i que el de Centelles pogués oposar-s'hi per si mateix, sense necessitat d'ésser citat, obligant-se el Rei a pagar les expenses, danys i perjudicis, tant en el cas de guanyar, com en el de sucumbir, encara que sigui per impericia o negligència, creient, sobre els danys i interessos, la confessió jurada del de Centelles; restaren obligats en evicció tots els béns del Rei i del Duc; juraren tenir-ho tot per ferm; considerar com a no posades les coses contràries al comte i com a insertes les coses favorables que no hi fossin, suplint el Rei tot defecte; volent que tingués força de llei sobre tota disposició contrària; i prometent complir-ho fidelment.

El qual fou dat i fet, firmat i jurat, pel dit senyor Duc i pels dits Berenguer de Relat i Pere de Vall, en el lloc de Sant Feliu de Llobregat, el dia XIIII de setembre, i pel dit Pere Sa Costa, a Barcelona, el primer dia d'octubre, de l'any de la Nativitat del Senyor, MCCCLXXX.

Segueixen les signatures dels esmentats atorgants, les dels testimonis i la del notari Guillem Oliveres. En un altre document, els mateixos atorgants i en les mateixes dates nomenaren *procurador cert i especial, del dit senyor Rei i nostre, l'esmentat Duc, a vós Guillem Gorc, porter del dit senyor Rei, per a trametre, pel dit senyor Rei i per Nòs, el dit Duc, la possessió corporal o quasi, al noble Eimeric de Centelles, dilecte conseller i majordom de Nòs, el dit Duc,* de totes les coses concedides en l'altre document que hem minuciosament ressenyat [2].

2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 1699, full 103

CAPÍTOL TERCER

Sota la jurisdicció de N'Eimeric de Centelles, de 1380 a 1397

65. L'alienació efímera de l'any 1382. — 66. L'homenatge del senyor de La Roca. — 67. Augment de la carta de gràcia a N'Eimeric de Centelles. — 68. Alienació del dret de lluir i quitar la jurisdicció de La Garriga. — 69. Gestions realitzades per En Marc de Vilanova. — 70. Contra la voluntat de N'Eimeric de Centelles. — 71. La talla de l'any 1397.

65. L'alienació efímera de l'any 1382

En el volum V del *Libro de Enajenaciones* del Reial Patrimoni [1], consta que, en l'oficina del Mestre Racional, es reberen els 30.000 sous que eren el preu de la venda a carta de gràcia, feta a 8 de març de 1382, pels procuradors del Rei Pere III, a favor de Pere Arnal Marquès, del mer i mixt imperi del castell i lloc de La Roca; i diu, també, que allà són designats els termes en les parròquies de Vilanova, de Llerona, de *Sa Garriga,* de Santa Agnès, d'Orrius, de Granollers i de la vall de Riolf; i del mer i mixt imperi i tota jurisdicció de la casa i quadra de Sant Leir [2]. Concordant amb ell, un altre llibre

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, full 1245, número 18.

2. En el mateix llibre i foli, número 19, es diu textualment: *Et charta de gratia est in armario Barçinona, extra saccos, número 51.* Ara bé, hem cercat diligentment aquest document original però no hem assolit de trobar-lo. No és el pergamí número 3100, únic, dels de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que porta la data de 8 de març de 1382. Tampoc és el pergamí número 3122 del mateix Arxiu, malgrat que aquest sembla ésser l'antic número 51, suara esmentat.

del mateix Arxiu [3] diu que en l'esmentada data s'atorgà *la promesa que Pedro Arnal hizo al Señor Rey de Aragón, de que, siempre que le pagase 30.000 sueldos barceloneses, le restituiría las jurisdicciones del Castillo de La Roca y sus Parroquias y de la Cuadra nombrada San Ley*. Concretant més encara la qüestió, consta que va ésser l'infant Joan, en nom del seu pare, el qui va posar el decret de la venda [4], a Tarragona, a 27 de març de 1382; però en aquest document no es menciona pas expressament La Garriga.

Consta, finalment, que, al cap de poc temps s'atorgà *la retrovenda, feta a 5 de juny de 1385, per Pere Arnal Marquès, al Rei Pere, del mer i mixt imperi i tota la jurisdicció del castell de La Roca i dels seus termes, en els llocs i parròquies dintre dels seus termes constituïts* i esmentats al començament d'aquest número [5].

De tots aquests documents pot deduir-se, amb tota seguretat, que amb ells no es va pas alienar la jurisdicció sobre La Garriga, en general — car aquesta ja pertanyia a N'Eimeric de Centelles —, sinó que solament va alienar-se la jurisdicció sobre aquelles parts o termes situats a La Garriga, però subjectes al castell de La Roca. Probablement que aquests termes eren solament els de can Garriga i can Brassó [6].

---

3. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Indice del Antiguo Armario: Barcelona, número 51, saco Jesús. Escritura hecha en Barcelona a 8 de marzo de 1382, ante Pedro Jaime, escrivano...*

4. Arxiu de la Coron d'Aragó. *Libro Enoj.*, vol V, full 1245, número 20. A continuació el número 21 diu textualment: *In armario Catalonia, extra saccos, est charta proxime dicte venditionis facta per procuratores regis Petri 3, die 8 martius 1382, número 118;* i, concordant amb aquests textos, en el mateix Arxiu, en l'*Indice del Antiguo Armario: Cataluña*, diu, amb alguna inexactitud: *Escritura hecha en Barcelona, a 8 de marzo de 1382, ante Pedro Jaime, escrivano, que contiene la venta que el Señor Rey Don Juan Primero de Aragón hizo a favor de Pedro Arnaldo Marqués...; dentro la cual van inclusas tres cartas de pago como parece de dicha escritura escrita, en dicho Armario, saco San Pedro, número 118.* Hem trobat la còpia de l'esmentat document en el mateix Arxiu, Registre 1704, full 55, girat.

5. A. C. A., *Libro En.*, V, full 1245, número 25.

6. Actualment de can Busquets de pagès. Vegeu números 217 i següents.

66. L'homenatge del senyor de La Roca

PERÒ es dóna el cas que el senyor del Castell de La Roca i els seus termes, a part de l'expressada efímera jurisdicció sobre part de La Garriga, tenia, en part d'aquesta, altres drets, per mor dels quals estava subjecte al Rei, com a senyor feudal. Es podria suposar que els termes de La Garriga afectats per aquests drets serien els mateixos que estigueren transitòriament sotmesos a la jurisdicció de l'esmentat senyor.

Consta, en efecte [1], que s'atorgà *escriptura, feta a 11 de novembre de 1387, de l'homenatge fet per Pere Arnal Marquès, al rei Joan, pel Castell de La Roca i els seus termes, entre els quals hi ha la parròquia de Sant Sadurní de La Roca, Sant Esteve de Vilanova, Sant Andreu d'Orrius, i en part de la parròquia de Sant Esteve "de Garriga", i part de la parròquia de Sant Genís de l'Ametlla i part de la parròquia de Santa Agnès de "Malamanyechs", que avui té en feude reial.*

Hem trobat un dels dos originals de l'esmentada escriptura [2]. Heusne ací una traducció parcial:

A l'excellentíssim príncep i senyor Joan, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, comte de Barcelona, el Rosselló i la Cerdanya; personalment constituït en el palau reial major de la ciutat de Barcelona, en presència de l'ínclit i magnífic senyor l'infant Martí, germà de l'esmentat senyor Rei, Duc de Montblanc i Comte d'Eixerica i de Luna, i Governador General de tots els regnes i terres del mateix senyor Rei, tenint plens poders del mateix senyor Rei per aquestes coses; comparagué Pere Arnal Marquès, ciutadà de Barcelona, el qual té en feude, pel mateix senyor Rei, el Castell de "Sa Roca", amb els seus termes, sota els quals termes hi ha els que segueixen... i en part la parròquia de Sant Esteve de La Garri-

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Libro Enaj.*, V. full 1246, número 33, on diu en llatí que *en l'armari de Barcelona, fora dels sacs*, hi ha l'escriptura que estem ressenyant.

2. Que és el pergamí, número 81, del regnat de Joan I, de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Solien fer-se dos exemplars en un sol pergamí que després es partia, un cop escrites lletres o senyals en el lloc de la partió, per tal de poder comprovar posteriorment si coincidien els esmentats exemplars. Així podia restar un exemplar autèntic en poder de cada part. Sembla que l'exemplar que hem vist és el que va correspondre al rei.

ga...; i féu sagrament i homenatge pel dit feude rebent-lo el mateix senyor infant, en nom del senyor Rei [3]...

67. Augment de la carta de gràcia a N'Eimeric de Centelles

No necessita gaires comentaris un altre document que relacionem a continuació [1]:

En nom de Crist. Que a tothom sigui evident que Nòs, Joan, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, etc.

A. — *Preveient que ens serà expedient i també necessari de procurar diner, a fi que puguem pagar aquella suma de diner que hem de dar a l'illustre Lluís rei de Sicília i de Jerusalem, per raó del dot de l'ínclita infanta Iolanda, filla nostra caríssima, la qual, Déu volent, ha de prendre per muller* [2], *cerquem tota via i manera amb les quals puguem haver l'esmentat diner, segons convé; i com que ara no se'ns presenta més fàcilment una altra via tan prompta, per haver el diner per les coses esmentades, com la via i manera que més avall s'explica;*

B. — *Considerant, encara, que vós, el noble i dilecte conseller i camarlenc nostre, Eimeric de Centelles, cavaller, ja teniu i poseïu per títol de pura i perfecta venda, a vós feta, per lliure i franc alou, per Nòs, en aquell temps en què, constituït en Duc, i també per Berenguer de Relat, Pere de Vall i Pere Sacosta, difunts, constituïts i ordenats procuradors per aquesta cosa, pel dit senyor pare nostre, de recolenda memòria, per preu de mil dos-cents florins d'or d'Aragó, mitjançant carta de gràcia, tant el mer i mixt imperi,* com les altres coses esmentades en els números 62 i 63 d'aquest llibre;

---

3. En la cerimònia el súbdit pronunciava el jurament agenollat i amb les mans posades entre les del senyor; el qual romania assegut, en senyal de superioritat; seguia un bes a la galta, que era correspost pel senyor, en testimoni de fidelitat recíproca; després el sagrament es repetia a l'altar, amb les mans posades en els Evangelis; vegeu MOSSÈN FORTIÀ SOLÀ, *Història de Torelló*, I, pàg. 183.

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 1931, full 159.

2. En efecte, en 1390 es pactà el matrimoni de Lluís II d'Anjou, aspirant a la corona de Nàpols, amb la Infanta Iolanda o Violant, filla del Rei Joan I. D'aquest matrimoni nasqueren: Lluís, duc de Calàbria, un dels aspirants a la corona, a la mort del rei Martí; i Renat d'Anjou i de Provença, que fou proclamat rei en la revolta contra Joan II, *el sense fe*. SOLDEVILA, *Hist. Cat.*, I, pàg. 394.

C. — *Advertint, posteriorment, que fou convingut i portat a pacte, entre Nòs, d'una part, i vós, dit noble Eimeric, de l'altra, que, donant-nos i pagant-nos vós mil cinc-cents florins d'or d'Aragó, per al cas i necessitat de l'esmentat dot, Nòs faríem a vós i als vostres la concessió infrascrita d'aplicar i incorporar, del mateix diner, la dita quantitat de diner, en i sobre la jurisdicció civil i criminal, mer i mixt imperi i sobre totes les altres coses per Nòs venudes a vós, segons s'ha dit;*

A tenor del present document públic, que ha de valdre fermament, moguts per les esmentades causa i necessitat, les quals considerem suficientment urgents i necessàries, confessem haver rebut de N'Eimeric de Centelles els esmentats 1.500 florins, per afegir als 1.200 florins rebuts l'any 1380, *les quals quantitats de diner, que pugen a la suma de dos mil set-cents florins, volem que sigui el total preu de l'esmentada venda; de manera que, en qualsevol temps en què Nòs o els nostres successors volguéssim lluir o redimir, de vós o dels vostres, les predites coses ja venudes a vós, segons és dit, tinguem necessitat, per lluir — o redimir — les del pagament únic i restitució íntegra dels mateixos dos mil set-cents florins.*

Segueixen les clàusules d'estil; és a dir: Que la concessió es féu de la millor manera; que el rei responia d'evicció; que s'obligaven tots els béns del rei; que es manava a tots els funcionaris, i, entre ells, a *l'ínclit infant Martí, caríssim germà i governador general,* que complissin el document; que jurava complir-lo; que es reservava el dret de recuperar les coses cedides a carta de gràcia...

La qual cosa és dada i feta a Saragossa, el dia 8 d'abril, de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCXC i u, cinquè del nostre regnat. I segueixen les signatures del rei, dels testimonis i del notari.

68. Alienació del dret de lluir i quitar la jurisdicció de La Garriga

En l'esmentada addició de preu feta en 1391 [1], pel rei Joan I, a favor de N'Eimeric de Centelles, es pactà clarament el dret de lluir i quitar, propi d'una carta de gràcia; en els següents termes:

1. Vegeu número 67.

Retenim, emperò, per a Nòs i per als nostres successors, que en qualsevol temps en què Nòs, o els nostres o altres per nosaltres, paguem a vós o als vostres, en moneda comptada i en un sol pagament, segons s'ha dit, dos mil set-cents florins, sense cap deducció ni contradició, des d'aleshores dita venda i la present nostra concessió, aplicació i incorporació, i les altres coses per Nòs més amunt dites i promeses, es tinguin enterament per no fetes i totes les mateixes coses retornin íntegrament al nostre domini, com abans.

Però les despeses de la cort del rei Joan eren molt grans i calgué àdhuc cedir l'esmentat dret de lluir i quitar [2]. En efecte, a València, a 14 de març de l'any 1393, el rei Joan I signà un llarg document, en el qual, entre altres coses que ací no interessen, després de referir-se a la carta de gràcia atorgada en 1380, i a l'addició de 1391, diu el Rei, parlant en primera persona i adreçant-se a Eimeric de Centelles:

A tenor del present, deliberadament i de certa ciència, renunciem enterament i en vós perpetuem les esmentades cartes de gràcia i qualsevol retenció i tots els drets, de lluir o redimir les esmentades coses venudes, fets aleshores; i volem i concedim a vós, l'esmentat noble Eimeric, que vós i els vostres i els que vulgueu, que totes i cada una de les coses predites, que foren venudes per l'esmentat Senyor, pare nostre, i per Nòs i per altres, segons més amunt es conté, ho hagueu, tingueu i posseïu, en el successiu, en ple domini, perpètuament i irrevocablement, i també que de les mateixes coses pugueu fer la vostra omnímoda voluntat;

Renunciant, conscientment, sobre això, al benefici de restitució "in integrum" i a qualssevol altres beneficis, dret o llei, pel qual o per la qual Nòs, o els nostres successors, poguéssim contravenir a les dites coses; volent i manant, amb el present, a qualsevol persona en poder de la qual estiguin les esmentades cartes de gràcia, que les anul·lin i cancel·lin, tal com Nòs també formalment les anul·lem i cancel·lem...

Però no tot passà amb la irrevocabilitat amb què s'expressen aquests documents [3].

---

2. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Libro Enaj.*, IV, full 907 i Registre 1902, full 212 i següent. En el mateix document es parla d'altres vendes a carta de gràcia, de la jurisdicció dels castells de Montmany, Gallifa i Cànoves.
3. Vegeu número 72.

69. Gestions realitzades per En Marc de Vilanova

Sigui por mor del caràcter turbulent que tingués N'Eimeric de Centelles, sigui per seguir el pensament general que tendia a sortir de la jurisdicció feudal, per anar a raure en la jurisdicció reial, tinguda sempre per més benigna i més justa; el cert és que els garriguencs desitjaven retornar al règim reial. En efecte: hi ha una lletra del rei Martí, donada a Barcelona, a 2 de juny de 1397, adrecada, segons fórmules purament protocolàries, *al noble i dilecte nostre, Eimeric de Centelles, cavaller, i als altres qualsevols que posseeixi el mer i mixt imperi i jurisdicció,* sobre la parròquia de *Sa Garriga,* i el Castell de les Medes i de Manlleu, *i als oficials dels mateixos, salut i dilecció.* A continuació el rei explica que els prohoms i universitats dels esmentats llocs volien recollir el diner necessari per a la redempció del mer i mixt imperi i jurisdicció i altres drets en altre temps venuts a carta de gràcia a l'esmentat N'Eimeric de Centelles, o sigui que, estant els dits prohoms i universitats disposats a reunir el preu que s'havia pagat i a retornar-lo al Centelles, no volien, emperò, fer-ho sense llicència i permís; per això, el rei assenyalava a N'Eimeric un terme breu, *d'avui fins al dissabte vinent inclusiu,* perquè concedís plena llicència i lliure facultat als dits prohoms i universitat, per tal que, junt o per separat, poguessin convenir entre ells i crear procuradors, fer censals i violaris, emmanllevar diners, i atorgar altres coses que fossin oportunes i útils per a dur a terme i compliment l'expressada redempció; i, afegia el rei, que si N'Eimeric no concedia la llicència dintre de l'esmentat terme, aleshores ho faria el mateix rei [1].

---

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2295, foli 1. Un exemplar del dit document es troba a l'arxiu de can Poy i apareix ressenyat en la llibreta Registre, amb el número 4, i amb les següents paraules: *Privilegi del Serenissim Senyor Rei Don Martín de Aragó en favor dels del dit terme de La Garriga i demés llocs atràs mencionats per a que, segons lo atràs mencionat, puguen agregar-se debaix del domini i jurisdicció reial i eximir-se totalment del domini i jurisdicció del dit Senyor Don Eimeric de Centelles, Baró de Centelles; i dit privilegi los concedí ab totes condicions i clàusules necessàries i ordinàries i en semblants privilegis posar acostumades; en Barcelona, a 2 del mes de Juny de l'any 1397.* I tot seguit afegeix el següent: *Es lo acte de la presentata de dit privilegi, rebut i clos en pergamí, per lo Rnd. Vicari i Notari, regint la Escrivania de la Rectoria de La Garriga per lo Rnd. Rector de aquella, als 4 del mes de Juliol de l'any 1397.*

Però calia un home d'empenta per a dur a terme aquest afer, i l'home va trobar-se en la persona d'En Marc de Vilanova [2], pubill de can Poy de La Garriga.

En efecte, tenim notícia [3] d'un *Sindicat fet i firmat per los parroquians i habitants del present terme i parròquia de Sant Esteve de La Garriga i castell de les Medes i de les quadres del terme i vila de Manlleu, a favor de Marc de Vilanova, de dita parròquia de La Garriga, per a què, en nom de tots los naturals i habitants de dits termes, castell i quadres, i per lo bé i estat públic de tots ells, alcançà 's de la Real Majestat del Rei d'Aragó, Don Martí, un privilegi i llicència real per a que poguessen comprar del molt Illustre Eimeric de Centelles, Senyor de Centelles, tota la jurisdicció i domini que sobre de ells hauria comprada de mà i poder del Sereníssim Senyor Rei Don Joan de Aragó, per preu de mil i dos-cents florins de or fi de Aragó; i que dit Senyor Rei, Don Martí, los redimís, ab llurs propis diners, del... domini i senyoria del dit Senyor de Centelles; i, emparant-los i acceptant-los debaix son domini i vassallatge real, com ja lo dit Vilanova havia tractat ab dita Majestat; i que, per dit efecte, pogués, lo dit Vilanova, manllevar a qualsevol interès, fins a la quantitat de dits mil i dos-cents florins, o, per ells, tretze mil i dos-cents sous de moneda barcelonesa, obligant-ne, per seguretat de ells, tots llurs béns,...* El document fou autoritzat pel rector de Llerona, a 25 de juny de 1397.

70. Contra la voluntat de N'Eimeric de Centelles

Era cosa freqüent que els senyors feudals dificultessin amb violències i amenaces els actes dels que volien retornar a la jurisdicció reial [1]. El cas és que a N'Eimeric de Centelles tampoc no li semblà bé la cosa, car tenim esment [2] que el rei li adreçà una altra lletra, en la qual, referint-se a la que li havia tramès a 2 de juny, i després de dir que aquella li havia estat presentada, afegeix, *emperò vós, allegant que les esmentades jurisdiccions s'havien fet perpètues en vós i en els vostres, i allegant altres coses, per les quals dèieu que no hi*

2. Vegeu números 79 i 223 i següents, i, entre ells, el 228.
3. Arxiu de can Poy, pergamí número 3, segons relació del Registre.
1. Hinojosa, *Op. cit.*, pàg. 125 i 126.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Reg. 2295, full 4; força deteriorat pels corcs.

havia lloc per a l'esmentada lluïció o redempció, *pretenguéreu que no estàveu de cap manera obligat al contingut en dita lletra* [3]; emperò, el rei replicà que oí sobre l'esmentat assumpte *el nostre procurador fiscal* i *el nostre Consell,* i que foren de parer i declararen que N'Eimeric de Centelles estava obligat a complir el que se li demanava en l'esmentada primera lletra; i que, per tant, afegeix, *us requerim i amonestem a què, des d'ara al pròxim dia cinquè inclusiu, doneu plena execució a les llicències expressades en la mateixa lletra, que s'han de conferir als esmentats prohoms i universitats...* i repeteix el rei que, si N'Eimeric no ho feia, sabés que el mateix rei els donaria les llicències. La lletra fou signada a Barcelona, a 19 de juliol de 1397.

I, efectivament, al cap d'un mes, a 20 d'agost del mateix any [4], el rei Martí signà un altre document en el qual exposà que *el propòsit de la constant fe i naturalesa de vosaltres, universitat i prohoms de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, de la vegueria del Vallès, de què la host i la jurisdicció de dit lloc, en altre temps alienades, siguin retornades a la nostra reial diadema, mitgençant el vostre tracte i subvenció pecuniària,* era cosa digna de la lloança del rei; i que, *estant presents o constituïts en nostra Cort En Simó Pascal i En Pere des Pi, síndics i actors i procuradors vostres, us concedim que, per vosaltres, la dita universitat i singulars, o pels esmentats síndics i procuradors o per altres,* pugueu vendre i alienar, amb l'encant públic o sense, conjuntament o per separat, censals morts o altres, pel preu que vulgueu i que pugueu convenir amb el comprador; però que la quantitat no excedís dels mil cinc-cents florins [5] per aplicar al preu de la lluïció o redempció esmentada i no en altres usos; i, afegeix, el rei, que aprovava: els sindicats o procuracions que haguessin fet o que haguessin de fer, i les vendes, confessions judicials, escriptures de terç [6] i altres contractes i el contingut dels documents corres-

3. Vegeu abans, números 67 i 68. En Centelles degué allegar que havia comprat àdhuc el dret de lluir i quitar; però els garriguencs, i amb ells els consellers del rei pogueren replicar que tant la venda a carta de gràcia, com la venda del dret de lluir i quitar, s'havien atorgat violant el privilegi concedit pel mateix rei Pere III, en 1358. Vegeu els números 55 y 61.

4. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2295, full 10 girat.

5. Vegeu número 62.

6. Perquè els deutors restessin subjectes a pena de presó, com a deutors al fisc, els creditors enginyaren el pacte que en el cas que els deutors no paguessin el deute en el terme prefixat, incorressin en la pena d'una tercera part aplicadora al fisc. Es legislà sobre la matèria en el capítol 11, de les corts celebrades a Perpinyà per Pere III, en 1351. Vegeu VIVES I CEBRIÀ *Traducción,* libro I, pàg. 309.

ponents; i que manava als funcionaris, i àdhuc als notaris, que observessin el document que ressenyem.

Probablement que ja fou una conseqüència d'aquesta concessió reial un censal que van atorgar els garriguencs a 27 de setembre del mateix any 1397 [7].

71. La talla de l'any 1397

Açò és tralat ben e felment près [1] *de aquela taia* [2] *qui fo feta en la parròquia de Sant Esteve de La Garriga; la qual taia fo feta a XX dies de octubre de l'any MCCCXC e set; la quantitat de dita taia féu vuit-cents e dos florins d'or d'Aragó; e açò per la rempçó de la jurisdicció de la dita parròquia del noble Senyor Monsenyor N'Esmeric de Centelles, e tornant-se al Senyor Rei; la qual taia fo feta per En Pere des Mas e En Bonanat Garriga, aquests dos apellats per los majors* [3]*, En Pere des Camps e En Guillem Nualart, per los mijans, e Pere Poyetó, e'N Pere Pelicer, per los menors* [4]*: qui tots aquests han feta la taia per manament de l'Honrat Baile* [5]*, En Març de Vilanova, a requesta dels prohmes* [6] *de la parròquia de La Garriga demunt dita;*

7. Constava en el pergamí número 2 de l'Arxiu Municipal de La Garriga; però avui dia sembla que aquest pergamí s'ha perdut i únicament hem trobat en el dit Arxiu una nota extractada, segons sembla amb no gaire precisió i exactitud; en els papers inèdits del difunt comte de Vilanova també vàrem trobar una referència imprecisa al susdit document.

1. Es a dir: Això és un trasllat, una còpia, bé i fidelment fet.

2. *Taia*, és l'equivalent fonètic de *talla*. Els municipis, per a fer front a llurs despeses, tenien l'import de les multes, però es nodrien principalment amb les aportacions o impostos de tots els ciutadans, en proporció a llurs béns. La recaptació es feia pel sistema de taxes o talles; o sigui per repartiments fets per persones comissionades a tal fi, en les quals solien haver-hi representants de tots els estaments o *mans*, per evitar arbitrarietats. FONT i RIUS, *Orígenes*, pàg. 310 i 457.

3. És a dir, aquests dos foren escollits i delegats pels majors propietaris de La Garriga.

4. És a dir, que hi havia altres dos delegats elegits pels garriguencs de fortuna mitjana i altres dos elegits pels menors o de menor fortuna. Malgrat la uniformitat general en l'ordre jurídic i social dels habitants dels municipis, aviat es diferenciaren per les condicions de fortuna, consideració social o professió, formant-se els tres estaments o *mans, maiores, mediocres et minores*, que tingueren diferent representació en els consells i assemblees populars. FONT i RIUS, *Orígenes*, pàg. 141.

5. És de notar que ací s'esmenta el Batlle i no el lloctinent de Batlle. Vegeu números 57 i 79.

6. Que vol dir: per manament del Batlle i a requeriment dels prohoms.

e amb alcuns dels dits prohmes qui pagaren de present, així com apar per cartes públiques que ells tenen, les quals los féu En Pere Maiol, així com a síndic, per los dits prohmes, elegit.

A continuació el document va enumerant els caps de casa de La Garriga i els florins que a cada un corresponia de pagar [7]; i termina així: *En testimoni de veritat, los prohmes de La Garriga manaren a mi Pere Cugul, Vicari de la dita església, que'ls-en feés aquesta present carta, per tal que milor ne fos trobada memòria per temps esdevenidor: e pos ací mon senyal de art de Notaria, perquè així com a Notari, jo'n fas fe e fui present demetra que la dita taia los feia.*

Item tots aquests dessús escrits han pagat; primerament, En Mas, item lo mas Palau, item En Blancafort, item N'Oliveró, item En Coromina, item en Capela, item en Rosseió de Sent Gervés, item en Plan; e tots aquests han pagada tota la quantitat, així com apart per carta que tenen cada un.

E la qual taia fou denunciada per lo dits damunts faedors [8], *e per mi, Pere Cugul, vista, en la Plaça dels Banys, en presència de tots, lo dia e l'any demunt dit. E tots loen e aproven la dita taia. Per què, tots aquells que han pagat, han request a mi, Pere Cugul, Vicari de la dita parròquia de La Garriga, que'n faés aquesta carta pública, per remembrança per temps esdevenidor, la lur part pertanyent* [9].

Concordant amb aquest document, sabem per altres que, a 16 d'octubre de l'any 1397, va atorgar-se procuració o sindicat a favor de Pere Mallol; i aquest, en nom de la municipalitat de La Garriga, firmà les corresponents cartes de pagament a favor de Jaume de Rosselló, a 18 de novembre 1397 [10], i a favor de Pere Oliveró, a 24 de novembre del mateix any [11]. Per aquesta darrera sabem que alguns no varen pagar en el seu degut temps els florins corresponents i que aquesta fou la causa d'haver d'emmanllevar diners amb censals; i que, per tant, l'Oliveró entenia que no havia de contribuir a pagar les despeses i rèdits dels dits censals.

---

7. Vegeu número 186.
8. És a dir: els que van fer la talla varen publicar-la.
9. Els testimonis foren *lo Senyor En Benet Sacot, ciutadà de Barcelona, e En Joan Sacot, de Corró Subirà, e'N Ponç de mas Ponç, de la parròquia de Boixaleu, del Bisbat de Gerona, que en aquestes coses foren com se denuncia.* El document es conserva a l'Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí núm. 17.
10. Arxiu de can Terrés, pergamí número 8.
11. Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí número 16.

CAPÍTOL QUART

Capítols pactats en 1397 entre el rei Martí i La Garriga

72. La reincorporació a la corona reial. — 73. Una garantia amb condició suspensiva. — 74. Altres garanties. — 75. Capítols relatius al batlle de La Garriga. — 76. Les concessions dels capítols V al VIII. — 77. Capítols complementaris: del IX al XII. — 78. La conclusió del document.

72. La reincorporació a la corona reial

La introducció llatina del document [1] diu així, traduïda al català: *En nom de Déu. Que tothom sàpiga que Nòs, Martí, etc.; atès que per part vostra, els nostres fidels prohoms, universitat i singulars de la parròquia de La Garriga i del terme d'ella, situada en la vegueria del Vallès, ens foren presentats els capítols que segueixen.* Efectivament, a continuació, en llengua catalana segueix el següent títol:

Capítols fets e concordats entre lo Senyor Rei, d'una part, e los prohòmens, universitat e singulars de la parròquia de La Garriga, de

---

1. Del document de la redempció de l'any 1397 n'hem vist la còpia autèntica existent a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, registre número 2295, fulls 15, 16, 17 i 18, per ambdues cares; té una mutilació que impedeix de llegir part del seu contingut, però, sortosament, hem pogut omplir el buit, amb una còpia del document registrat, que existeix a l'arxiu de can Terrés, acta número 235; aquesta còpia, encara que sigui de segona mà, també és auténtica i va expedir-la el Notari Francesc Miquel Carbonell, a 18 de gener de 1524, abans que fos mutilat el dit registre; un altre exemplar del dit document, potser l'original, es guardava a l'Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí número 4; encara hi era al segle passat, però avui dia no hi és.

2. Els anteriors privilegis a La Garriga, encara que en el fons eren comprats com els que ara ressenyem, tenen més aviat una redacció de conces-

l'altra [2], *sobre la reempçó* [3] *del mer e mixt imperi, jurisdicció civil e criminal e altres drets reials de la dita parròquia, en temps passat* [4] *venuts e separats de la Corona reial, al noble N'Eimeric de Centelles e als seus, migençant carta de gràcia; la qual jurisdicció los dits prohòmens han atorgat de reember de lurs drets* [5], *e de tornar aquella a la senyoria reial, sots los pactes e capítols següents:*

Primerament, lo dit senyor rei, un cop *reemuts los dits mer e mixt imperi e tota altra jurisdicció civil e criminal e altres drets, de la dita parròquia de Sa Garriga, venuts e transpostats* [6] *o alienats en lo dit noble,* Eimeric de Centelles, *e los seus, per los senyors reis d'Aragó, de bona memòria, o qualsevol d'ells o per lurs procuradors, e ara per lavors* [7], *atorga per ell e per sos succeïdors, perpetualment, als dits prohòmens, universitat e singulars dessús dits, presents e esdevenidors, e a cascun d'ells, que'ls dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres coses dessús dites, seien perpetualment unides e inseparablement incorporades a la Corona reial e al Comdat de Barcinona;*

Així, e en tal manera, que d'aquí avant, lo dit Senyor Rei o succeïdors seus o altre qualsevol persona en nom, veu o auctoritat lur, no'ls puixen vendre, empenyorar, donar, partir o separar en alguna manera, escrita o no escrita, en dret o en altre guisa, en tot o en partida, de la Corona reial e del dit Comtat, o fer-ne alcun altre llinatge de separació, alienació, transportació, per causa alguna [8] *necessària, voluntària o urgent, posat, encara, que fos per raó de heretament* [9], *maridatge* [10], *passatge* [11], *cambra, reenes o guerra, o per extrema necessitat;*

---

sió d'una gràcia reial; en canvi, els capítols que ara expliquem tenen una redacció democràtica de llei *paccionada* o pactada amb el rei.

3. És a dir, *redemptio,* retrovenda, retracte; desfer el tracte.
4. Vegeu número 61.
5. És a dir, els prohoms estan d'acord a pagar el preu de la retrovenda amb llurs propis diners.
6. O traspassats, alienats.
7. Ara per llavors.
8. Ací comença l'esmentat esquinç a la pàgina del registre.
9. És a dir, a títol universal o d'hereu.
10. Tribut per raó de matrimoni. Vegeu número 84.
11. Viatge, expedició per mar, dret de pas.

73. Una garantia amb condició suspensiva

E si lo contrari, ço que Deus no vulla, era fet o atentat, quant que quant [1], *per lo dit senyor rei o sos succeïdors o altres qualsevol havents d'açò lur autoritat, assentiment o poder, e dins quinze dies, aprés que'ls fos — per part dels dits prohòmens e universitat, o alcú o alcuns singulars de aquells —, intimat o denunciat, a tenor de la present carta, e suplicat e request que la dita alienació e transpostació tornàs al primer e degut estament, e lo dit senyor reialment e de fet non* des *feia tot ço e quant serie estat atentat o fet* [2] *encontrari,*

que, en aquest cas, lo dit senyor Rei, per si o per tots sos succeïdors, e ara per lavors, e lavors per ara, "ipso facto" e "jure", fa donació, adjuncció e unió dels dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres drets dessús dits, perpetualment e irrevocable a la dita ciutat de Barcinona e als consellers de aquella, en nom e veu de la dita ciutat; e lo dit senyor rei, ara per lavors e lavors per ara, per sí e per tots los seus succeïdors, en e per privilegi perpetual o pacte e gràcia especial, dóna e transporta, en la dita ciutat e consellers de aquella, los dits mer e mixt imperi jurisdicció e altres coses dessús dites; e sia patrimoni de la dita ciutat, ab tots profits, honors e emoluments de les dites coses; transportant, ara per lavors, en la dita ciutat totes accions, veus e locs, al dit senyor e als seus, pertanyents en la dita jurisdicció;

Així que los dits prohòmens, universitat e singulars los quals, ara per lavors, en lo dit cars [3], *lo dit senyor rei absol, e ha per absolts, "ipso facto" e "jure", de tota fe e naturalesa que li fossen estrets* [4]; *no sien tenguts d'obeir e respondre, d'alliavant, dels dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres coses dessús dites e emoluments, al dit senyor* rei, *succeïdors, procuradors o oficials llurs, sinó tant solament a la dita ciutat e consellers, en nom e veu d'aquella;*

ans en lo dit cars de requisició dessús dita [5], *puixen resistir e contrestar* [6] *impune, ab armes o en altra manera, aquells oficials e perso-*

1. És a dir, en qualsevol temps.
2. Ací termina l'esquinç abans esmentat.
3. Cas.
4. Obligats.
5. És a dir, un cop fet l'esmentat requeriment.
6. Contrariar, impedir, fer front, resistir.

IX. Reproduïm el segell majestàtic del rei Martí I, l'Humà. La figura central, el rei, està molt ben conservada, llevat de les prominències del nas i dels genolls, esmolades pel fregadís. Són ben apreciables els trets de la fesomia i els cabells, llargs i rinxolats. Porta al cap la corona reial, amb cinc murons visibles. Vesteix una túnica llarga i un folgat mantell, que deixa amplament descobert el coll, es subjecta sobre el pit amb un fermall i davalla amb plecs bellíssims per sobre els braços i les cames. Amb la mà dreta sosté la verga florida o ceptre, i amb l'esquerra el pom amb una creu de doble travesser. Està assegut en un tron riquíssim, compost de filigranes gòtiques en el dosser central, en els muntants, en les fornícules laterals i en l'escambell. El fons està entapissat d'escuts en cairó, que representen alternativament la divisa de les barres i una estrella ; el seient està cobert pels bonics plecs d'un tapís ; a l'escambell hi ha novament l'escut de les quatre barres, sostingut ara per dues figures humanes. Sota els dossers laterals hi ha sis figures, aparellades, tres per banda, dues de les quals semblen guerrers ; les dues principals, immediates al sobirà, representen dos àngels : el de la dreta del rei sosté una llança amb bandereta i l'escut reial, i el de l'esquerra sosté l'elm. Es, doncs, aquest segell un exemplar preciosíssim per a la indumentària. La llegenda, escrita en lletres minúscules gòtiques, a l'entorn del segell, diu : † *Diligite iusticiam qui iudicatis terram et oculi vestri videant equitatem* [1].

1. «Estimeu la justícia els qui judiqueu la terra, i els vostres ulls vegin l'equitat.» Com una mena de lema o divisa del rei Martí. Vegeu la làmina X.

nes, de qualsevol llei, condició o estament fossen, qui volguessen pendre la possessió, exercir e usar, dels dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres coses dessús dites, en la dita parròquia e habitadors de aquella, exceptat la dita ciutat e oficials de aquella, qui seria vera senyora de les dites coses; e que de la dita resistència e insult, en cars que's faés, així als dits oficials, com a altres persones, nulltemps pusque [7] *ésser feta, per lo senyor rei e los dits succeïdors o oficials, inquisició o procés, civil o criminal, algú o alguna, ans la dita forisfactura o delicte fos, "ipso facto" e "jure", per pacte exprés, remesa o remès* [8] ;

Es evident que, el caràcter merament condicional de l'atribució de la jurisdicció de La Garriga a la ciutat de Barcelona, no solament no constitueix cap argument favorable a l'afirmació que La Garriga fos carrer de Barcelona, sinó que àdhuc podria fer pensar que efectivament La Garriga no tenia tal privilegi de carreratge [9].

74. Altres garanties

ULTRA la garantia condidional expressada en el número anterior, encara s'establí una altra garantia per al cas que algú intentés anar contra el privilegi d'incorporació de La Garriga a la corona reial. Heus-lo ací:

E, noresmenys, ara per lavors e lavors per ara, lo dit senyor rei, *per si e per los succeïdors seus en lo dit regne, vol, declara, mana e ordona e encara hi posa pena de cinc mília florins d'or d'Aragó, amb la present, a aquell o aquells, lo qual o los quals, los dits mer e mixt imperi, jurisdicció o altres coses dessús dites, o alcuna d'aquelles, compraran o en qualque manera, contra la forma dessús dita, tindran o posseiran o volran tenir, adquirir o posseir, anhelants absorbir o destrouir lo patrimoni e regalies del dit senyor Rei e de la sua corona, o donaran, sobre aquelles, consell, favor e aiuda;*

e d'aquells e de cascun d'ells e de lurs béns, el rei *manarà e ferà de fet, encontinent que lo contrari fos atentat, ço que Deus no vulla, exigir e levar la dita pena; sens alguna remissió, gràcia, o dilació, que*

7. Jamai pugui.
8. És a dir, perdonat, dispensat, absolt.
9. Vegeu número 53.

no puixa fer lo dit senyor rei, *ne oficials e procuradors; de la qual pena fos la meitat guanyada als hòmens de la dita parròquia e a lur universitat, e la romanent meitat* fos guanyada *a aquell oficial qui'n faria execució;*

Emperò la pena de 5.000 florins solament serà imposada *encontinent com la dita alienació, transportació, donació, concessió, secció o separació seria feta o atentada, si, doncs, requests* o requerits convenientment, *per part dels dits compradors, adquiridors, posseïdors o detenidors de fet, no renunciaran e definiran* [1] *ab carta pública, e's deseixiran e, encara, absolran la possessió, compra, adquisició o qualsevol detenció* [2] *dels dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres coses dessús dites, dins X dies seguidors continuament aprés que'n seran requests, segons que dessús és sentat* [3].

Aquest capítol I del privilegi termina amb les paraules: *Plau al senyor Rei,* que són precisament la fórmula de ritual amb què el monarca aprovava els capítols que les Corts li proposaven [4].

II. — *Item que, serà feta o no feta la propdita requisició* [5], *los dits mer e mixt imperi, jurisdicció e altres coses dessús dites tornen, en cars de la dita alienació e altres coses damunt expressades, a la dita ciutat e passen e sien en proprietat e perpetual regiment de aquella* ciutat, *sens alguna coneixença o declaració* [6]*; així que, d'aquiavant, sien fetes e fets inseparables de la dita ciutat.*

E lo dit senyor rei, *per si e per tots sos succeïdors en lo Regne, haurà, tindrà, e ha, e té, e declara, e sentencia, ara per lavors, e lavors per ara, perpetualment, per cars* [7], *va e nullen* [8] *tot ço e quant fet, dit, tractat, acabat o atentat serà; però per açò no romangue que la dita adquisició no's faça a la dita ciutat* de Barcelona, *pusque de fet, lavors, lo dit senyor, o sos succeïdors, no ho revocassen, suplicats o requests*

---

1. O posaran fi.
2. És a dir, qualsevol detentació o possessió.
3. És a dir, segons ha estat exposat abans en aquest mateix document.
4. Vegeu Brocà, *Història,* cit. pàg. 263.
5. És a dir, que, tant en el cas que es requereixi els contraventors del privilegi, com en el cas que no siguin requerits.
6. És a dir, que, sense necessitat d'un acte especial, la jurisdicció sobre La Garriga sigui unida a Barcelona.
7. Anullat, romput.
8. Nul.

en la forma que dessús hem vist, *e dins los XV dies* [9]. *Plau al senyor Rei.*

No és pas gens d'estranyar que els antics garriguencs proposessin tantes de garanties per a l'observança d'un privilegi, car ja hem vist i veurem encara el constant perill d'alienació de la jurisdicció.

75. Capítols relatius al batlle de La Garriga

III. — *Item és deduït en passen que lo senyor Rei, crea, ara de nou, e fa e eregeix, de la dita parròquia, batlia* [1] *la qual dur e s'estena* [2] *tant quant la dita parròquia e términs de aquella duren e s'estenen. Plau al senyor Rei.*

IV. — *Item, atès que en la dita parròquia no ha sinó entorn XXXX focs* [3], *e hom estranger no's poria sustentar del regiment de la dita parròquia* [4], *és convengut que lo senyor Rei hage a metre batle en la dita parròquia e términs de aquella, que sia trienual; ço és, en aquesta manera, que de trienni en trienni, hagen ésser elegits per los prohòmens e singulars de la dita parròquia, tres prohòmens habitadors de aquella; e aquells tres promes així elets sien presentats al dit senyor* rei, *ell present en Catalunya, e, ell absent de aquella, al batle general de Catalunya, qui hage elegir e triar aquell qui li plaurà dels dits tres presentats e anomenats; e aquell, així elegit e anomenat, sie batle per un trienni de la dita parròquia;*

Heus ací una llista de condicions i obligacions del càrrec de batlle de La Garriga:

1.—*pus no sia flaquer, hostaler, carnicer, o taverner* [5];

2.—*e hage assegurar, en poder del batle general de Catalunya, de tenir taula, segons que fan tots los oficials reials;*

---

9. És a dir, que, encara que es fes una alienació de la jurisdicció de La Garriga, no per això deixi d'adquirir Barcelona la dita jurisdicció, i això encara que aleshores el rei no revoqués l'alienació després d'ésser requerit de fer-ho.

1. Batllia, districte governat per un batlle; tribunal del batlle.

2. És a dir: duri i s'estengui.

3. Vegeu, però, el número 186.

4. És a dir, que amb el que podia rendir la batllia de La Garriga no n'hi havia prou per a mantenir ací un funcionari foraster.

5. Algun d'aquests oficis era de monopoli.

3.—*e que lo dit batle sia e hage ésser hom nadiu e poblat dins la parròquia;*

4.—*e puixe crear saig e saigs* [6] *a l'exercici de la dita batlia necessaris;*

5.—*e que no sia batle jamés hom de peratge, ne generós* [7]*, ne flaquer, hostaler, carnicer, ne taverner, segons és dit.*

6.—*entès, emperò, que lo dit batle no hage bando* [8] *amb alguns de la dita parròquia;*

Segueix, a continuació, en el document una enumeració de facultats o poders de batlle de La Garriga:

a.—*lo qual batle puixe e hage poder de exercir, en la dita parròquia o términs de aquella, tota jurisdicció, així civil com criminal, e de mer e mixt imperi, plenerament;*

b.—*e hage per salari de la dita batlia, per cascun any del trienni, deu lliures de Barcinona;*

c.—*e de present, per especial prerrogativa e gràcia, lo senyor Rei, per lo trienni que ve, fa e crea, en la dita parròquia, batle En Marc de Vilanova, de la dita parròquia, per esguart del servei que ha fet en la dita reempçó* [9]*;*

d.—*e que del juhí* [10] *del batle de la dita parròquia, qualsevol sia, per tots temps, null hom, de la dita jurisdicció, no's pusca apellar* [11] *sinó al senyor Rei o a son primogènit, estant lo dit senyor Rei o son primogènit dins lo principat de Catalunya, e, en absència lur, lo governador de Catalunya, o al veguer de la vegueria dins la qual és la dita parròquia* [12]*, e no altre, Plau al senyor Rei.* De totes maneres la reintroducció de la jurisdicció del veguer fou eliminada al cap de poc temps [13].

---

6. *Saig* o saió o oficial o agutzil.
7. És a dir, que no podia ésser batlle de La Garirga cap noble o gentilhome.
8. Guerra, enemistat, partidatge.
9. Vegeu número 69.
10. Judici.
11. És a dir, que no es pugui recórrer.
12. La vegueria del Vallès limitava per... *Gallifa, e transversa per les muntanyes e ix al Congost de ses Codines, entró a Aiguafreda, e puja per la serra de Tagamanent, e serra a serra va tro sus al riu de Gualba, e comprèn la muntanya del Montseny...* Vegeu *Diccionari Aguiló.*
13. Vegeu número 80.

76. Les concessions dels capítols V al VIII

V. — *Item, lo dit senyor* Rei, *en remuneració de la quantitat que los dits prohòmens han a pagar, per fer la dita reempçó, la qual los dits prohòmens, de lur substància e béns propis, per gran fervor de naturalesa e afecció cordial que han a la prosperitat del dit senyor, atorga a aquells la meitat dels emoluments los quals pervendran de l'exercici de la jurisdicció, així civil, com criminal, e de mer e mixt imperi, de la dita parròquia, dins espai de sis anys primer vinents, e de la altra meitat dels dits emoluments, sia respost al tresorer del dit senyor o a qui ell volrà. Plau al senyor Rei.*

VI. — Item, que lo dit batle, que, per lo dit senyor o, en sa absència, per lo dit batle general, serà mes e posat en la dita parròquia, abans que ús e regesque l'ofici de la dita batllia, sia tengut de fer sagrament e homenatge en poder del batle general, e de dar fermances de respondre bé e lealment als dits emoluments, qui eixiran dins lo dit temps, dels esdeveniments de la dita batlia, en qualsevol manera. Plau al senyor Rei.

VII. — Item que, ne en la dita parròquia, ne en los términs de aquella, no puixe, ne gos [1], *exercir alcuna de les dites jurisdiccions, o fer exercir aquella, sinó tan solament lo dit senyor Rei, o son primogènit, o governador general de Catalunya, o veguer de la Vegueria dins la qual és la dita parròquia* [2] *e no altres; ans los dits mer e mixt imperi e jurisdicció se hagen de exercir per lo dit batle de la dita parròquia, e no per altres, en absència dels dits senyor primogènit, governador e veguer;*

e que tots los escrivans del dit senyor primogènit, governador o veguer, hagen de leixar, com partiran de la dita parròquia [3], *totes escriptures judicials, que hauran preses e fetes dins aquella, però dels fets que dins de la dita parròquia serien cullits e finats, a la escrivania*

---

1. Gosi, s'atreveixi.
2. Vegeu número 72. En aquests capítols s'esmunyiren unes paraules que reintroduïen a La Garriga la jurisdicció del veguer del Vallès, en contra del privilegi garriguenc de l'any 1373; més endavant veurem que fou esmenada la inadvertència. Vegeu número 80.
3. Hagin de deixar, en marxar de La Garriga.

del batle de la dita parròquia, pus, emperò, faessen per los habitadors de la dita parròquia tansolament [4] *o per alguns d'ells, exceptades aquelles escriptures qui's farien per los usatges de "auctoritate et rogatu", "simili modo" e "princeps namque et camini et strate", o los processos de aquells o de algú de aquells devallats. Plau al senyor Rei* [5].

V... *Item, lo dit senyor Rei dóna licència i plen poder als dits prohòmens universitat e singulars que ells se puixen avistar una vegada e moltes; e ordonar entre ells, e posar, talles, delmes, redelmes, quints, vintens e qualssevol altres drets; e aquell levar* [6] *per tant temps que basten a pagar la quantitat de la dita reempçó, e que los fruits una vegada qui n'eixiran, se hagen a convertir en aquella; e que puixen fer sindicat o sindicats, una vegada o moltes, per manlevar, a censals o violaris o en qualsevol altra manera, ço qui necessari e haurà costat o costarà la dita reempçó, e per qualssevol coses dependents dels dits fets; e obligar lo dret o drets que hauran posats per la dita raó, e encara los béns de la dita universitat o de sos singulars* [7], *a aquells qui los diners los prestaran, així universalment, com particular; e que lo dit senyor Rei farà fermar, o fer fermar, e contribuir en les dites coses, tots aquells de la dita parròquia, així masovers, com borders e mas rònecs e terratinents en la dita parròquia; e los dits prohòmens los puixen tatxar e levar la talla o tatxa. Plau al senyor Rei.*

77. Capítols complementaris: del IX al XII

IX. *Item, lo dit senyor* Rei, *com la dita parròquia se sia reemuda d'altres vegades, amb lo present loc* [1], *loa, aprova e conferma a la*

4. Però solament els documents relatius als garriguencs.

5. L'usatge *Auctoritate et rogatu,* és el 76, i parla de la irrevocabilitat de les donacions als descendents i de la manera feudal de donar-los fermesa; és la sanció dels típics heretaments del dret català. L'usatge *simili modo,* és el 65; parla de l'obligació de servar la treva o l'emparament ordenats pel príncep; si bé aquest usatge es troba de vegades unit totalment o parcial amb el 66, *moneta autem,* que comença parlant de la falsificació de monedes. L'usatge *princeps namque* és el 68; parla de l'obligació de socórrer el príncep en cas de guerra. Finalment, l'usatge *camini et strate,* que és el 62, després d'afirmar que els camins pertanyen al poder públic, declara les penes en què incorrien els que delinquien contra els vianants.

6. És a dir, i exigir i cobrar les esmentades contribucions.

7. És a dir, podran obligar o donar en garantia del compliment de l'obligació tant els béns de cada garriguenc com els béns comuns a tots.

1. Amb la present aprovació; amb el present document.

dita universitat e singulars de aquella tots e qualsevol privilegi, libertats, franqueses e béns, coses, e'ls restitueix en aquelles, suplents, de son poder, que aquest loament valle tant com si los dits privilegis e libertats e coses eren ací expressament posats e insertes. Plau al senyor Rei, tant com toquen los privilegis de no ésser separats dels altres, si e segons que mils n'han usat.

X. *Item promet lo dit senyor Rei, per si e per tots sos succeïdors, que totes les damunt dites coses tendrà e observarà perpetualment als dits prohòmens, universitat e singulars, així com si en Corts generals eren fetes* [2]*; e vol e mana lo dit senyor, que aquelles, als dits prohòmens e altres dessús dits, sien tengudes e observades, així com a lei paccionada* [3]*, per tots sos succeïdors, sotmeses e oficials en lo dit Regne, de qualsevol estament, lei, condició o dignitat sien.*

Encara ordona, vol e mana, lo dit senyor que, les coses dessús o deiús especificades, no puixen ésser interpretades, raonades e declarades per lo dit senyor, ne per sos succeïdors, oficials o altres qualssevol, sinó a tota utilitat dels prohòmens, universitat e singulars dessús dits e de lurs béns e succeïdors; abdicant tot poder, ara per lavors e viceversa, a aquells o aquell qui faria o acceptaria de fer encontrarì la dita coneixença; la qual, freturós de tota substància e valor, e «ipso facto et jure», ara per lavors e lavors per ara, sia cassa [4] *e nulla e feta així com per privada persona, e noresmenys, «ipso facto e jure», remanguessen tals jutges e oficials privats de lur oficis, vulles aquells haguessin a vida o a beneplàcit* [5]*, si, certificats del present privilegi e lei paccionada, lo contrari atemptarien per alcuna raó. Plau al senyor Rei.*

XI. *Item com lo dit noble* Eimeric de Centelles, *hage més avant, sobre la dita jurisdicció, ultra lo preu que's donà comptant, alguna quantitat en cauteles* [6]*, que la dita parròquia e singulars, per res,*

---

2. Les Corts generals eren aquelles a les quals concorrien els tres braços o estaments; i també aquelles en què es reunien les Corts de dos o més estats de la confederació catalano-aragonesa.

3. És a dir: com a llei pactada; com si fos un contracte; com una llei aprovada en les Corts.

4. Cassada, anullada, derogada.

5. És a dir, tant els càrrecs vitalicis com els que depenien de la voluntat del nomenador.

6. Vegeu números 67 i 68; *cautela:* resguard, document justificatiu; cobrar cauteles, quedar-se un rebut o resguard.

jamés, no hagen a donar res per les dites cauteles e per la quantitat que'l dit noble Mossèn N'Eimeric hi ha en cauteles; ans la dita jurisdicció sia e estiga reemuda per lo preu que's troba que fou pagat comptant; e que'l dit senyor Rei *se avengue amb lo dit noble per les dites cauteles. Plau al senyor Rei.*

XII. — *Part açò, lo dit senyor Rei, sentint cordialment la gran naturalesa e afecció de la universitat e singulars dessús dits, volentse haver, vers aquells e lurs béns, graciosament e benigne, e prosseguir-los de tota gràcia e favor, per esguard de les dites coses, feta la dita reempçó, e ara per lavors e lavors per ara, absol, defeneix, perdona e remet, perpetualment e graciosa, a la dita universitat e singulars de aquella, en general e especial, e a quescun d'ells e lurs béns, tota acció, qüestió, petició e demanda, e encara tota pena civil e criminal, e altra qualsevol, en les quals la dita universitat e singulars de aquella e lurs béns, en general e especial, fossen tenguts al dit senyor o a la cort o fisc, fins el dia de la ferma dels presents capítols; e al dit fisc imposa, sobre açò, callament perdurable* [7]*; exclusió e foragitats de la present remissió e gràcia, bans* [8]*, traïdors, trencadors de camins, fabricadors de falsa moneda, heretges e sodomites e aquells qui han comès crims de lesa maiestat e tot altre crim de què's meresqués mort o mutilació de membre. Plau al senyor Rei.*

78. La conclusió del document

XIII. Item, lo dit senyor promet en sa bona fe reial, e jura sobre los sants quatre evangelis, que totes les dites coses e sengulars, dessús, en los dits capítols e cascun de aquells, contengudes e expresses, tendrà e observarà, e tenir e observar farà, per ell e succeïdors oficials e sotsmeses seus e altres qualssevol, e contra aquelles, o alcuna de aquelles no vindrà, ne venir farà, o consentirà que algú per ell o per altres dessús dits o qualssevol altres hi contravinguen, o faça, per alguna causa, cars, necessitat o manera.

---

7. Era el *callament* una fórmula en virtut de la qual els processalistes salvaren, de vegades, llur principi que hi havia d'haver una part condemnada en el procés.

8. Els que eren d'una bandositat, d'un partit. Recordeu que les bandositats sovint degeneraven en guerres civils.

E vol que totes e sengulars cartes e letres e los presents capítols, proceints de la dita reempçó, sien franques de dret de segell. Plau al senyor Rei.

XIIII. Item, que, per tal que les dites coses sien meses en perpetual recordació e memòria, lo dit senyor mana que, dels dits capítols, ne sia feta carta pública, segons que de semblants coses és acostumat fer. Plau al senyor Rei.

En arribar ací el document torna a ésser redactat en llatí ; i, traduint el text al català, diu: *A tenor del present instrument públic; vistos i reconeguts i entesos plenament els esmentats capítols i cada un d'ells; informats plenament del nostre dret; acceptant la donació liberalment oferta, a Nòs, per vosaltres, els esmentats prohoms, universitat i singulars, de l'esmentada parròquia de La Garriga, en els mateixos capítols; per vostra humil súplica, laudem, aprovem, concedim i firmem, de certa ciència i expressament, els mateixos capítols i cada un d'ells i totes i cada una de les coses contingudes en ells...;* i jurà complir-los i observar-los ; posà en garantia tots els béns del rei ; manà que els oficials i súbdits els complissin ; *volent i manant que, d'aquestes coses, sigui fet i lliurat a vosaltres, un i més, públic i públics, documents semblants, pel secretari i notari infrascrit.*

La qual cosa fou dada i feta a Saragossa, a vint-i-un dia de desembre, de l'any MCCCXCVII, de la Nativitat del Senyor, i segon, del nostre regnat. Segueixen les signatures del Rei, dels testimonis Francesc d'Aranda, Joan de Pla i Pere Torrelles ; i del notari Guillem Pons.

Com a comentari afectant la totalitat del document, podem dir que amb ell resta ja clarament estructurada la municipalitat garriguenca: el Batlle, president de l'entitat ; els prohoms o conjunt de caps de casa, o assemblea democràtica del poble ; i la universitat o municipi o conjunt de tots els habitants de La Garriga, destinataris dels privilegis i concessions. També resta ben clara l'autonomia administrativa de La Garriga ; la seva possibilitat de moure's i governar-se dintre les lleis i sota el poder del rei, però sense intermediar cap altre organisme ni autoritat, llevat del veguer, que aviat fou novament eliminat

CAPÍTOL CINQUÈ

Complements i conseqüències de la reincorporació a la jurisdicció reial

79. El primer batlle de La Garriga fou En Marc de Vilanova. — 80. La rectificació de l'any 1398. — 81. Aprofitant l'estada del rei Martí a La Garriga. — 82. Una concessió temporal atorgada pel rei Martí, en 1408. — 83. Dels homes propis dels Centelles. — 84. Contribució a un maridatge en 1427. — 85. Conflicte entre La Garriga i un Centelles.

79. El primer batlle de La Garriga fou En Marc de Vilanova

CONCORDANT amb el capítol IV de l'esmentat document de redempció, s'atorgà un altre document exclusiu per al nomenament del primer batlle de La Garriga. Traduït lliurement al català diu així: *Nòs Martí, etc. A tenor de la present — de la jurisdicció de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, situada en el Vallès, la qual fa poc redimírem del noble i dilecte nostre Eimeric de Centelles, cavaller, que la tenia obligada en penyora, fent-la nova batllia —, encarreguem o encomanem a vós, el nostre fidel Marc de Vilanova* [1] *de dita parròquia, que tingueu, regiu, i exerciu, per vós mateix, l'ofici de la batllia de la mateixa parròquia i dels seus termes, per mentre sigui de beneplàcit de la nostra voluntat; i de tal manera sigueu batlle de la dita parròquia i dels esmentats termes, que apliqueu el dret i la justícia als subordinats a l'ofici de la dita batllia, mantenint i defensant els drets i les regalies.*

1. Vegeu números 75 y 69.

I cada any feu i rebeu quelcom *pel vostre salari i treball; la qual cosa taxem, a tenor de la present, com a salari, en dos-cents sous barcelonins, i, encara, amb els altres drets que racionalment s'hagin de donar i atribuir per l'esmentat ofici.*

Manem per la present al mateix veguer i als altres oficials de la ciutat de Barcelona, i als altres als quals correspongui, com també als subordinats de la dita parròquia, que a vós, l'esmentat Marc, us tinguin i respectin com al batlle esmentat, i us responguin i facin respondre del salari i drets esmentats; i que el o els oficials esmentats, que siguin requerits sobre aquestes coses, us posin en possessió de l'esmentat ofici, i, un cop presa la possessió, us hi mantinguin i defensin, i les altres concessions, de tal manera complertes, les tinguin per grates i fermes, i les respectin i observin i no hi contravinguin, ni permetin que altre hi contravingui, per qualsevol causa.

Emperò vós, abans que useu de l'esmentat ofici, hàgiu d'assegurar, idòniament, en poder del batlle general de Catalunya, que tindreu taula i fareu les altres coses a què estigueu obligat per l'esmentat ofici, segons les Constitucions Generals de Catalunya; i també hàgiu d'assegurar amb idonis fiadors, abans que entreu en l'exercici del dit ofici, que dintre de quatre mesos després d'acabar de regir l'esmentat ofici, rendireu competent raó, del que hagi estat fet i administrat per vós per raó de l'esmentat ofici, en poder del Mestre Racional de la nostra Cort; i que retornareu i lliurareu el que tal vegada hàgiu de retornar per raó de l'esmentat ofici; i que fareu íntegres i sense cap deducció els rebuts i les composicions que hàgiu de fer en oficina del dit càrrec.

En testimoni de la qual cosa s'ha fet la present i hem manat que sigui enrobustida amb el nostre segell penjant. Donat a Saragossa a XXII dies de desembre de l'any MCCCXCVII, del Naixement de Jesucrist, i segon del nostre regnat. Matias, vice-canceller. El senyor Rei ho mana a mi, Guillem Pons [2].

---

2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2217, full 37 girat.

80. La rectificació de l'any 1398

En el privilegi de l'any 1397 s'esmunyiren unes breus paraules suficients per a reintroduir la jurisdicció del veguer del Vallès sobre La Garriga, en contra del privilegi de l'any 1373; però els antics garriguencs, amatents a la defensa de llurs privilegis, instaren i aconseguiren la pertinent rectificació. Heus ací, traduïda al català, la part interessant del corresponent document [1]:

Com que ens va ésser humilment suplicat per part vostra, els nostres fidels prohoms i universitat de la parròquia de La Garriga, de la vegueria del Vallès, que, com que entre els capítols que Nòs us concedírem en la redempció que férem de la jurisdicció de la parròquia supradita, a 21 de desembre de 1397, va ésser inclòs el capítol VII [2]; *i en ell es conté i existeix el permís que el veguer del Vallès pugui i li sigui lícit d'entrar a l'esmentada parròquia, per a exercir jurisdicció en ella i en tots els seus habitants; i, en l'acte de la redempció, així com realment vàreu pagar, dels vostres propis béns, el preu de la redempció, us fou promès, pels fidels consellers nostres Bernat Serra, batlle General de Catalunya, Bernat de Gualbes, doctor en lleis, i Ferrer de Marimon, ciutadà de Barcelona, que tenien per aquestes i altres coses plens poders de Nòs, que fora del batlle de la predita parròquia, cap oficial no s'atrevís a entrar-hi per a exercir jurisdicció, sinó solament Nòs i el nostre primogènit i el governador general de Catalunya,* ens va ésser, doncs, suplicat, *que ens dignéssim proveir sobre això de manera justa i deguda; inclinats benignament a una súplica de tal naturalesa; informats plenament, per lletres del dit Batlle general, de la promesa feta pels esmentats, en nom nostre:*

Proveïm, declarem, ordenem i volem, que l'esmentat veguer i altres qualssevol oficials, no pugui ni s'atreveixi de cap manera d'entrar en l'esmentada parròquia, per a exercir-hi jurisdicció, sinó Nòs, el nostre primogènit i el governador de Catalunya, tal com us fou promès, pels anomenats més amunt;

1. Arxiu Municipal de La Garriga, pergamí número 9. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2295, fulls 28 i 29.
2. Vegeu número 76.

I que qualsevol home de l'esmentada parròquia no pugui ésser citat pel veguer o altres qualssevol oficials, sinó per Nòs, el nostre primogènit o dit governador, segons s'ha dit;

I que, revoquem i treiem qualssevol paraules posades o contingudes en el capítol esmentat, tota vegada que es vegi haver d'ésser derogades així mateix per l'esmentada provisió i declaració.

Per tant, manem, amb aquesta mateixa declaració, a tots i cada un dels oficials nostres i als seus lloctinents, presents i futurs, que mantinguin fermament i observin perpètuament les presents provisions, declaracions i ordinacions, i per cap motiu no contravinguin ni permetin que altre hi contravingui.

En testimoni d'això, manàrem fer la present carta i communir-la amb el nostre segell penjant. Donat a Saragossa, el dia 7 de març de l'any de la Nativitat del Senyor, mil tres-cents noranta-vuit, i del nostre regnat, el tercer. Matias, vicecanceller. Martí, rei. El senyor rei ho mana a mi, Guillem Pons.

81. Aprofitant l'estada del rei Martí a La Garriga

És cosa de molt notar, en aquesta monografia, que els garriguencs aprofitaren l'avinentesa de l'estança del rei i dels secretaris reials a La Garriga [1], per a donar la major solemnitat possible a un document municipal. Així consta [2], que, *in loco de La Garriga, die XX° madii, anno a Nativitate Domini, M° CCCC°*, fou portat al rei, perquè fos per ell signat i segellat, un document, redactat en llatí, per Francesc Fonolleda, *escrivà del rei i notari per autoritat reial*, en el qual constava que els garriguencs, reunits *en el lloc on solien congregar-se, constituïren síndics i actors En Jaume Rosselló i En Bernat des Mas, de dita parròquia*, perquè resolguessin determinats afers del municipi. L'esmentat document lluí, doncs, el *Sig † ne de Martí, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, comte de Barcelona, el Rosselló i la Cerdanya*, el qual afegí al seu decret i autoritat a l'acte i manà al seu Canceller, Nicolau de Canyelles, que hi afegís el segell reial.

---

1. Vegeu la part tercera d'aquest llibre.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2134, full 29 girat.

Sembla que fou el mateix Marc de Vilanova, batlle de La Garriga, el que sollicità l'audiència o el favor del sobirà, car encara hi ha un altre document, fet a La Garriga, el mateix dia 20 de maig, que diu així, traduït al català: *Martí, per la gràcia de Déu, Rei d'Aragó, etc. Al nostre fidel escrivà Bononat Egidis, salut i gràcia: Com que el Batlle de la parròquia de La Garriga assegura que estan en el nostre poder les provisions i privilegis concedits per Nòs, als homes de la mateixa parròquia, en el temps de la lluïció per Nòs feta i reintegració a la nostra corona reial, de la mateixa* parròquia, i, en canvi, *als prohoms de l'esmentada parròquia els manca tenir aquells privilegis, per tant, us diem i us manem molt expressament que lliureu aquells privilegis i altres documents que facin referència als mateixos, que existeixen en nostre poder, als nostres fidels Bernat del Mas i Jaume "Rossell", síndics de dita parròquia, o a qualsevol d'ells, un cop ens hagin satisfet en allò que la dita parròquia ens està obligada. I això no ho dilateu per més temps. Donat en el lloc de La Garriga, sota el nostre segell secret, a XX dies de maig de l'any, de la Nativitat del Senyor MCCCC. Dalmau ho veié.* El document el redactà Francesc Fonolleda [3].

82. Una concessió temporal atorgada pel rei Martí, en 1408

Heus ací, traduït al català, el text d'una nova concessió atorgada pel rei Martí a favor dels garriguencs: *Volent-nos comportar molt graciosament amb vosaltres, els nostres fidels prohoms i universitat i singulars de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, de la Diòcesi de Barcelona, per raó dels gravàmens que us fou i us és necessari de suportar, tant per raó de la redempció, que féreu, amb els vostres propis diners, per a reduir-vos i retornar-vos al nostre suau domini, com també per altres raons o causes;*

A tenor de la present us donem i concedim llicència i plena facultat que pugueu i us sigui lícit, sense incórrer en cap reprensió o pena, de posar, estatuir i ordenar, a vostra lliure voluntat, en la dita parròquia, tributs o impostos en el pa, en el vi, en les carns i els altres béns i mercaderies i en les coses que aquí s'hagin de vendre o comprar o en

3. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2168, full 53.

altra manera contractar, en aquelles quantitats i sota aquelles maneres i formes que us sembli convenient de fer-ho; les quals duraran per deu anys complerts, que seguiran a continuació, del dia en què fossin posades completament en vigor o en què es comencin a cobrar o exigir.

Els quals impostos o tributs, un cop siguin imposats i cobrats, si us sembla bé, pugueu suprimir-los i posar-los altra vegada, i també augmentar-los i disminuir-los, a vostra lliure voluntat durant el temps esmentat; i recaptar-los i cobrar-los o fer-los recaptar o cobrar per altres, als quals vulgueu; i també vendre o arrendar els mateixos, junts o qualsevol d'ells per separat, per tot el temps predit o més breu, segons arbitri de la vostra voluntat.

Als quals tributs o impostos estiguin obligats a contribuir i satisfer, no solament els particulars habitants o que han d'habitar en dita parròquia, sinó també els forasters que vinguin a la mateixa, i els que hi comprin o venguin o de qualsevol altra manera hi contractin.

Emperò el diner que us pervingui dels dits impostos o tributs l'heu d'invertir a pagar els vostres deutes o en altres usos o també necessitats vostres, que us sembli convenient o provident; i haureu de donar i rendir comptes i qualsevol altre informe, a Nòs o al nostre Mestre Racional o a qualsevol altre en nom nostre.

Així mateix manem a tots i a cada un dels nostres oficials als quals correspongui o pugui correspondre, que us mantinguin inviolablement o observin aquesta nostra llicència o concessió, durant l'esmentat temps, i que no facin o vinguin res en contra, per cap raó.

En testimoni de la qual cosa hem manat fer aquest document, enrobustit amb el nostre segell penjant. Dat a Barcelona, a XXX dies de març de l'any de la Nativitat del Senyor MCCCC vuité, i, del nostre regnat, el tretzè. Martí, rei. El Senyor Rei ho manà a mi Salvador de Puig [1].

1. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2205, full 134.

83. Dels homes propis dels Centelles

Cal tenir ben en compte que una cosa era la jurisdicció reial sobre La Garriga i una altra la dependència feudal de cada una de les cases de La Garriga. Aquella tenia un major caràcter de dret públic; aquesta tenia una major matisació de dret privat, més apropada a l'emfiteusi o als establiments actuals. La majoria dels focs de La Garriga eren originàriament *d'homes propis* de l'Església [1], segons ens ho certifiquen als més antics fogatges [2]; però cap a les darreries del segle XIV o primers del segle XV, la major part d'aquells passaren a ésser homes propis dels Centelles [3]. Vegeu, si no, el que detalladament ens explica, traduït al català, el pergamí número 8 de l'Arxiu Municipal de La Garriga:

Parla primerament de *l'egregi Joan Ramon de Folch, comte de Cardona; el qual comte té, — en lloc i cessió i insolutumdació feta* [4] *pel sereníssim senyor Alfons, per la gràcia de Déu Rei d'Aragó, ara feliçment regnant,...* [5] el dret de cobrar *aquells vint sous barcelonins per cada foc dels vassalls de l'Església, promesos al senyor Rei pels prelats i altres eclesiàstics del Principat de Catalunya i dels Comtats del Rosselló i Cerdanya, o d'aquells que els mateixos prelats convingueren, amb el dit senyor Rei, haver de pagar per les anteriors demandes o altres, per cada un dels focs dels dits vassalls de l'Església; la qual convinença va ésser feta en la Cort dels catalans novellament celebrada pel mateix senyor Rei en la vila o monestir de Sant Cugat del Vallès* [6]; els quals 20 sous s'havien de pagar en tres plaços de mig any cada un.

Afegeix l'esmentat document, amb data de 3 de gener de 1421, que *Guillem del Castell, mercader, ciutadà de Barcelona,* obrant com

1. *Els homines propii et solidi* eren els homes subjectes a senyoria d'altri però no adscrits a la gleva; havien de prestar homenatge al senyor i estaven subjectes a la seva dependència. Quan se'ls afegeix la paraula *affocati,* s'entén generalment, però no sempre, que es refereix als pagesos de remença, de manera que la paraula *affocatus* indicaria l'obligació de residir en un predi; o sigui que tenien una dependència personal i, encara, l'obligació de residència. Vegeu Hinojosa, *El Régimen,* pàgs. 83 i seg.
2. Vegeu número 185.
3. Vegeu número 191.
4. A 30 d'octubre de 1419.
5. Es tracta d'Alfons IV, el Magnànim, que regnà des de 1416 a 1458.
6. Es tracta de les Corts Catalanes de l'any 1419.

X. Al dors del segell reproduït en la làmina IX hi ha la figura del rei muntat a cavall ; va vestit amb armadura ; a la testa porta un poderós elm que remata amb una figura alada ; a la cara porta una celada protectora ; al braç esquerre, l'escut amb les barres reials ; amb la mà dreta branda l'espasa ; duu al cos una curta vestimenta, també amb les barres de l'escut reial. El cavall marxa a galop cap a l'esquerra del segell ; porta unes boniques gualdrapes i una rica sella. Al fons del segell hi ha un dibuix de filigrana de vegetals estilitzats. Al voltant hi ha, amb moltes abreviatures, la següent inscripció : ✝ *Martinu. Dei Gra. Rex Aragon. Valenc'. Maioric. Sardin. et Corsice, Comesq' Barchine. Rossilion. et Ceritan* [1]. És un segell de cera vermella, rodó, de 125 millímetres de diàmetre ; penja, amb unes cintes de seda groga i vermella, d'un pergamí que conté la confirmació d'un privilegi, atorgada pel rei Martí al monestir de Scala Dei, a Saragossa, a 9 d'abril de l'any 1399. Avui es guarda a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. Ferran de Sagarra [2] creu que l'esmentat segell és obra de l'argenter valencià Bartomeu Coscolla, i, molt justament, prodiga els elogis per aquesta bellíssima obra, verament artística, *model de bon gust i esplendidesa i treball delicat i meritíssim* [86]. *(Aquest clixé i el de la làmina IX són de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.)*

1. O sigui : Martí, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, i comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya.

2. *Sigillografia Catalana*, Barcelona 1915, volum I, pàg. 218 ; del qual extraiem principalment aquestes notes i les de la làmina IX.

a procurador substitut de l'esmentat comte de Cardona, declarà: *Confesso i reconeixo a vosaltres, vuit prohoms d'Església, habitants en la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, de la Diòcesi de Barcelona, que per mans d'Antoni Vinyals de dita parròquia, em donàreu i pagàreu, per la meva voluntat, en dit nom, rebent i comptant, tres lliures i dotze sous de moneda barcelonina "de terno", o sigui nou sous barcelonins per cada un dels vostres focs, per completar els vint sous que per cada un dels vosres focs, devíeu pagar en els tres esmentats plaços, en vigor de l'avinença i concòrdia esmentades; admetent en el compte de cada un de vosaltres els onze sous barcelonins de les demandes de la coronació dels sereníssims senyors Rei Ferran i Regina Elianor, muller seva* [7], *en tant com, per les mateixes demandes, cada un de vosaltres, abans de la mateixa concòrdia i avinença, pagàreu aquella certa quantitat des d'aleshores convinguda als rebedors de les mateixes, segons es conté en una àpoca que se us féu aleshores i que per vosaltres ha estat exhibida.*

Emperò cal saber que en dita parròquia acostumava haver-hi vint-i-set focs d'Església, però dels mateixos, segons s'afirma, n'hi ha dinou que ara són del noble Gilabert de Centelles, cavaller, el qual assegura que estan exceptuats de les coses predites.

84. Contribució a un maridatge en 1427

D'ACORD amb el que s'ha exposat en el número anterior, el pergamí número 18 de l'Arxiu Municipal de La Garriga diu, traduït al català: *Sigui a tothom manifest que jo, Joan de Font, de la Tresoreria del senyor Rei, ciutadà de Barcelona, receptor dels diners de les demandes fetes per dit Senyor Rei* [1] *en el principat de Catalunya, per raó del matrimoni fet entre la ínclita Infantessa Elianor, filla del Sereníssim Senyor Rei Ferran, de gloriosa memòria* [2], *i germana de l'Illustríssim Senyor Alfons, rei d Aragó, ara regnant; i l'Ínclit Eduard, primogènit de Portugal* [3];

---

7. Es tracta del rei Ferran I, el d'Antequera, elegit en el compromís de Casp en 1412; morí a 1416; la seva esposa era Elianor d'Alburquerque.

1. Recordeu que des de la mort del rei Ferran I, el d'Antequera, en 1416, regnava el seu fill Alfons IV, el Magnànim.

2. Ferran, el d'Antequera.

3. Efectivament, l'infanta Elianor, filla del rei Ferran I, contragué ma-

En dit nom confesso i reconeixo a vosaltres, Jaume Malhivern, Guillem Nualart, Jaume Rosselló, Bernat de Mas, Antoni Vinyal, Pere Perer i Antoni Camp, de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga, de la Diòcesi de Barcelona, que per vosaltres mateixos i pel mas "des Pla", rònec [4] *de dita parròquia, m'haveu donat i pagat, per la meva voluntat, rebent en el nom esmentat, per raó de la subvenció de dit matrimoni o maridatge, seixanta-quatre sous, de moneda barcelonina "de terno"; que sou vuit focs o homes, juntament amb dit mas rònec, de dita parròquia i que sou focs o homes d'Església* [5]*; o sigui a raó de vuit sous per cada home o foc, segons la transacció i avinença feta entre el Senyor Rei i els clergues de Catalunya; i que sou d'aquells vint-i-set focs o homes de la mateixa parròquia, que eren d'Església, dels quals, dinou focs o homes avui dia són del noble Gilabert de Centelles, per raó de cert traspàs fet d'aquells a favor del mateix, segons el mateix noble m'ha demostrat autènticament.*

I per això, renunciant a l'excepció de la moneda no comptada i no pagada i a dol mal i a l'acció "in factum" i a tot altre dret, raó i consuetud que en ells escaigui [6]*, us faig en l'esmentat nom, la present àpoca de rebut dels esmentats seixanta-quatre sous. Això fou fet a Barcelona, el dia setze de desembre de l'any de la Nativitat del Senyor, Mil quatre-cents vint-i-set.* Segueixen les signatures de l'atorgant, dels testimonis i del notari, que fou Giralt Basset [7].

85. Conflicte entre La Garriga i un Centelles

POTSER per no haver tingut en compte la distinció apuntada al començament del número 83, confirmada en el número 84, al cap de molts anys encara hi hagué un conflicte entre un Centelles i els garriguencs. Ens el reporta un interessant pergamí, número 3 dels de l'Arxiu

---

trimoni amb el que fou el rei Eduard de Portugal; un de tants enllaços matrimonials entre les cases regnants en els estats peninsulars, adreçats a unir totes elles en una sola corona.

4. Vegeu número 42.

5. Vegeu número 84.

6. Allusions que en realitat no passen d'ésser clàusules d'estil en el document.

7. El Registre dels papers vells de l'Arxiu Municipal de La Garriga esmenta el pergamí número 11, com a datat a 21 de novembre de 1429. No hem pas trobat aquest pergamí en el dit Arxiu, malgrat les nostres repetides recerques. L'esmentat Registre porta una nota, molt vaga i evidentment poc exacta. Sembla que es tractava d'una talla o *reparto*, com diu el Registre.

Municipal de La Garriga. Són interessants els seus detalls; heus-los ací, traduïts al català:

Que tothom sàpiga que el dimecres, prop de l'hora de les vespres, que en comptàvem vint-i-vuit del mes de juliol de l'any, de la Nativitat del Senyor, mil quatre-cents quaranta-cinc; davant del molt honorable Senyor Galceran de Requesens, cavaller, conceller del Serenissim senyor Rei [1] *i Governador General de Catalunya en nom del mateix Senyor, i també davant de l'honorable Pere "Letonis", doctor en lleis, regent de la seva assessoria; personalment estant i rebent en un departament del palau reial menor, de la ciutat de Barcelona, en el qual posa l'esmentat molt honorable senyor Governador:*

constituïts personalment, d'una part, el noble Crisògon de "Centeilles", domiciliat a Osónia, en nom propi i d'alguns dels seus homes de la parròquia de Sant Esteve de La Garriga; i d'altra part, Antoni Terrés, síndic, actor i procurador de la universitat i singulars de dita parròquia, segons consta en un document públic fet en el lloc de l'olivera, de la dita parròquia, el dimecres, que en comptàvem onze del mes de febrer de l'any, de la Nativitat del Senyor, mil quatre-cents trenta quatre,...

Diu que davant notari i testimonis, *una part i altra portaren i presentaren al procés el que els interessava, en els noms esmentats, i el mateix honorable regent de l'Assessoria portà i presentà un rotlle, escrit en paper, el qual ells mateixos pregaren i requeriren que fos llegit públicament, del tenor següent:*

El dit noble Crisògon de Centelles, senyor de la baronia de Centelles, en relació amb el manament que féu de cobrar una contribució de *cinquanta lliures, segons assegura el senyor Jaume des Poy, senyor útil del mas des Poy; contra el qual manament el Síndic de la dita Parròquia va presentar una reclamació, davant del molt honorable Senyor Governador, afirmant que va ésser fet en perjudici de la jurisdicció reial, que té el senyor Rei en dita parròquia; dit noble diu que no creu que ell hagi fet l'esmentat manament, emperò, on i en el cas en què per ell hagués estat fet, el revoca i vol que sigui tingut per revocat i per no fet; i que no vol ni intenta perjudicar en qualsevol cosa la jurisdicció reial; i que diu les coses esmentades sens perjudici de la juris-*

1. En aquella avinentesa el rei era encara Alfons IV, el Magnànim.

dicció i dels drets del nostre senyor Rei, i del dret que el mateix noble té en el dit mas [2] *; i que en tot cas el dret d'un i altre, tant del dit nostre senyor Rei, com del dit noble, romangui salvat per a cada u, com ho era abans de l'esmentat precepte o manament, que es diu que va ésser fet per dit noble; i requereix que d'aquestes coses, en dit procés, se'n faci un públic document pel notari del governador.*

I, així mateix, sobre la súplica feta per dit noble, presentada davant de dit senyor governador, en nom d'alguns dels seus homes [3]*, sobre la contribució de les talles, a la qual talla foren compellits altres homes de dita parròquia pel Batlle de l'esmentada parròquia; diu, també, el noble que vol tenir dita súplica per no feta i ella i totes les coses del dit procés revoca i vol tenir per revocades.*

I, el síndic de La Garriga, atenent a les declaracions d'En Centelles, renuncia la instància de la súplica per ell portada a l'audiència del senyor governador, i a la seva continuació, sota les mateixes potestes que foren portades i presentades, segons s'ha dit, en una cèdula de paper; com que el notari *volgués llegir-les l'esmentat honorable regent de l'assessoria prengué el paper amb les seves mans i les llegí paraula per paraula...* i manà mencionar-les en el procés i que se'n fessin còpies per a les parts, si en volien.

2. Vegeu número 223.
3. Vegeu número 83.

TERCERA PART

Estada a La Garriga del rei Martí I, l'Humà, i de la seva muller, la reina Maria de Luna

I. - Dels reis i llur seguici.

II. - De les despeses de la Cort dels reis.

III. - De la religiositat dels sobirans.

IV.- De la governació dels Estats.

V. - De les anades i vingudes a la Cort.

CAPÍTOL PRIMER

Dels reis i llur seguici

86. La vinguda del rei. — 87. També vingué la reina. — 88. L'estatge dels reis. — 89. Els de la casa del rei. — 90. Dels escrivans reials. — 91. De casa la reina. — 92. La salut del rei.

86. De la vinguda del rei

La pàgina d'or de la història de La Garriga és la de la vinguda del rei Martí I, l'Humà [1]. Des de l'any 1397 el rei residia a Saragossa, on caigué malalt. El metge Josep Maria Roca [2] assegura que el rei patia d'artritisme en diverses de les seves manifestacions, especialment en les de caràcter reumàtic. El cert és que, entrat en convalescència, tot seguit cobejà de venir a La Garriga [3]. Ho confirma la següent lletra:

---

1. El seu pare fou el rei Pere III, el Cerimoniós, i la seva mare la reina Elianor de Sicília; l'infant Martí nasqué a Girona, l'any 1356; succeí en el tron al seu germà Joan I, l'Aimador de tota gentilesa, que morí el dia 19 de maig de l'any 1396. Martí, l'Humà, era de mitjana estatura i de grossa complexió; fou torturat freqüentment per les malalties; era de cor noble, de caràcter tranquil i placèvol; inclinat a la clemència i digne fins en els moments de justa ira; honest en la seva vida privada i pública; ple d'amor per a la seva família i els seus pobles; defensor dels injustament vexats, encara que fossin jueus o sarraïns; cristià ferventíssim, fins al punt que algú l'anomenà l'eclesiàstic; esperit molt cultivat, amic dels llibres i de les belles arquitectures; orador eloqüent; enamorat de Barcelona i de Catalunya; com a governant fou superior a alguns dels seus antecessors; regí molt justament els seus reialmes; poc amic de les guerres, donà als seus pobles una llarga tongada de pau; la seva opinió pesava i era respectada en les cancelleries d'Europa... En fi, un home que mereix tota la nostra simpatia, però que, com a rei, particularment als finals de la seva vida, en l'afer de la seva successió, va tenir aquella manca d'energia i de decisió que portà tan gravíssimes conseqüències.

2. *La Medicina Catalana en temps del Rei Martí*, Barcelona, 1919.

3. A 13 de març de 1400 escriu a Barcelona que arrangin els estables per les bèsties, car els necessitarà en la seva estada de pas cap a La Garriga.

Lo Rei. Reverend Pare en Crist: Perquè sabem que hi trobarets plaer gran vos certificam que, per gràcia de Déu, Nòs estam en molt bo estament de nostre accident, e havem en Déu esperança que, tantost que siam fora d'aquesta ciutat, serem del tot e perfetament guarit. Demà, Déus volent, sens tota falla, partirem d'ací e irem dret camí al bany de La Garriga, per a continuar aquell tro [4] *a recuperació de perfeta sanitat, plàcia al Creador, per sa infinida clemència la'ns vulla atorgar... Dada en Saragossa, sots nostre segell secret a VI dies d'abril de l'any MCCCC. Rex Martinus. Dirigitur Archiepiscopo Tarracone. Dominus Rex mandavit mihi, Guillelmo Poncii* [5]. Encara que la lletra digui que el rei partirà l'endemà, dia 7, en una altra lletra seva diu: *Som partits de Saragossa, de la qual partim lo dijous ans de Rams...* i el dijous de la setmana de Passió de l'any 1400 fou el dia 8.

Deixem que les mateixes paraules del rei [6] ens descriguin el perquè i la manera del seu viatge a La Garriga: *... per ço com per l'accident de la quartana* [7] *no poguérem bonament caminar per terra, havem fet nostre camí per lo riu* [8] *avall, tro a Mora* [9]. *E d'aquí, per terra, passants per Falset, venguem-nos-en a Tarragona...* El viatge per terra el rei va fer-lo, sens dubte, en llitera, car ni la seva complexió ni la seva malaltia no li devien permetre de cavalcar. El rei pensava passar pel Monestir de Poblet, però va canviar de ruta perquè *... ara, per alguns afers, qui'ns són sobrevenguts, e així mateix per necessitat de nostra persona, no puixam fer aqueix camí...*; li calia estar aviat a La Garriga i així ho comunica a l'abat. A altres persones [10] els diu: *aprés havem acordat de aturar ací, en la*

---

4. Aquesta frase equival a la següent: per a continuar aquell estament fins...

5. És a dir, que la lletra era dirigida a l'Arquebisbe de Tarragona i que, per manament del senyor rei, va escriure-la el seu secretari Guillem Pons. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre 2243, full 90.

6. A. C. A. Reg. 2352, full 43, interessant carta dirigida als seus ambaixadors prop del Papa.

7. Heus ací la primera allusió que trobem a la malaltia del rei. La febre quartana es presenta acompanyada de fred i es repeteix de quatre en quatre dies.

8. Ebre.

9. Daniel Girona i Llagostera, en el seu *Itenerari del Rei Martí*, Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1911-1912; 1913-1914; pàg. 553, es planyia de *no haver pogut trobar cap document ni cap lletra del rei... que parli del punt on saltà a terra*. El document que nosaltres hem trobat aclareix que aquest punt fou Móra d'Ebre.

10. Arx. Cor. Ar., tres lletres en el Registre 2241, folis 53 i 54.

ciutat de Tarragona, tro al dimarts aprés festa de Pàsqua, e lo dit dia de dimarts, partim d'ací e irem a Vilafranca e a Martorell e, passant per Sant Cugat, anar al bany de La Garriga.

La reina Maria, que havia sortit de Saragossa en barca, el mateix dia que el rei, anà alentint-sé durant el viatge [11], de manera que el seu espòs li escriu així, el dimarts dia 20 d'abril, des de l'Arboç del Penedès: *Per tal que haiats pler e consolació vos fem a saber que, mercè de Nostre Senyor, Nòs som bé trobats en lo camí; e sapiats que, jatsia vos haguéssem fet a saber que us esperàvem a Vilafranca, però per consell e gran cuita de Mestre Bernat* [12], *entenem a partir de Vilafranca dijous, e continuar nostre camí als banys, e tro allà que no us esperem; pregant-vos que'ns certifiquets continuament de vostra bona salut, car gran pler n'haurem* [13]. Sembla, però, que la reial parella celebraren junts la festa de Sant Jordi a Vilafranca; a la tarda partiren cap a Sant Sadurní; el dia 24 dinaren a Martorell; el dia 25, diumenge de Pasqüetes, el passaren al Monestir de Sant Cugat.

El *Manual dels Novells Ardits* [14] diu així: *Dilluns, XXVI: aquest día entra lo Senyor Rei en la ciutat* [15], *qui venia de Saragossa, lo qual Senyor s'en anava als banys de La Garriga; e, per çò, venc ací abans que anàs als dits banys, que audiència sic posqués tenir. Dimarts, XXVII: aquest dia partí lo Senyor Rei, que s'en anà als banys de La Garriga* [16]. Tot això concorda amb les paraules del rei ... *a Barcinona on entram diluns, a XXVI d'abril, e per necessitat de nostra persona l'endemà convengue'ns partir d'aquí per anar als banys de Sa Garriga...* [17].

---

11. Vegeu AUREA JAVIERRE MUR, *María de Luna, Reina de Aragón*, Madrid, 1942, pàg. 151.
12. Potser es refereix al metge Bernat Oriol que, com diu JOSEP MARIA ROCA, *loc. cit.*, pàg. 106, tingué la confiança dels dos fills de Pere III, i sempre era cridat a la més lleu indisposició que pogués sofrir un dels membres de la reial família.
13. Dit Arxiu, Registre 2241, full 53.
14. *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, volum XII, pàg. 732.
15. De Barcelona.
16. El mateix dia signa algunes lletres a Montcada i a Granollers.
17. A. C. A. Reg. 1352, full 43.

87. També vingué la reina

SEMBLA que junt amb el rei Martí arribà a La Garriga la seva esposa la reina Maria de Luna [1]. Però la seva vinguda no degué ésser sinó per acompanyar el seu espòs durant la temporada de banys [2]. Això no vol pas dir que ella no aprofités l'avinentesa per a fruir les qualitats medicinals de les termes garriguenques. Cabalment sabem [3] que també la reina patí de forts atacs de reumatisme articular, i que freqüentment tenia mal de cap.

Hom podria dubtar que la reina arribés a La Garriga juntament amb el seu espòs, car la sèrie ininterrompuda de lletres de la dita

---

1. Maria López de Luna era filla i hereva del Comte de Luna i Senyor de Segorb i de Na Brianda Agassunt. En 1372 s'havia casat amb Martí, aleshores Infant; constituïren una família modèlica; varen tenir quatre fills, però solament un va arribar a la pubertat; es deia, també, Martí, i probablement havia nascut en 1376; aquest era la nina dels ulls dels seus pares i dels seus pobles; va morir en plena joventut. Les excellents condicions de Na Maria varen palesar-se en els difícils moments en què el seu marit pujà al tron. BERNAT METGE, *Lo Somni*, Barcelona, 1924, pàg. 147, parla de *la saviesa, e industria, e bons tractaments de la dita Senyora*. EDUARD D'HINOJOSA, *El régimen señorial...*, pàgs. 300 i 301, comenta com a cosa notabilíssima la carta de la reina Maria al seu parent, el papa d'Avinyó, Benet XIII. Censurant el luxe dels seus cunyats, Joan I i Iolanda de Bar, diu Na Maria que aquell *tenia muller francesa e era tot francès*. El rei Martí tenia tal estimació a la seva esposa que, referint-se a una néta llur, en saber que físicament s'assemblava a l'àvia, escriu que per això l'*amam sap Déu pus cordialment*. El cèlebre Fra Francesc Eiximenis va dedicar a ella dues de les seves obres: *Scala Dei* i *Tractat de contemplació;* i, parlant de la reina, escriví així al rei: *sapiats Senyor, que, ella, viu així com se pertany a dona excellent e sàvia e de muller de tan gran Senyor, en molta honestat e bonesa e per aital se fa tenir devant Déu e devant hòmens*. GARCIA SILVESTRE, *Història Sumària de la Literatura Catalana*, Barcelona, 1932, pàgs. 139 i 140. Recentment AUREA DE JAVIERRE I MUR ha publicat, a Madrid, un llibre titulat *María de Luna, reina de Aragón*, llibre documentadíssim i molt meritori, però que, en parlar de les relacions de Na Maria amb la nostra població, incorre en alguna inexactitud, deguda potser a una deficient apreciació geogràfica; car diu que, de pas cap a Barcelona, *...la Reina se detuvo en La Garriga para tomar sus baños. Permaneció en esta ciudad hasta el 26 de mayo...* No és cert que la reina es detingués a La Garriga de pas cap a Barcelona, sinó que va venir expressament per a passar una temporada a La Garriga. Per sort o per desgràcia tampoc no és cert que La Garriga hagi estat una ciutat, com diu Javierre.

2. És curiós d'observar que, copiant-se els uns als altres, molts autors han mencionat la vinguda de la reina a La Garriga i, en canvi, ignoren la vinguda del rei, quan precisament aquella no sembla sinó un incident en l'episodi de la cura d'aigües del rei.

3. A. C. A. Reg. 2350, full 27, en tres lletres datades de l'any 1402.

senyora datades a La Garriga no comença fins al dia 14 de maig. Però cal tenir en compte que era freqüent, quan els reis vivien prop d'una població important, de datar les lletres des d'aquesta; com passà en el nostre cas, que continuen datant-se lletres a Barcelona fins al mateix dia 14 de maig. Això no vol dir, però, que esporàdicament no en trobem alguna de datada a La Garriga; així, en el mateix mes d'abril, per exemple, en trobem una de datada, per marit i muller, a La Garriga, el dia 30 [4], que comença així: *Nos Martinus, Dei gratiam Rex Aragonum, et cetera; Et Nos Maria, eadem gratiam, Regina regnorum et Comitisse comitatum predictorum...* i acaba així: *Data in loco de La Garriga XXX die Aprilis, anno a Nat. Domini MCCCC. Rex Martinus. La Reina.* Aquesta major precisió ja inclinaria l'opinió a favor de la major exactitud d'aquestes darreres lletres, si no decidís totalment la qüestió el *Llibre del Comprador* [5], on consta textualment: *Dimecres, a XXVIII dies del mes d'Abril, la Senyora Reina partí de Granollers e venc-se dinar, sopar e jaure a La Garriga;* i en els detalls corresponents a tots els dies successius, fins al 26 de maig següent, consta també clarament: *La Senyora Reina en La Garriga.*

88. L'estatge dels reis

PROBABLEMENT que al matí del dia 28 d'abril de l'any 1400, els garriguencs veieren, doncs, pujar, pel camí de Barcelona, cap a La Garriga, no menys que el rei d'Aragó, València, Mallorca, Sardenya i Còrsega, Comte de Barcelona, del Rosselló i de la Cerdanya. El bon rei devia arribar en un ric baiard, i potser en una altra llitera venia la reina. Ambdós anirien precedits, enrondats o seguits pels seus familiars i domèstics. A La Garriga devien atendre els reis el Batlle Marc de Vilanova, els Jurats i Obrers de La Garriga; el Rector o el Vicari de la parròquia, el Domer i potser els beneficiats; i els garriguencs d'aleshores, nobles i pagesos, grans i xics; contents, admirats, astorats o simplement badocs, més o menys llunyans de les coses que veien.

---

4. A. C. A. Reg. 2237, full 169.

5. A. C. A., fons provinent de l'Arxiu del Reial Patrimoni, número 430, E. 23. En el *Llibre del comprador,* de la Reina, es portava un control detallat de les despeses de la casa de la reina.

Algú ha afirmat que la reial parella va installar-se a can Surell [1], on es conservaven unes majòliques que, segons la tradició de la casa, representaven retrats dels dos illustres personatges. Creiem més encertat de suposar que els reis varen allotjar-se a les cases construïdes al volt de la placeta de Santa Isabel, i, més concretament, en l'hostatgeria i hospital construït en aquell lloc, en la que fou casa d'En Centelles i l'hostal d'En Centelles. No seria d'estranyar que també s'haguessin installat unes tendes per als subalterns.

De totes maneres calgué acondicionar quelcom la posada: així consta [2] que, el mateix dia 28, *fou donat a II hòmens per obrir I portal, II sous;* i, a finals del mes de maig, entre els exraordinaris que foren satisfets per En Garcia Cosida, sots-comprador de la Casa de la Reina, consta el següent: *li són deguts per I ramada que féu fer en lo loc de La Garriga, devant la porta de la posada de la Senyora Reina, amb lo loger dels mestres e de la fusta, segons que per menut n'ha donat compte, LIII solidos, X diners.* El dia 13 de maig, el rei escriví així a Ramon de Sentmenat: *Manam-vos que tantost manets, de nostra part, a Tomàs de Berbegal, que compre quatre canes de tela encerada, e aquella liure d'econtinent a'N Moragues, fuster; al qual, aximateix, manets, de part nostra, que d'econtinent, ab la dita tela, venga ací. E per res no hi hage falla* [3].

Però hi hagué, encara, insuficiència de coses, car una lletra de 30 d'abril [4] diu així: *Manam-vos que tantost nos trametats dos matalassos e una màrfega per metre en lit de paraments e així mateix dos cadenats de ferre* [5]. El *sots-comprador de la Reina, els primers dies* d'estada a La Garriga, va haver de comprar moltes olles; més tard va comprar també alguna cassola. Adhuc trobem la següent nota, senyal d'estalvi: *VIII solidi que's perderen en I estora que havia comprada,* el sots-comprador, *la qual aprés fou revenuda, per ço com no fou necessària;* nota contrapesada per una altra petita nota, de luxe: *dos ventalls de ploma de pagó* [6], *los quals en lo dit mes ha comprats*

---

1. Vegeu el número 203.
2. Arxiu de la Corona d'Aragó, *Llibre del comprador* de la Reina, full 23.
3. A. C. A. Reg. 2243, full 106 girat. Josep Maria Roca creia que tot això era perquè es volia construir una porta.
4. A. C. A. Reg. 2243, full 98.
5. És a dir, dos panys, dels que s'enclouen entre dues anelles, per a tancar portes, finestres, caixes, etc.
6. Serien dos vanos fets amb plomes de *pavo real?*

a obs, ço és, la I per servir en la taula de la Senyora Reina e l'altre en la cambra.

En relació amb el pa trobem la següent nota de final del mes de maig: *XV solidi que costà forn d'escalfar, en lo dit mes, en lo loc de La Garriga, e per loguer de la posada on han pastat...*

89. Els de la casa del rei

ENTRE els qui acompanyaren el rei durant la seva estada a La Garriga podem comptar els nobles N'Olf de Pròxida, Camarlenc del rei [1], En Ramon de *Clavis*, En Pere de Sentmenat, En Galceran de Sentmenat, uixer d'armes del rei, i particularment En Pere de Torrelles, un dels homes de més confiança de Martí I; car els trobem tots signant com a testimonis una interessant lletra datada a La Garriga el dia 14 de maig.

Amb el rei arribà també a La Garriga el seu conseller i majordom [3] Pere de Cervelló, car, l'endemà d'arribar a La Garriga, el rei escriu així... *donets e liurets d'ecotinent al noble e amat Conseller e Majordom nostre, Mossèn Pere de Cervelló, portador de la present, tro en quantitat de dos-cents vuitanta florins...* [4].

Home molt necessari en aquell temps seria el sobreatzembler [5] Dalmau de Biert. El mateix dia d'arribar el rei a La Garriga l'envià a Barcelona, portador d'una carta, on diu... *donats plena fe e creença a tot ço que de part nostra vos dirà, sobre les coses dessús dites, lo feel sobreadzembler de casa nostra, En Dalmau de Biert, lo qual ne havem plenerament de nostra intenció informat...* [6] El dia 5 de maig el rei escriu així: *Mossèn Bertran: Com Nòs sobre algunes coses tocants los negocis del bisbe Dachs, quondam, trametam aquí lo feel sobreadzembler nostre, En Dalmau de Biert, portador de la present, manam-vos que a tot ço e quant lo dit Dalmau vos dirà de part nostra sobre los*

---

1. O cambrer reial.
2. Vegeu, més endavant, número 114.
3. Aquest càrrec, en els palaus, tenia cura de la taula del rei; s'encarregava de distribuir les persones convidades i d'elegir els menjars.
4. A. C. A. Reg. 2243, full 95.
5. El cap de les atzembles; el cap de les cavalleries de palau.
6. A. C. A. Reg. 2243, full 94 girat.

dits fets donets plenera fe e creença aixi com si Nòs personalment vos ho deiem e allò complits, e finalment, per obra [7].

Una altra lletra del rei, adreçada a Bartomeu Rotllan, de la Tresoreria Reial, el dia 8 de maig, ens assabenta d'altres servidors del rei: *Manam-vos, tan expressament com podem, que tantost paguets, o façats pagar a l'amat de casa nostra Mossèn Dalmau de Darnius* [8] *aquells cent florins d'or d'Aragó los quals ara li havem donats ab nostra letra; e per res no hi haia falla, n'el façats aquí romanir* [9] *per aquesta raó, car, per servei nostre, Nòs lo havem ací de gran necessitat. E creets sobre açò l'amat cavallerís nostre Mossèn Simon Miró, lo qual ne havem plenerament de nostra intenció informat* [10].

Es possible que també vinguessin amb el rei els caçadors que ell anomena *feels munters de peu de Casa nostra, ço és, Mingolet de Bellloch, Joan Sard, Joan Berlanga, Jacomi Buquimaqui, lo cavaller Gonçalvo de Molina e Joan, lo mut*, car més tard, a 20 de maig, el rei escriví al Tresorer dient-li: *Manam-vos espressament e de certa sciència que, remoguda tota excepció, acorregats de la messió de un mes* [11] als dits caçadors *los quals per aquesta raó vos remetem* [12].

També va venir En Colí, ministrer o joglar; l'apotecari o especier de cambra En Pasqual Lledós; l'escrivà Antoni de Font; i d'altres cavallers, familiars, domèstics, servents, guardes i escuders, amb els seus bagatges i amb els corresponents animals de sella i de bast.

No sabem del cert si amb el rei vingué a La Garriga la Infanta Isabel. El *Llibre del Comprador* de la reina diu: ... *per la missió* [13] *de la Senyora Infanta, la qual lo dit comprador, en absència del Senyor Rei, li ha feta en lo camí que, en lo dit mes d'Abril, partent de la dita ciutat de Saragossa, e vinent als banys dessús dits, CLXXII solidi* [14], *VIII diners, I obolum.* A 4 de maig el rei escriví a Tomàs Berbegal ordenant-li que fes folrar un *cot d'atzentoni negre* [15] *vellutat*

---

7. A. C. A. Reg. 2243, full 102 girat.
8. En una altra lletra del dia 7, A. C. A. Reg. 2173, full 85 girat, el rei anomena al *dilecto domestico nostro* Dalmau de Darnius, *militi*.
9. I no el feu romandre aquí.
10. A. C. A. Reg. 2173, full 87.
11. És a dir, subvenir a les despeses d'un mes.
12. A. C. A. Reg. 2241, full 59.
13. Missió, messió o mesió, despeses, cost.
14. *Obolum, oboli, òbol. Solidus, solidi*, sou.
15. L'atzentoni era una tela d'Orient.

de vermell, de la Infanta Isabel, de *bais apurats* [16] perquè en breu pogués tenir-lo. A 25 de maig el mateix rei escriu al custodi del seu palau menor de Barcelona: *Manam-vos que tantost liurets a Ferrando Garcia, ajudant de la Cambra de nostra molt cara sor* [17] *l'Infanta Dona Isabel, un lit de posts, per parar aquell en la cambra de la dita Infanta* [18].

90. Dels escrivans reials

PER a la història en general resulta d'importància capital la presència dels secretaris o escrivans, prop dels reis. Ells ens narraren molts dels fets esdevinguts. Es clar, però, que alguna vegada les mateixes lletres ens diuen que el rei envià alguna lletra escrita per la seva pròpia mà; mes la quasi totalitat de les que el rei i la reina enviaren des de La Garriga foren redactades i escrites pels seus secretaris, i signades, després, per un o altre dels consorts. De totes les lletres se'n tregué còpia, que ens ha estat servada als Registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Això, naturalment, exigia la residència a La Garriga de més d'un escrivà i dels corresponents copistes [1].

Inicialment vingué amb el rei l'escrivà Antoni de Font, o de Fonts, però aviat hi va haver necessitat d'altres; així, a 3 de maig, el rei escriu als seus secretaris Guillem Pons i Berenguer Sarta, i els diu: *Manam-vos que tantost nos façats ací venir dos bons e endreçats escrivans de registre e aximateix un correu o dos* [2] *per a servir e ajudar en nostres afers; e per res no hi haja dilació alguna* [3]. En conseqüència trobem menció de l'estada a La Garriga dels propis Guillem Pons i Berenguer Sarta, i encara d'altres escrivans del rei: Antoni Sarta, Bartomeu Gras, Jaume Bossegaiys... En la secretaria de la reina hi trobem En Francesc Fonolleda i En Francesc Pujada.

Les còpies per aquests escrivans han estat la font primordial d'aquesta part del llibre; car si bé el *Llibre del Comprador* de la reina,

16. Bai: de color grogosa, amb reflexos rogencs. Apurat: purificat, depurat, refinat.
17. *Soror,* germana.
18. A. C. A. Reg. 2241, full 77.
1. N'hi ha prou amb dir que solament en dos Registres, el 2241 i el 2243, hi ha notícia de més de 200 lletres enviades pel rei Martí des de La Garriga.
2. Fàcilment hom s'imagina el tràfec de genets i cavalleries portant i duent-se'n lletres i encàrrecs.
3. A. C. A. Reg. 2243, full 98 girat.

provava a bastament l'estada d'ella a La Garriga, calia en canvi assegurar-se de l'estada del rei i provar-la històricament i, per això, no n'hi havia prou amb trobar una lletra, car ja sabem que, com en el nostre cas, alguna vegada les lletres reials vénen datades en la població on residien els curials, propera al poble on residien els reis; calia, doncs, confirmar els fets amb vàries lletres. Posseïm, doncs, còpia almenys d'una lletra de cada un dels dies de l'estada del rei a La Garriga; llevat del diumenge, dia 16 de maig, de l'any 1400, car no hem pogut trobar cap lletra d'aquesta data signada a La Garriga.

La quasi totalitat de les lletres reials que emprem en aquest treball, són de les de segell secret, que, per ésser més íntimes, ens donen més detalls interessants per al nostre objecte. Gairebé totes les relatives al rei terminen d'una manera anàloga a la següent: *Dada en lo loc de La Garriga, sots nostre segell secret, a XX dies de maig, de l'any MCCCC. Rex Martinus.* Les referents a la reina terminen de manera semblant a aquesta: *Dada en lo loc de La Garriga, sots lo segell de nostre anell, a XXII dies de maig de l'any MCCCC. La Reina* [4].

4. Heus ací una llista força completa de les lletres del rei que indiquen haver estat signades per ell a La Garriga, durant l'abril i el maig de l'any 1400:

Dimecres dia 28 d'abril, 7 lletres en català i 3 en llatí, en els Registres de segell secret, núm. 2243, *Curia,* folis 93 i 94, i núm. 2173, *Comuni,* folis 80 girat i 81.

Del dijous, 29, 11 lletres en català, Reg. 2298, full 135 girat.

Del divendres, 30, 22 lletres en català, Reg. 2243, fulls 96, 97 i 98; Registre 2173, fulls 81 girat, 82 girat i 90; Reg. 2298, fulls 135 girat i 136; del mateix dia 30 hi ha una lletra llatina, conservada en el Registre 2247, full 169, que correspon a la secretaria de la reina.

Dissabte dia primer de maig, Reg. 2243, fulls 97 i 98; Reg. 2173, full 82; Reg. 2291, *Papale,* f. 5; Reg. 2352, f. 43.

Diumenge dia 2, Reg. 2243, f. 98, i Reg. 2173, f. 80 gir. i 82.

Dilluns dia 3, 18 lletres, de les quals 11 són escrites en català, 5 en llatí i una en castellà; Reg. 2243, f. 98 gir. 99, 100; Reg. 2173, f. 82 i 83; Registre 2291, f. 5 gir.; Reg. 2211, f. 13 gir.

Dimarts dia 4, 21 lletres, i d'elles 18 en català i 3 en llatí; Reg. 2243, f. 99, 101 i 102; Reg. 2173, f. 83 i 84; Reg. 2291, f. 5 gir. i 6.

Dimecres dia 5, set lletres, 6 en català; Reg. 2243, f. 102 i Reg. 2173, f. 83 i 84; i una en llatí, Reg. 2168.

Dijous dia 6, 12 lletres en català, Reg. 2243, f. 102 i 103; Reg. 2173, f. 84, 85 i 96; Reg. 2291, f. 7; i una en llatí, Reg. 2173, f. 84.

Divendres dia 7, 7 lletres en català, Reg. 2243, f. 103 i 104; Reg. 2173, f. 85 i 86; 3 en castellà, Reg. 2241, f. 57; Reg. 2173, f. 85; i una en llatí, Reg. 2193, f. 202 gir.

Dissabte dia 8, 8 lletres en català, Reg. 2243, f. 104; Reg. 2241, f. 60; Reg. 2174, f. 86; i 4 en llatí, Reg. 2241, f. 7 i 8; Reg. 2168; Reg. 2173, f. 86.

XI. - 1. Bellíssim segell de la reina Maria de Luna quelcom esmolat pel fregadís ; és molt d'admirar l'esvelta figura de la reina, amb els seus vestits, d'amplíssimes mànigues, i amb els atributs de la reialesa. Dos àngels, un a cada costat de la reina, sostenen el seu escut partit, a la primera meitat del qual hi ha les barres reials i a l'altra meitat una mitja lluna i un angle inferior d'escacs. Quatre àngels més, en compartiments especials, toquen diferents instruments musicals. — 2. A sota, al mig, reproduïm el dors del segell amb l'escut de la reina [87]. — 3. Ferran de Sagarra publicà dos escuts de la batllia de La Garriga. En un d'ells hi ha les quatre barres i està voltat de motius ornamentals ; no porta llegenda ; consta al dors d'una lletra adreçada per Bernat Pla, batlle de La Garriga, al sots-veguer de Vic, a 18 de desembre del 1421 ; es guarda a l'arxiu de can Terrés [152]. — 4. L'altre segell presenta les barres reials, dintre d'un quadrilobat ; no duu llegenda ; consta en un document de l'any 1594 de la collecció Ferran de Sagarra [180] *(clixés de l'Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona)*[1].

---

1. Vegeu *Sigillografia Catalana* de FERRAN DE SAGARRA, Barcelona 1916, vol. I, pàgina 236, gravat 163 ; vol. II, pàg. 48, gravats 489 i 490.

Diumenge dia 9, 7 en català i 4 en llatí, Reg. 2243, f. 104 i 105; Reg. 2173, full 87 i Reg. 2211, f. 6 i 7.

Dilluns dia 10, 10 en català i 4 en llatí, Reg. 2173, f. 87, 88 i 89; Registre 2241, f. 66; Reg. 2317, f. 183, 184, 186, 187, 188, 190 i 193.

Dimarts dia 11, una sola lletra en català, Reg. 2173, f. 87 gir.; i altres sis en llatí, Reg. 2173, f. 89 i 96; Reg. 2243, foli 110; Reg. 2193, f. 200; Reg. 2210, f. 12 i Reg. 2211, f. 162.

Dimecres dia 12, d'aquest dia és del que més lletres hem trobat escrites a La Garriga; n'hem trobat 35; d'elles 19 en català, 14 en llatí i 2 en castellà; Reg. 2241, f. 57, 103, 105 i 106; Reg. 2173, f. 90, 91, 92 i 96; Reg. 2291, f. 7 i 9; Reg. 2211, f. 14; Reg. 2256, f. 97 i 100; Reg. 2317, f. 183 i 194.

Dijous dia 13, 8 en català i una en llatí; Reg. 2243, f. 106 i 107; Reg. 2291, f. 9; Reg. 2173, f. 92, 93 i 94.

Divendres dia 14, 12 lletres; Reg. 2243, f. 99, 107 i 110; Reg. 2173, f. 94; Reg. 2253, f. 36; Reg. 2241, f. 74; i Reg. 2298, f. 136 i 137; d'aquest dia és també una lletra de la reina, copiada al Reg. 2337, f. 167 gir.

Dissabte dia 15, 4 en llatí, 3 en català, 3 en castellà i 3 en italià — enviades a Sicília —; Reg. 2243, f. 107; Reg. 2173, f. 81 i 95; Reg. 2241, f. 56, 67 i 84; Reg. 2298, fulls 137 i 138; Reg. 2298, f. 143.

Ja hem dit que del diumenge dia 16 de maig no hem pogut trobar cap lletra que reporti haver estat signada pels reis a La Garriga.

Dilluns dia 17, Reg. 2243, f. 108; Reg. 2173, f. 96; Reg. 2241, f. 54, 55, 56, 57, 62, 66 i 84; Reg. 2302, f. 42; Reg. 2317, f. 186; corresponen també a aquest dia tres lletres de la reina, Reg. 2349, f. 96 girat; des d'aquest dia es succeeixen regularment la sèrie de lletres de la reina datades a La Garriga.

Dimarts dia 18, 17 lletres, 8 en català, les altres en llatí; Reg. 2241, f. 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64 i 66; Reg. 2168, f. 46, 47 i 51; també posseïm d'aquest dia una lletra de la reina, Reg. 2337, full 152 girat.

Durant la revolució de l'any 1936 varen desaparèixer les minucioses notes que pacientment havíem recollit relatives a les lletres dels reis enviades des de La Garriga, començant el dia 19 d'abril fins el 28 del mes de maig de l'any 1400. Heus ací, però, unes notes incompletes relatives a les dates esmentades.

Dimecres dia 19, Reg. 2241, f. 58 gir. i 62, relatiu al rei; i Reg. 2337, f. 153, relatiu a la reina.

Dijous dia 20, Reg. 2241, f. 59, 63; 63 gir. i 75; Reg. 2134, f. 29 gir.; Reg. 2168, f. 53, relatius al rei; i Reg. 2337, f. 152 gir., relatiu a la reina.

Divendres dia 21, Reg. 2241, f. 70, 71 gir. i dues lletres al 77 girat, relatives al rei; i 5 lletres de la reina, en els Reg. 2237, f. 155, 155 girat i 156, i Reg. 2349, f. 97.

Dissabte dia 22, Reg. 2241, f. 68 al 72, 7 lletres al full 69, relatives al rei; i una, Reg. 2337, f. 155 girat, relativa a la reina.

Diumenge dia 23, Reg. 2241, f. 71 girat, 72, 73, dues al 79 i una al 80, relatives totes al rei.

Dilluns dia 24, Reg. 2241, f. 73, 74, en aquest dues lletres, totes referents al rei; i Reg. 2337, f. 151 girat, per la reina.

Dimarts dia 25, Reg. 2337, f. 156, relatiu a la reina; i Reg. 2241, relatiu al rei, tres lletres al full 75, dues al 76, dues al 77 i dues al 78.

Dimecres dia 26, Reg. 2241, f. 76, 77, dues, 79, 80, dues, 81, 82 i 83, relatives al rei; i Reg. 2337, full 165 girat, relatiu a la reina.

Dijous, festa de l'Ascensió, 27 de maig, en el Reg. 2241, del rei, tres lletres al full 81.

Divendres dia 28, una lletra al full 82, del Reg. 2241, del rei.

91. De casa la reina

El *Llibre del Comprador* de la reina, incidentalment ens fa saber quines eren les dames de la seva companyia durant l'estada a La Garriga; car, parlant dels animals estabulats, diu així: *Civada en Cort: a I cavall, a I mula, a I haquanca* [1] *e a III adzembles de la Senyora Reina, XXVI almuds* [2]*; ab VIIII almuds, en racions, ço és a I mula de Dona Joana de Prades, a I mula de Dona Brianda de Luna, e a I altra mula de Madona Elianor de Santapau; són VIIII bèsties e XXXV almuts de València, qui, a raó de IIII diners, obulum, e V quarts oboli mes, el tot costa XIII solidi, VII diners.* Es de notar que Na Brianda cada dia solia fer personalment una compra d'aviram per a la reina; a finals de mes consta que el sots-comprador *ha donats a Dona Brianda de Luna, per algunes necessitats de la sua cambra,* dotze sous; el dia 11 de maig consta que va donar-se *V, mija, ferrades a Dona Joana de Prades.*

També hi havia a La Garriga l'*honrat En Jacme Pastor, rebedor e administrador de les monedes pertanyents a la Cort de la Senyora Reina; En Francesc Pujada, escrivà de ració* [3] *de casa de la dita Senyora;* el qual, però, quan convingué també féu de correu, portador de lletres de la reina, i, entre elles, *I de La Garriga a Vic;* En *Garcia Cosida, sotscomprador de casa la Senyora Reina,* és a dir el substitut de la persona que estava encarregada de fer cada dia les compres de les coses necessàries per a la casa; el *sobrecoc,* o cuiner en cap; el *panicer,* que era el flequer o forner que tenia cura de proveir de pa el palau; el *boteller,* és a dir l'home que té cura de proveir de begudes; el *reboster* o *especier,* que tenia al seu càrrec el proveïment i guarda del rebost; i el *sobreadzembler* de casa la Senyora Reina.

Els cinc darrers domèstics cada dia rendien comptes, per separat, al sots-comprador. Hi havia també *En Berenguer Ferran, pastador de casa la Senyora Reina,* però aquest estigué absent algun temps, *en lo qual*

1. Haca.
2. Almud és una mesura per a grans.
3. Escrivà, notari; l'escrivà de ració depenia del mestre racional o cobrador de rendes, pagador de salaris; portava compte dels interessos públics.

temps ell féu donar recapte [4] *en l'ofici de pastador*. Es parla també del *lavador*, que devia ésser el rentaplats. Hi havia, finalment, a La Garriga, *els de la guarda* i *els de l'escuderia*, és a dir, els guardians i patges.

Ultra els servidors permanents, sovint fou necessari de llogar temporers; així, el dia 29, *fou donat a alguns homes per escombrar la posada de la Reina, III solidi, VIII diners* i *fou donat per loguer de I adzembla que portà algunes coses de Granollers, II solidi, VI diners;* el dia 30, *costa de mudar la botelleria e d'adobar les portes II solidi;* el dia 23 es diu... *costa port d'arena a obs de la botelleria...;* durant el mes hi va haver un extraordinari de *III solidi, VI diners, que costa de port la farina de Barcinona a La Garriga;* al sots-comprador Garcia Cosida *li és degut per loguer de IIII bèsties qui portaren IIII somades de vin d'Alella a La Garriga e amb XV solidos que costaren, de port, farina e altres coses necessàries, e cera, de Barcinona a La Garriga, fan XXXXVIII solidos;* i *XI solidi que donà a alguns homes qui anaren cercar moltons e altres viures a obs de la dita Senyora, de La Garriga a n-altres locs.*

En el *Llibre del Comprador* encara es mencionen altres persones, esporàdicament. Així trobem l'*Estiuré* el dia 28 d'abril i el 8 de maig; a 1er de maig es pagaren *III diners a Na Françoia, per lur ració* de carn i quatre diners per concepte anàleg els dies 7, 8, 14, 15, 22, 24 i 26; el dia 6 de maig es parla d'En *Porter* i que *fou donat a'N Joan Canoer, que bestragué, a la Porreta, II solidi, VI diners;* el dia 15 *fou donat* quelcom *a Francesc de la cambra, per carbó e altres coses;* el dia 16 surt la menció de *Mossèn Borra;* el dia 17, a *micer* [5] *Bernat Miquel* va donar-se-li *IIII diners* de pa i *I ferrada* de vi; el dia 21, per vi varen pagar-se *II diners a Ciurons*. Els darrers dies d'estada de la reina a La Garriga trobarem En *Reforçat* i els seus *escuders*.

4. És a dir, va proveir que una altra persona el substituís.
5. Títol que es donava als lletrats, advocats; equivalent també a senyor.

92. La salut del rei

A 30 d'abril escriu el rei al seu primogènit [1]: *...per ço com sabem que haurets plaer, vos significam que Nòs e la Reina, vostra mare, som, mercè de Déu, en bona disposició de nostres persones; pregant-vos que, de la prosperitat e estament vostre e del dit nostre car nét, vullats certificar, com pus soven purets, per vostres letres, e serà cosa de què'ns complaurets singularment...* [2]

Tenint bona salut, no calia que cap dels metges del rei visquessin amb ell a La Garriga. El metge de confiança del sobirà era el *mestre Guillem Sa Garriga* [3]. A ell envia el joglar Colí, que vivia amb el rei a La Garriga: *Maestre Guillem: Pregam-vos que, per servir nostre, haiats per recomanat Colí, ministrer de casa nostra, qui se'n va a vós per raó que, mitjançant la divinal ajuda, lo curets de certa plaga que ha en lo braç* [4].

En canvi, una lletra del dia 4, dirigida al propi Sa Garriga, diu així: *Maestre Guillem: Com Nòs vos hajam necessari, manam-vos que encontinent, vista la present, vingats a Nòs; e açò per res no mudets.* I afegeix: *Així com Nòs hajam necessari lo maestre maior de la Obra de la Seu, manam-vos que lo façats venir amb vós ensems* [5].

Potser cal relacionar, amb la possible recepta del metge Sa Garriga, la següent lletra dirigida a Pere de Reixach, el dia 6 de maig: *Com a Nòs, per necessitat de nostra persona, convenga usar per alguns dies carn de francolins* [6], *e adés no'n puixam bonament haver tant*

1. A. C. A. Reg. 2298, full 135 girat.
2. El mateix dia escriu esperançadorament al metge del seu fill: *Magistro Blasco, fisico Regis Sicillia.* A. C. A. Reg. 2298, full 136 girat.
3. El qual feia pocs anys que havia entrat al servei del rei, amb la promesa de rebre anualment un salari de deu mil sous. Malgrat tot, Sa Garriga no segueix la Cort en els seus viatges, sinó que roman a Barcelona per atendre als seus clients burgesos; car el lamentable estat de la hisenda de la casa del rei no permetia la puntualitat en el pagament dels honoraris dels servidors de la Cort, ni tan solament els d'una persona tan necessària a un rei malalt, com el metge Sa Garriga. Vegeu JOSEP MARIA ROCA, *La Medicina Catalana en temps del rei Martí*, Barcelona 1919.
4. A. C. A. Reg. 2173, full 80 girat; diumenge dia 2 de maig de 1400.
5. A. C. A. Reg. 2243, full 101 girat.
6. Au del tamany de la perdiu i semblant a ella, amb la gorja i el ventre negres i les potes roges; ni adés ni ara no es troben francolins a La Garriga.

prest de algun loc com de aqueixes parts, pregam-vos que tantost nos trametats uns tres parells per lo portador de la present [7].

Al cap de quinze dies d'estar a La Garriga, però, les coses anaven de diferent manera, com ho certifica la següent lletra, tan interessant per a la història balneària de La Garriga:

Lo Rey

Mossèn Ramon: Vostra letra havem rebuda e entesa la creença que de vostra part nos ha esplicada Pere de Sant, vostre escuder, vos responem que Nòs, mercè de Nostre Senyòr, nos trobem molt bé amb los banys, e, jatsia que no siam del tot quitis [8] *de la febre quartana, però estam-ne molt mills que no feiem* [9], *e som ben guarits de alguns accidents que havíem en nostra persona* [10]. *Per què us pregam que no us mogats per venir a Nòs, car creem que no seria sens vostre treball e hauríem desplaer si us en seguia algun sinistre. Dada en lo loc de La Garriga, sots nostre segell secret, a XIIII dies de maig de l'any MCCCC.*

Rex Martinus.

Dirigitur Domino de Sant. Dominus Rex mandavit mihi Antonio de Fonte [11].

Finalment, a 27 de maig, el rei envià la següent lletra, dirigida a *Magistro Guillermo Ça Garriga, medico sirurgico Domini Regis: Mestre Guillem: Vostra letra havem reebuda; e responem-vos que us trametem la letra, que demanats, de manament, que's dreça a Algutzir de la Mar, que us liure* [12] *al for de la Cort aquells serradors que mester hajats* [13] *per serrar les nostres fustes* [14] *que són en la drassana. Per què us manam que encontinent donets bon recapte a la obra segons vos havem manat* [15].

---

7. A. C. A. Reg. 2243, full 102.
8. Vol dir: guarit, deslliurat.
9. Estem molt millor que no estàvem.
10. Probablement es refereix a haver-se guarit del reuma.
11. A. C. A. Reg. 2243, full 99 vol.
12. Cedeixi.
13. Que necessiteu.
14. Vaixells.
15. A. C. A. Reg. 2241, full 82.

CAPÍTOL SEGON

De les despeses de la Cort dels reis

93. El compte de les despeses d'un dia. — 94. Per a la taula de la reina. — 95. Les despeses dels compradors. — 96. Emmanllevant amb fiances. — 97. De les despeses de la coronació. — 98. Els vestits dels reis.

93. El compte de les despeses d'un dia

ENCARA avui pot reconstruir-se detalladíssimament el que menjà i el que despengué la casa de la reina durant la seva estada a La Garriga. El *Llibre del Comprador* ens forneix un control diari, segons un ordre que es repeteix a cada pàgina ; heus ací, a tall d'exemple, i sense comentaris [1] la primera pàgina corresponent al dia 28 de maig: Primer. *Menuts:* [2] *Lenya, III sumades* [3], *costa III solidi II drs* [4]. *Mel, II lliures, costa VIIII diners. Vinagre blanc, costa I solidus, VIII diners. Juivert e herbes, costa II diners, Olles de terra II, costa III diners* [5]. *Ous, LXXXX, costa IIII solidi, V diners, obulum* [6]. *Gallines, VII parells, ab I parell a brous* [7] *e I parell a Dona Brianda, costa XXXI solidi, VI diners. Polls, I parell, costa II solidi VI diners. Aigua, II solidi. Lavador, I solidus. Menuts de port, VIII diners* [8]. *Són de menuts* [9]: *LI solidi, II diners, obolum.*

---

1. Perquè el lector ja podrà fer-se'ls, molt gustosos, pel seu compte.
2. Petits, menudalla ; al detall.
3. Sumada és la càrrega de llenya o de carbó que pot dur una bèstia.
4. *Denarios,* o diners.
5. Ací intercala la nota d'obrir un portal, per dos sous, vista abans en el número 88.
6. És a dir, cap. òbol.
7. És a dir, per a fer brou.
8. O sigui : petites despeses de transports.
9. En total.

Segon. *Carn en Cort* [10]*: Moltons II, pesaren XVII lliures, mitja terça, a raó de XII diners la lliura, costa XVII solidi, II diners. Carnsalada, I quart, pesa XI lliures, mitja terça, a raó de XIIII diners la lliura, costa XIII solidi. Moltó, amb XII pernes (?) en racions, XXX pernes, mig. Són, de carn: XXX solidi, II diners.*

Tercer. *Pan en Cort, qui fou despès ab I solidus, XI diners, en racions i X diners, als plàters de la Senyora Reina, e a tast en la cuina; IIII diners als de la escuderia* [11]*; VI diners extraordinari, és, per tot, X diners; a III dones pobres, és per tot III solidi, V diners. Pans de la Senyora Reina, amb XVIII, en racions, XXVI. Són, de pan, IIII solidi, VI diners.*

Quart. *Vin en Cort, qui fou despès ab VII ferrades* [12]*, mig, en racions; mig ferrada a la cuina; II ferrades a les III dones pobres; mig ferrada als de l'escuderia; mig ferrada, abeuradors* [13]*; II ferrada, mig, I quart, a la Senyora Reina als pitxers* [14] *de la sua cambra e a torrades; és per tot XII ferrada mig I quart, costa VI solidi, I diner. Vin grec* [15] *de casa. Aigua, I solidus, III diners. Ampolles II, costa, II solidi, II diners. Cànters II, costa II solidi. Embut I, costa I solidus, III diners. Són, de vin, XII solidi, VIIII diners.*

Cinquè. *Rebost: Pebre, III onces, costa X diners. Gingebre* [16] *I unces, mig, costa VII diners. Safrà, I quart e mig, costa I solidus, IIII diners, obolum. Canella, I unça, mig, costa VII diners. Clavells, I quart e mig, costa V diners. Cireres, que foren comprades a Barcinona, costa VIIII solidi, VIII diners. Roses, IIII diners. Candeles, en racions, III lliures, XI unces. Item als oficis* [17]*, a la guarda* [18]*, a la*

---

10. És a dir: carn comprada per a la Casa de la Reina.
11. L'escuder, criat, servidor; escuderia, quadra, estable.
12. Ferrada, mesura antiga de líquids; al Pallars vol dir galleda, sense tapadora, amb argolles, que serveix per a transportar aigua; a Tordera vol dir poal de coure.
13. Piques per a donar beure.
14. Pitxer o pitxella és un vas de llosa, de boca i coll amples, amb una o dues nanses.
15. El vi de gust aspre i de poca fortalesa que fan a Biscaia.
16. Gingebre, planta aromàtica de l'Índia de gust acre i picant, usada com a espècia i com a medicament.
17. Funció religiosa, missa major, missa cantada; els divins oficis; les hores canòniques segons el ritual eclesiàstic.
18. Guardians, sentinelles, vigilants.

barca, a Estiuré, VIIII unces, mig. Estadal [19] *e brandonet a la cambra, pesen V unces. Es tota la cera VII lliures, I unça, mig, a raó de II solidi, II diners, la lliura, costa XI solidi, II diners. Són, de rebost: XXIIII solidi, XI diners, obolum.*

Sisè. *Civada en cort: A les dites* [20] *VI bèsties, de la Senyora Reina, e a III bèsties* [21], *en racions, XXXV almuts, de València, segons lo dia passat, costa XIII solidi, I diner, obolum. Són, de civada: XIII solidi, I diner, obolum.*

En total, les despeses *són, d'aquest dia, CXXXVI solidi, VII diners, obolum.*

94. Per a la taula de la reina

No hi ha gaire varietat en el *Llibre del comprador*. Es van repetint diàriament els conceptes de *menuts, carn, pan, vin, rebost* i *civada* d'una manera molt anàloga als del dia 28, però es troben també algunes petites variants. Així, per exemple, referents al dia 29, extraiem les següents particularitats: *Sal, II quarts, costa II solidi, IV diners. Formatge d'aspa, VIII lliures, III unces, costa VI solidi, VIIII diners. Codonys, III diners. Oli, IIII quartans, costa, ab lo port, V solidi, III diners. Cabrit, I, costa V solidi, VI diners. Sucre, I unça, costa III diners;* hi ha, també, *aigua per refredar* i *brandonets II a la taula.*

Del dia 30 extraiem les següents particularitats: *Arròs, II lliures, costa VIII diners. Leit de cabres, costa VIII diners. Formatges frescs, III, costa II solidi, III diners. I bacó pesa XXXXVIIII lliures, II terces, mig, a raó de XIIII diners la lliura, costa LVIII solidi II diners. Peix fresc: Tonyina, I, pesa VIII lliures, II terces, costa XIII solidi; langostins LXXXIIII, e sardina, costa XII solidi, VIII diners; pagells VII, costa VI solidi; costa, de port, tot el dit peix, III solidi.*

---

19. És una candela de cera enrotllada que, desfeta, té una cana de llargada.

20. En les anotacions dels dies anteriors es parla ja de les cavalleries usades en la Cort.

21. Ací sembla referir-se a les tres cavalleries que no pertanyien a la reina.

Parlant del pa, diu: *Pasta a flaons* [1] *e de coure, VIII diners. Sucre, a la cuina, a la cambra e a malalts, I lliura, II unces, costa IIII solidi, XI diners. Paper, I ma, costa I solidus, VI diners.*

Del dia de *Sent Felip i Sent Jacme*, primer de maig, copiem com a especial cosa: *Espinacs, costen XII diners. Taronjes, XII, costen IIII diners. Brandonets a la capella* [2], *pesa VI onces. Brandons grossos a la cambra IIII pesen XXVIIII lliures.* El diumenge, dia 2, anotaren, com a cosa diferent: *Carbó, costa VI solidi. Oruga* [3] *e formatge de casa. Fideus, II lliures, costa I solidus, VIII diners. Brots de vinya, costa IIII diners. Vedell, mig, e I espatla, e los peus, e los ventres, costa XXII solidi, IIII diners. Esquenes de porc, I, costa I solidus.* El dilluns, dia 3, festa de *Sancta Creu*, també va emprar-se cera *als oficis* divins; varen menjar *cols*, que costaren *I solidus VI diners*, i *figues.*

Heus ací algunes notes espigolades en els dies successius: El dia 4 van comprar, per vuit diners, una cassola; el dia 5, dues lliures de *fil d'empalomar*, que costà tres sous; *juivert en fulla*, i no *molt*, com en altres dies; *pagó* [4] *I, costa XXIII solidi. Taronjes L, limones L, e confits d'Alexandria, I pot, que fou comprat a Barchinona, costa, ab lo port, VI solidi, VI diners.* El dia 6 compraren *Oruga picada.* Anotem en el dia 7: *Comins* [5], *III diners; Amellons, I lliura, costa VIII diners; Pagó, I, de present*, és a dir d'un obsequi. El dia 8, trobem: *Taronjes e escombres, I, costa IIII diners; cabrit II quarters e la freixureta, costa III solidi; port de carn, III diners.* Una nota d'higiene per al dia 9: *Costa I drap, per cobrir la fruita, II solidi.* Sabem del dia 10: *Alatria* [6], *II lliures, que foren comprades a Barcinona, costa II solidi, VIII diners;* també varen comprar-se a Barcelona, per al dia 11, *cermenys* (?) *e prunes. Al dia 12: Pesols tendres, costa XII diners;* al dia 14 anotem: *Cebes, IIII diners; conills VI, costa II solidi; costaren, X cànters de vin vermell que foren portats de Falcet, XXIII solidi.* El dia 15 un *cabàs de palma costà VII diners*, i el dia 16, quatre lliures de *forment picat* costaren un sou i vuit diners. A 18 de maig trobem el següent:

---

1. Espècie de panada dolça; bescuit de forma semicircular farcit de crema.
2. Com que era festa d'oir missa, els bons reis degueren oir-la; potser a la capella de Sant Macari.
3. Deu referir-se a la sansa o pinyola; residu de l'oliva després d'extreure'n oli; s'aprofita per als brasers.
4. Pavó, indiot, galldindi.
5. Comí, herba aromàtica usada com a condiment.
6. Alatxa, peix semblant a la sardina, però més gros i menys estirat.

Maquarrons, II lliures, costa I solidus, VIII diners; Mostalla [7] *II lliures e I olla, ab lo port de Granollers, costa VIIII solidi, V diners; bou I, que fou comprat a ull, abatut* [8] *ço que s'en hac* [9] *del revendre la meitat, e abatuts els menuts e la pell, costa XXXVI solidi, I diner; III ferrades a bullir edra* [10].

Amb data 20 de maig es diu: *Mig ferrada a l'hom qui portà lo vin d'Alella; vingrec, II ferrades, mig, que fou comprat a Caldes;* el dia 21, *ciurons tendres, costa VIII diners; peix fresc, costa I solidus, IIII diners; maduixes, que foren comprades en Barcinona, costa, e prunes, III solidi;* el dia 22, *formatges de Mallorques, VI besses, V lliures, mija, costa IIII solidos, IIII diners;* el dia 23, *vedell, I quarter, qui fou comprat en Barcinona, amb I tela de lenç* [11] *en que fou cobert, costa XXIIII solidos;* el dia 24, *ventrells de gallines, costa I solidus, II diners; melses de moltons, costa IIII diners; carnsalada; I bacó e I pernil, pesaren XXXVIII lliures, II terces, costaren XXXXVII solidi, VIII diners; vin grec, que fou comprat en Caldes, II ferrades, mig, costa VIIII solidos, VI diners;* el dia 25, *nous, costen IIII diners, pinyons costen VI diners, cassola I, costa V diners;* i, el dia 26, *carabasses VI, costen XXXVII,* i *brandonets, a la taula e a la capella, IIII pesaren I lliura* [12].

95. Les despeses dels compradors

És evident que l'estada dels reis a La Garriga havia de portar moltes despeses. L'endemà de la seva arribada, el rei escriu així als tresorers reials: *Manam-vos que d'econtinent donets recapte, a nostre comprador, de diners e altres coses necessàries a messió de nostra casa; e guardets-vos que per res no hi haja falla o tarda, car vejats bé que e per disposició del loc e en altra manera sia sobiranament necessari* [1].

A 5 de maig escriu a Bartomeu Rotlan, de la tresoreria, molt contrariat de veure que encara no han pogut ésser lliurats al comprador

7. Mostassa.
8. Abatre, rebaixar.
9. Es a dir: rebaixant el que se'n va treure, l'import.
10. Eura.
11. Tros de roba de fil o de cànem.
12. El dia 26 de maig de l'any 1400 era vigília de la festa de l'Ascensió.
1. A. C. A., Reg. 2243, full 94.

els 500 florins que havia manat que li fossin lliurats. El dia 6 li torna a escriure dient: *Pus veem que tan mal recapte donats a nostre comprador, manam-vos, com pus espressament podem, que, vista la present, cavalquets e vingats a Nòs, de manera que demà, a mitja tèrcia* [2] *siats ací* [3]. I, encara, el mateix dia 6, hagué d'escriure una altra carta, perquè es pagués a Bartomeu Bonany el que havia bestret i se li donés *recapte per a les bèsties.*

Al cap de quinze dies, a 23 de maig, torna a escriure a Bartomeu Rotlan: *Molt som meravellats del mal recapte que donats a nostre comprador; apar anets cercant que s'hi proveesca per altra forma no a Nòs profitosa. Per què, si volets sàviament usar, suplits d'econtinent a la necessitat del dit nostre comprador que, veets, és molt gran e molt cuitada. En altra manera, manam-vos com pus estretament podem, sots incorriment de nostra ira, que tantost vingats a Nòs qui us havem per la dita raó molt necessari* [4].

S'ha perdut el corresponent llibre del comprador de la casa del rei. En canvi, el *Llibre del Comprador* de la reina ens explica amb tot detall que les despeses de la casa d'aquesta pujaven cada dia fins als volts de 150 sous. Heus ací les despeses ordinàries d'una mesada:

Munta ofici de sobrecoc del mes de maig	2.752	sous	
Munta ofici de panicer del dit mes	120	»	9 diners
Munta ofici de boteler del dit mes	463	»	2 »
Munta ofici de reboster del dit mes	760	»	5 »
Munta ofici de sobradzembler del dit mes . . .	391	»	8 »
Són de la missió ordinària del mes de maig, segons que largament és escrit e sumat per menut en la fin de cascun dia	4.488	sous	

Entre els extraordinaris del mes de maig consta el següent: *Primerament es degut a'n Garcia Cosida, sotscomprador de casa la Senyora Reina, per DCCCCL pans, de pes X unces cascun, de pan cuit, los quals, en lo dit mes de maig, foren pastats a obs de la senyora Reina e de la sua Cort, de VIII quarteres e mija de forment candeal, mesura de Barcinona, qui, a raó de XX solidos, III quarteres, e les restants*

2. A dos quarts de vuit del matí.
3. A. C. A. Reg. 2243, full 102.
4. A. C. A. Reg. 2241, full 72.

a raó de XVIIII solidos, fan, ab X solidos, XI diners que donà a pastador per feedures [5] *del dit forment e ab XV solidos* de lloguer del forn i pastador, *e ab X solidos que costà leit de cabres, en los II mesos passats, per fer CXX pans letossos* [6] *a obs de la dita Senyora Reina,* en total, *CC solidos, V diners.*

Les despeses extraordinàries del mes de maig, entre les quals es contaren els dits pans, pujaren en total 463 sous i 3 diners; però, cercant l'estalvi, es revengueren *caps de brandons grossos* i altres coses, i el seu import rebaixa el total de les despeses extraordinàries a 424 sous i 1 diners. El total de les despeses ordinàries i extraordinàries del mes de maig, solament de la casa de la Reina, fou de *IIII mil DCCCC XII solidos, I diner,* de Barcelona, *dels quals per mi,* diu el Llibre, *fou fet a'n Garcia Cosida semblant albarà, i a l'honrat En Jacme Pastor, etc. faç-vos saber...*

96. Emmanllevant amb fiances

El grup més nombrós de lletres enviades pel rei des de La Garriga, el formen precisament les adreçades a la tresoreria reial; cada dia solia enviar-ne una, o més d'una. El dia 9 de maig, per exemple, va trametre'n quatre. La hisenda del rei era en estat de tal penúria que sovint el rei hagué de recórrer al préstec i a l'empenyorament d'objectes per a obtenir els diners que necessitava. Heus ací, en confirmació del que diem, una lletra del dia 17 de maig: *Tresorer: Bé creem nos record que, quant Nòs partim de Saragossa, vos encarregam, e vós nos prometés, que'ns quitariets* [1], *e'ns duriets en vostra venguda, lo fermall* [2], *lo qual l'amat uixer d'armes nostre Mossèn Galceran de Sentmenat havia mès aquí per Nòs penyora a'n Bertran Coscó, mercader de Saragossa, per noranta florins d'or d'Aragó; e, com Nòs vullam haver en tot cas lo dit fermall, manam-vos expressament que aquell quitets e sens falla vo' esportets dementre que us en vendrets a nostra Cort* [3]. Probablement que es refereix a una qüestió anàloga una frase d'una

5. Es a dir: per manipulació, elaboració, coses fetes.
6. Lletosos.
1. Desempenyoraríeu; deslliuraríeu del gravamen.
2. Conjunt de dues peces, d'or, d'argent o d'altre metall, una de les quals té un ganxo per a encaixar amb l'altra.
3. A. C. A. Reg. 2241, full 55 girat.

lletra enviada des de La Garriga, el dia 22, a Bartomeu Bonany... *així mateix hauríem plaer si podíem ací veure la barca de cristall i altres joies que té de Nòs En Leonard de Sorts, per què tenits manera que, si és possible, Nòs les veiam ací segons és dit* [4].

Adhuc la figura del jueu usurer apareix retallada en aquesta monografia. Heus ací la lletra adreçada el mateix 17 de maig al Governador d'Aragó: *Nos havemos feito venir delant nostra presencia al sogre de Samuel Nageri, per que nos debia dar e liurar aquell nostre balaix* [5] *de grand valor, el qual el dito Samuel nos tenía por certa razón; e aquella debia fer a Nos liurar per el dito su sogre; la qual cosa no ha cumplida, antes el dito sogre suyo mete el dito feito por faulas e dilaciones vanas e follas. Per que vos mandamos, el mas expressament que podemos, que luego encontinent, el dito Samuel enviades a Nos preso e bien guardado; e en esto no pongades dilación alguna si servir nos deseades* [6]. Fos pel que fos, el balaix va retornar-se, i el rei, a 26 de maig, des de La Garriga mateix, revoca l'ordre que havia donat, i escriu: *com agora Nos hajamos recebido el dito balaix, mandamos que'l dit Samuel, en persona o bienes, no tocades, ne en otra manera molestedes, per la dita razón* [7].

Però el mal estat de la hisenda era endèmic; per això, a 21 de maig, escriu així al tresorer: *Ja per altra letra, escrita de nostra pròpia mà, vos manam l'altre jorn que'ns trametéssets mil florins, los quals havíem, així com encara havem, fort necessaris, e no'n havets res fet, de què'ns meravellam. Per què, altra vegada, vos manam, com pus espressament podem, que, si de res nos desitjats servir, nos trametats d'econtinent los dits mil florins; E si, per ventura, no'ls podets haver aquí comptants, fets que Benvenist de la Cavalleria, o altre, los prengue a mi meses sobre les demandes que fets en aqueix Regne* [8], *les quals, segons havem entès, tenen molt bona via, e no s'en faça dita aquí en Barcinona, de manera que comptants los puixam tantost haver. E farets-nos-en així gran plaer com de res que al present sapiam* [9]. Quasi

4. A. C. A. Reg. 2248 full 106.
5. Balaix és un robí moradenc.
6. A. C. A. Reg. 2241, full 56.
7. A. C. A. Reg. 2241, full 79.
8. Deu voler dir que les emmanllevi, donant per garantia el que havia de cobrar el rei de les aportacions o contribucions que esperava que li fossin concedides.
9. A. C. A. Reg. 2241, full 73 girat.

exactament escriu, el mateix dia, al Governador d'Aragó... *si de algo nos cobdiciades servir, fagades en todo caso e dedes manera con el dito nuestro tesorero, al qual asimismo n'escrivimos que Nos hajamos prestament buen recaudo de la dita cuantía* [10].

97. De les despeses de la coronació

A 9 de maig el rei escriví a Romeu Pallarès que fes el recompte total de les despeses que ocasionaren les festes de la coronació de la reina. L'endemà, escriu la següent lletra, que envia al Bisbe de Barcelona: *Honrat Pare en Crist: Com per raó de les grans despeses e missions que'ns ha convengudes fer e sostenir necessàriament per la coronació de la Reina, nostra cara muller, ja, segons sabets, benaventuradament celebrada, hajam necessària vostra bona e presta subvenció e de vostres hòmens; la qual en aital cas, vós e los altres prelats naturals e sotsmeses nostres, no podets ne devets esquivar; pregam e requerim-vos que la dita subvenció nos façats liberalment, en tal manera que puixam complir en ço que, per raó de la dita coronació, siam tenguts e obligats, especialment a algunes persones de les quals havem fetes manleutes* [1], *per la dita raó, de diverses quantitats de moneda, e farets ço que devets e loablement havets acostumat, e a Nòs, per consegüent, agradable servei, que us agrairem molt e us ho darem a sentir per obra en son cas e loc. E sobre açò donats plena fe e creença als feels de nostra Tresoreria En Bartomeu Rotlan e En Romeu Pallarès de tot ço que us diran de nostra part sobre los dits afers e ho complits per obra així com si Nòs personalment vos ho deiem* [2]. Una altra lletra, anàloga a l'anterior va adreçar-la al Capítol dels Canonges de Barcelona.

Escrupolós respecte als drets dels súbdits demostra la bella lletra que segueix, conseqüència de les anteriors, adreçada a Bartomeu Rotlan, el dia 11 de maig: *Devant Nòs són venguts los amats nostres En Bernat de Brugueroles e En Guillem Vallès, Canonges de la Església de Barcinona, per part del Bisbe e Capítol de la dita Església e han a Nòs humilment suplicat que, com les demandes que, de nostre manament, se fan als homes de la dita Església e de la almoina d'aquella,*

10. A. C. A. Reg. 2241, full 73, girat.
1. Manllevar, emmanllevar, prendre en préstec.
2. A. C. A. Reg. 2317, full 185 girat.

per raó de la coronació de nostra molt cara muller, la Reina, sien contra privilegis e libertats de la dita Església e, en altra manera, contra forma acostumada, volguéssem sobre açò, per justícia proveir; e Nòs, volents proceir degudament en les dites coses, a vós manam expressament e de certa sciència que, ab sobirana diligència e cura, vos informets si en altres coronacions passades los dits hòmens han pagat o contribuït o no; e de tot nos informets plenerament e distincta. Entretant sobreseïts o fets del tot sobreseure en les demandes dessús dites, tant que'n toquen los dits hòmens, e no en altra manera [3].

El dia 12 escriu a Bartomeu de Bonany sobre les dites qüestions: *Molt nos maravellam con no havets hauts d'En Pere Pallarès los comptes d'açò que ha rebut e administrat dels diners de les demandes de nostra coronació; creem que haja més estat per vostra negligència que per contradicció del dit Pere. Per què us manam, com pus expressament podem, que, ab sobirana cura, entenats e façats que los dits comptes venguen d'econtinent a vostres mans, qui aquells reconegats e examinets diligentment* [4].

98. Els vestits dels reis

El *Llibre del Comprador* de la reina, referint-se al dia 6 de maig, diu que, per pa, es pagaren *VI diners a'n Clapés, lo sastre, e costurers,* i que, de vi, es lliurà *I ferrada a'n Clapés, lo sastre;* de l'endemà consta el següent: de pa, *VIII diners a'n Clapés, lo sastre, e a costurers,* i, de vi, *I ferrada als sastres;* semblantment es féu el dia 8. Relacionada potser amb aquestes notes hi ha una lletra del rei, signada el dia 7, dirigida a Ramon de Sentmenat, *camarario* del rei, perquè lliuri a En Pere Saragossa, mercader de Barcelona, dues peces d'adzentonis blancs [1].

El divendres dia 14, el rei escriu al Tresorer: *Segons nos ha dit maestre Pere, nostre sastre, En Pere Brunet no ha donat encara bon recapte a la peça de l'atzentoni carmesí vellutat, lo qual sabets que*

3. A. C. A. Reg. 2173, full 87 girat.
4. A. C. A. Reg. 2243, full 106 girat.
1. L'adzentoni o setí era una mena de tela, d'Orient; de teixit llis, fet de seda, amb una de les cares molt fina; té una sola tinta. Vegeu GUDIOL, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana,* pàg. 545.

havem tant e així prest necessari que tota cuita es triga, atesa la breutat del temps. E meravellam-nos-en molt, car ja dissapte proppassat signam la letra que havia necessari e aquella li trametérem decontinent espatxada. Per què us manam, tan estretament com podem, que tantost procurets e façats amb lo dit Pere Brunet que hajam en tot cas bo e prest recapte de la dita peça d'adzentoni, e haiats-vos així curosament en açò, que no'ns en calega d'aquiavant escriure [2]. Al mateix Tresorer escriu, el dia disset, dient-li: *Manam-vos que en tot cas nos trametats vuit canes de malines* [3] *blanques, les quals Nòs havem molt necessàries; e per res no hi hage falla* [4]. Les presses semblen originades perquè el rei devia preparar la seva indumentària per a la pròxima entrada a Barcelona.

Per altra part, també la reina preparava els seus vestits. Vegeu, si no, la següent lletra, dada el dia 21, *La Reina: En Guillem Mulet: Nòs escrivim per nostra lletra a l'Administrador* [5] *que do e pag a'n Manuel de Carsi, CCCXV florins, per X canes e mija de vellut blau brocat* [7] *de anelletes d'aur* [8] *que li havem compraves, e del qual volem sia feta una cota que entenem a vestir entrats en Barcinona. E aiximateix que do bo compliment al pellicer* [9] *de ço que necessari sia a forniment de la dita cota, segons en la dita letra se conté. On, com açò no sofirà dilatació* [10] *e'ns duptem que lo dit Administrador hi do aquell prest recapte que és necessari, vos pregam, que en comptant* [11] *e en dita satisfaçats lo dit Manuel en la dita quantitat que munta lo dit vellut. E, en altra manera, per honor nostra, donets bon compliment en fer acabar la dita cota. E sobre les dites coses havem informat largament de nostra intenció lo feel escrivà de casa nostra En Francesc Pujada, lo qual volem que*

---

2. A. C. A. Reg. 2241, full 74.
3. Es refereix a les cèlebres puntes que es fabricaven a Flandes, a la ciutat de Malines.
4. A. C. A. Reg. 2241, full 55.
5. Efectivament, amb aquesta mateixa data, la reina escriu a Jaume Pastor, Administrador. A. C. A. Reg. 2349, full 97. En Guillem Mulet, al qual va adreçada la lletra que transcrivim en el text, tenia l'ofici de tresorer de la reina.
6. Pecúnia, ací equival a diners, tresor.
7. Roba de seda teixida amb or i argent; el fons era d'or o argent i les ornamentacions vellutades, amb pèl.
8. D'or; daurar, daurat.
9. O pellaire; que adoba pells o en ven.
10. No sofrirà retard; es necessitava sens falta.
11. És a dir: al comptat.

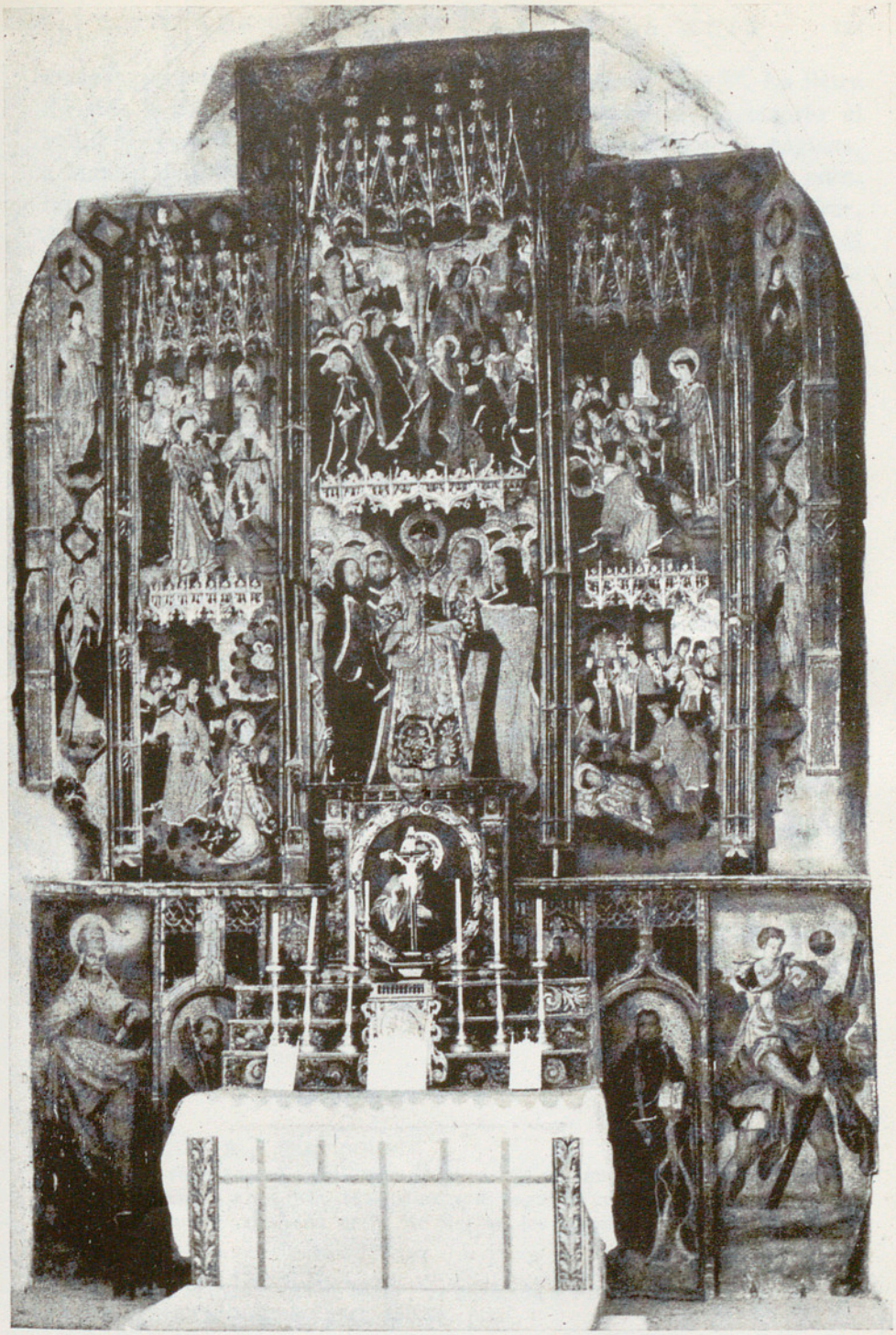

XII. Conjunt del retaule de Sant Esteve, de La Doma [125] *(clixé Mas)*.

creegats de tot ço que us dirà de nostra part sobre aquelles [12]. La lletra dirigida a l'Administrador ens assabenta que la reina va comprar el vellut *per preu de XXX florins la cana;* i afegeix: *e ultra açò li paguets,* a Manuel de Carsi *per raó de la bulla* [13] *XV florins o aitant com muntarà. Aiximateix manam-vos que donets bon compliment, al pellicer, de la pelliceria que a acabar la dita cota sia necessària, tota dilació remoguda, en tal manera que, per tarda vostra, la dita nostra entrada en alguna manera no se'n puixa dilatar.*

Finalment, per molts de conceptes és interessant la següent lletra: *Lo Rei. Mossèn Francesc: Pregam-vos que per esguard e servir nostre nos vullats prestar aquells tres murons* [14] *que vos tenits* [15] *de la nostra corona, de manera que puixa servir a nostra cara muller la Reina en la bona venturada entrada, la qual ara breument deu fer en aqueixa ciutat; car, d'econtinent celebrada la dita festa, vos prometem aquells restituir plenament e íntegra, sens alguna disminució e contrast* [16].

---

12. A. C. A. Reg. 2349, full 97.
13. Pot referir-se al segell que posaven antigament als teixits per indicar llur procedència, o a un dret de consum que pagaven certs articles.
14. Ornament com una mena de flor en les corones; *florón,* «Diccionari Aguiló».
15. Teniu en penyora.
16. Porta la data de 25 de maig; va adreçada a Francesc Bertran, cavaller; es troba copiada al Registre 2241, full 76.

CAPÍTOL TERCER

De la religiositat dels sobirans

99. Caritat amb el proïsme. — 100. La fe cristiana dels nostres reis. — 101. Sobre el cisma que dividia l'Església. — 102. Un afer delicat. — 103. Qüestions de polidesa. — 104. Les lectures del rei.

99. Caritat amb el proïsme

A quatre dies de maig el rei envia a Barcelona una carta dient: *Manam-vos que donets aquí cascun jorn, a aquell que nostre almoiner vos ferà saber, los quinze sous de pa acostumats de donar per almoines en la porta de nostre palau. Aiximateix vos manam que donets, cascun jorn als quatre sards* [1] *orbs quatre racions de vi e de carn* [2].

Consta que la caritat de la reina s'exercí ací mateix a La Garriga. Així, per exemple, el dia 28 es donaren 10 diners de pa a *III dones pobres;* el dia 30, a *V dones pobres, III solidi, III diners;* el dia 1 de maig, a *VII dones pobres, IIII solidi, VIII diners;* el dia 7, a *V dones pobres, III solidi, IIII diners;* el dia 8, a *VII dones pobres, IIII solidi, VIII diners.* Del dia 11 tenim la següent nota: *Sucre, II unces, a malalts, costa VIII diners.* Altra vegada el dia 14 es donaren a *V dones pobres, III solidi, IIII diners;* el dia 15, *a VII dones pobres, IIII solidi, VIII diners;* el dia 21, *a V dones pobres, III solidi, IIII diners;* el 24, *a VII dones pobres, IIII solidi VIII diners.* Com a cosa extraordinària trobem el següent: *XI solidi que, de manament de la Senyora Reina,* foren *donats a Pedro de Naya, orat* [3].

---

1. És el nom dels habitants de l'illa de Sardenya, aleshores unida a la Confederació catalano-aragonesa.
2. A. C. A. Reg. 2243, full 99.
3. Persona que ha perdut el seny; boig.

Gairebé cada dia era admès algun hoste a la casa de la reina. Així, el dia 29, consta que va donar-se *I ferrada* de vi *a l'hoste;* el dia 30, de pa, *III diners, a l'hoste,* i de vi, *I ferrada, a l'hoste;* el dia 1, de pa, *a l'hoste, X diners;* i, en els dies successius gairebé sense interrupció, es continua parlant del vi i del pa donat a *l'hoste.* És ben curiós de notar que, el dia 6 de maig, va proveir-se a *Sor Tamarida* de vi i de candeles ; semblantment es paga el dia 7, el dia 8 i el dia 9 a *Sor Tamarida.* A 25 i 26 de maig, com a hoste, hi hagué un *capellà romà.*

A 18 de maig, el rei escriví així al veguer de Barcelona: *Manam-vos que encontinent deliurets e leixets anar, amb tots sos béns, francament* [4] *on se volrà, en Lufzrac* [5], *lo qual vós tenets pres en nostres càrcers. E per res no hi hage falla, car Nòs haiam lo dit relaxament,* o deslliurament, *a suplicació de nostra cara muller, la Reina, graciosament atorgat* [6].

Mireu quina bonica lletra trameté el rei Martí, al comte d'Empúries, des de La Garriga, a 17 de maig: *Molt car nebot: Per lo feel nostre en Berenguer Criayll nos és estat humilment suplicat — que, passats ha IIII anys que vós li havets cessada e presa la renda d'aquells C florins que vostre pare li donà sobre l'estany de la vila de Castelló d'Empúries, ab letra que havem vista escrita de sa pròpia mà, oc, encara, havets obligat lo dit estany e les fruits d'aquell a altre, en perjudici del dit Berenguer, com a ell seria primer obligat, que a aquells, a qui vós l'havets obligat; e, jassia que, per lo dit Berenguer, e altres de part sua, vos ne haien pregat, vós, emperò, no havets volgut res fer —, nos plagués que sobre açò vos volguéssem escriure. Per què us pregam que vós haiats en memòria, per vostra honor mateixa, con lo dit Berenguer és lo pus antic servidor que lo comte, vostre pare, havia, e qui l'ha servit en estremes necessitats, e singularment en lo desliurament de la presó del Castell Nou, a què ell treballà singularment, segons que vostre pare fa menció en la dita donació, e Nòs qui*

---

4. Lliurement.

5. Era En Jaume Lufzrac un alquimista francès que Joan I envià a Mallorca per a continuar en la torre de l'Angel *l'obra major d'alquímia: la pedra filosofal.* Martí I continuà protegint-lo fins que, passat un temps, es convencé que tot el que deia En Lufzrac era *veritat mesclada amb gran temeritat,* i manà que l'enviessin presoner cap a Barcelona. Vegeu JOSEP MARIA ROCA, *loc. cit.*

6. A. C. A. Reg. 2241, full 63.

ho sabem qui érem presents, e vós mateix; e d'altres servirs que vostre pare e vós havets reebuts d'ell e de sa muller en cosa lur; oc, encara, ha servit lo dit Berenguer a vostre pare ara darrerament en la sua presó, e ha fet ço que bon servidor deu fer; e vós l'en deuriets més amar e cobeiar, si ben hi volets atendre, per vostre descàrrec. E, en tot cas, vós fets que de fet tornets en sa possessió, lo Berenguer o procurador seu, dels dits C florins, segons que devets e sots tengut, e en temps de vostre pare ell ho posseïa; e d'aquíavant lo mantingats en aquella, sens tot empatxe e contradicció; e, d'altra part, de fet e per obra, paguets, a ell o a son procurador, tot ço que degut li sia, fins al dia de hui, de pagues cessades; e de ço feréts ço que devets e sots tengut, e'n farets a Nòs plaer e servei gran. E fets-nos de ço saber, per vostra letra, final intenció [7].

100. La fe cristiana dels nostres reis

HEUS ací com comença la bellíssima carta enviada pel rei el dia 5, a la comtessa de Prades, tia del rei: *Creem certament vos errar en los manaments de Déu, car així com aquell peca mortalment qui separa matrimoni, així erra dampnadament la muller qui's separa de son marit e no serva la unitat, fe e companyia marital. E com lo marit e la muller sien una carn, necessari és que unitat sia en lur habitació, e lur ànima e voler sia una; ne la muller no serva condició de natura, ne manament de l'Apòstol, ne lei de l'Evangeli, qui no's té per sotsmesa al marit, qui és son cap, al qual per disposició divinal es sotsmesa...*

El dia 6, escriu al seu parent el papa Benet XIII, d'Avinyó, sobre un impediment de consanguinitat... *Suplicant-vos, Pare Sant, humilment, que, per esguart nostre, vullats en lo dit matrimoni benignament dispensar. E serà cosa que us tendrem a especial gràcia. La santa vostra persona conserve e faça prosperar longament nostre Se-*

---

7. Malgrat tot, quan ja els reis eren fora de La Garriga, a 16 d'agost del mateix any la reina escriví al comte d'Empúries una lletra ressenyant la que hem transcrit i afegint: *E jassia que'l dit senyor rei pregà's que del dit fet li faessets final resposta, vós emperò, res no n'havets fet; per què lo senyor rei vos-en escriu ara per sa letra altra vegada. On, molt car nebot, com la muller del dit Berenguer sia estada nostra especial servidora, e Nòs nos tingam molt per tenguda a ella, per ço us pregam tan afectuosament com podem...* A. C. A. Reg. 2337, full 165.

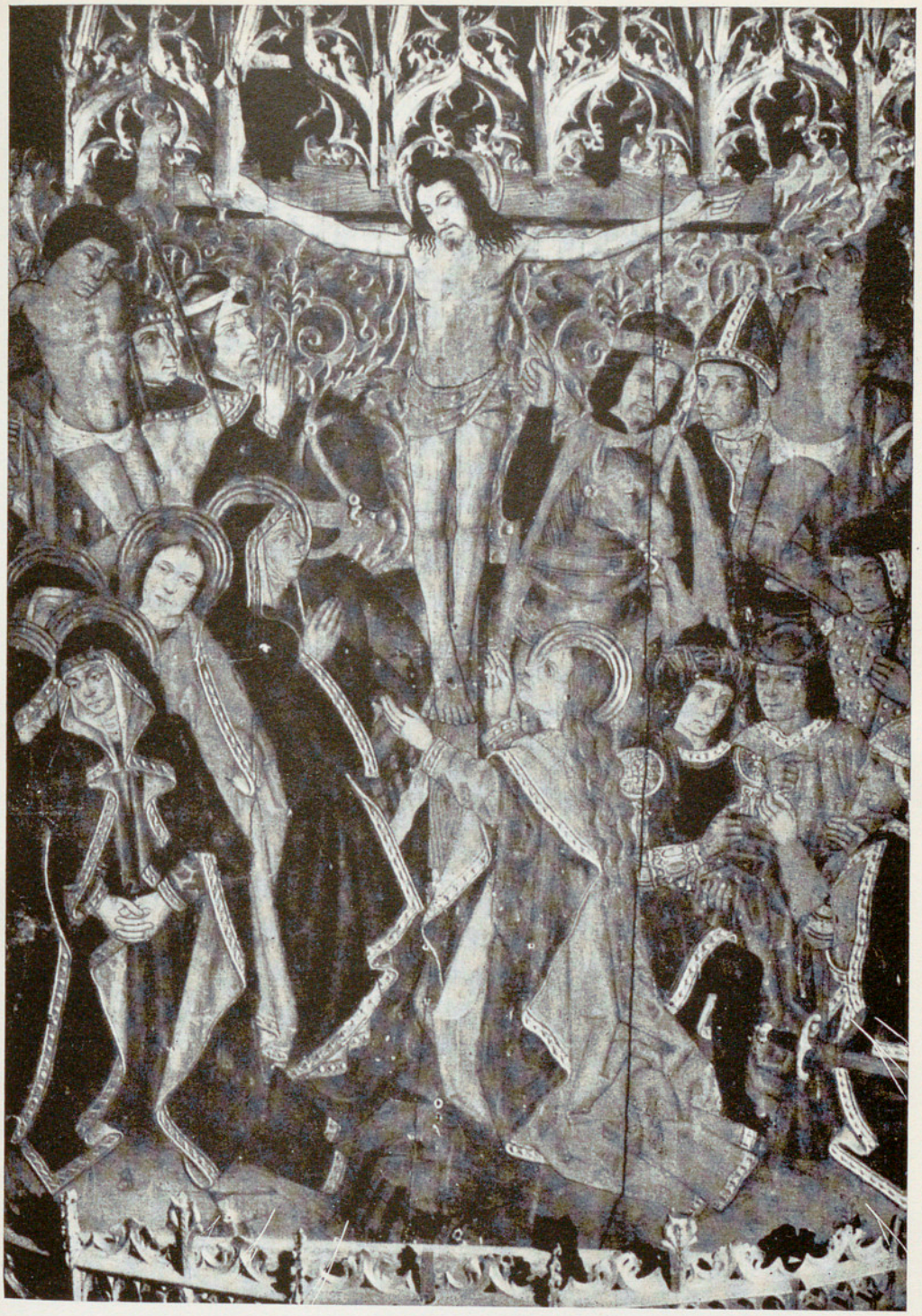

XIII. La crucifixió; taula superior del tauló central del retaule de La Doma [126] *(clixé Mas)*.

nyor Déu, al regiment e unitat de la sua Santa Església...[1] Acompanyava dita lletra una altra de semblant adreçada al cardenal de Tiraçona en la qual li diu: *Reverend pare en Crist e car amic... us pregam afectuosament que, per reverència nostra, vullats treballar per tal forma en les coses dessús contengudes, que'l portador de la present, lo qual va aquí per aquesta raó, s'en puixa ab bon recapte prestament retornar* [2].

El dia 12 envia al mateix cardenal una altra carta concebuda en aquests termes: *Reverend Pare en Crist, e car amic: Una letra vostra reebérem Nòs estants en Saragossa sobre lo fet del nostre Collegi, a la qual no havem curat respondre, car Nòs, Déu volent, aprés que la fundació del dit Collegi serà mesa en execució, entenem trametre aquí certa persona que parlarà largament de part nostra ab lo Pare Sant e ab vós de totes aquelles coses que seran necessàries en lo dit Collegi. Mas pregam-vos afectuosament qu'ens donets recapte als dos privilegis que havem necessaris, traslat dels quals vos havem ja tramès; e en açò us pregam no haia falla, segons de vós confiam. Lo Sant Esperit sia en vostra guarda* [3].

Aquesta lletra ve aclarida per una altra datada del dia primer de maig dient: *Vostra letra havent reebuda sobre'l fet dels celestins* [4], *a la qual vos responem que, pus que lo Provincial de lur Orde no vol dar loc que lo president del nostre Collegi, qu'entenem a fundar, usés de insígnies episcopals, tenits manera, aldemenys, que IIII monjes de lur Orde, d'honesta vida e conservació, ab licència del Pare Sant, vinguessen a Nòs, no esperada la licència del dit Provincial, segons que en un memorial signat de nostra mà, que de nostra part vos mostrarà lo feel nostre En Jacme Cases, batxeller en Decrets, lo qual per aqueixa raó havem aquí tramès, largament porets veure...* [5]

El dia 7 escriu *a l'amat capellà nostre, preste Arnal de Sarta: Com Nòs vos haiam, per alscuns afers, fort necessari, manam-vos que encontinent vingats a Nòs* [6]. El dia 13 escriu al Mestre Racional ma-

1. A. C. A. Reg. 2291, full 7.
2. A. C. A. Registre 2291, full 7.
3. A. C. A. Reg. 2291, full 9.
4. Es refereix als monjos benedictins que seguiren la reforma duta a terme per Sant Pere de Monte Burrone, que fou papa amb el nom de Celestí V, si bé renuncià a la tiara al cap de cinc mesos de pontificat, any 1294. BERNARDÍ LLORCA, *Manual de Historia Eclesiástica*. Barcelona 1942, pàg. 381.
5. A. C. A. Reg. 2243, full 98.
6. A. C. A. Reg. 2243, full 104.

nant-li que pagués als xantres *si és que fan l'ofici*. A 17 del mateix mes escriu al vicecanceller que *en la qüestió, la qual lo Prior de les Cases de Sant Joan fa en lo jus patronat del benifet constituït sots invocació de Nostra Dona Santa Maria, en la Capella de nostre palau menor d'aqueixa ciutat, sobreseïscats tro* [7] *Nòs hi siam personalment* [8].

A 25 de maig la reina escriu a *Micer Luís de Vallterra, vicari general de l'arquebisbat de Tarragona: Com lo Senyor Rei, marit e senyor nostre molt car, a suplicació nostra haja dats graciosament, a la honrada religiosa e amada nostra l'abadessa de Vallbona, dos-cents florins d'or d'Aragó; e aquells li haja assignats en e sobre les pecúnies que pervindran per raó de les demandes, que, per part del dit Senyor, se fan, e's deuen fer, per raó de nostra coronació* [9], *als vassalls de l'Arquebisbe de Tarragona, manam-vos fort expressament que aquells, de ço que'ls dits vassalls daran, vos retingats e donets a la dita abadessa, segons en la dita assignació se conté pus largament. E lo dit Senyor e Nòs hajam molt a cor que la dita abadessa haja los dits CC florins... E açò no mudets si'ns desijats servir e complaure; certificant-vos que, en pagar aquells, farets a Nòs gran plaer e servei e del contrari desplaer, los quals, cascú en son cas, haurem a memòria* [10].

101. Sobre el cisma que dividia l'Església

El cisma d'Occident dividia els fidels de l'Església Católica: els uns obeïen el Papa Bonifaci IX, que residia a Roma [1] els altres obeïen el Papa Benet XIII, que tenia la residència a Avinyó [2]. Heus ací com pensava sobre aquest punt el rei Martí, segons lletra que envia des de La Garriga a Guerau de Cervelló, el dia primer de maig:

---

7. Sobreseieu fins que.
8. A. C. A. Reg. 2241, full 55 girat.
9. Vegeu número 97.
10. A. C. A. Reg. 2237, full 156.
1. Pontificà des de l'any 1389 al 1404.
2. Fou elegit en 1394 i es considerà Papa fins a la mort, en 1422. El Papa Benet es deia Pere de Luna, era aragonès i parent de la reina Maria de Luna; el rei Martí fou el seu més important aguant civil; llur amic comú, Sant Vicenç Ferrer, fou el seu principal aguant entre els eclesiàstics. La conducta del Papa Benet demostra l'alt concepte que tingué de la seva dignitat papal. Anys a venir, quan als seus partidaris, per tot Europa, se'ls anomenava catalans, va fixar la seva residència a Barcelona, en el palau del Rei; quan el rei Martí — aclaparat per la dolor de la pèrdua del seu únic fill vivent — contragué matri-

Mossèn Guerau: Vostra letra havem reebuda; per la qual havem vist los fets que havets fets ab vostra gran justícia, en favor del Pare Sant a París [3], *e les raons que havets fets formar així per la una part com per l'altra, la qual cosa par que és eixida de bon mestre e del vostre bon e savi avisament; bé que som fort duptosos de la gran obligació que volen del consell, especialment guardant les excepcions que hi fan; ço és: De no consellar-li la renunciació sinó en cas que altri renunciàs* [4]*; item que no li conselleria per res que fes vicari; item que no li conselleria per res que prengués adjuncts en l'administració de son ofici, ni, en summa, altres coses que fossen perjudicials e dampnoses a la Església; de la qual cosa som fort meravellats, que açò tocant a tan gran generalitat, volen la obligació de son consell; però, per tal com Nòs ací no podem compendre los negocis tan bé com vosaltres, qui'ls havets manejats, remetem la determinació d'aquells a Nostre Senyor Déus, al qual plàcia, per sa infinida clemència, dar-hi tal conclusió que sia profit e bé avenir del Pare Sant e de la sua Església...* [5]

El mateix dia u escriu *A nostres ambaixadors en Cort Romana,* — referint-se a la Cúria del Papa Benet —*... Us manam que continuadament nos certificats de tots los negocis segons se succeirà, especialment de la determinació que'l Pare Sant farà sobre son fet...* [6] Sembla que el portador d'aquestes i altres lletres fou el Pare Jofre de Blanes, segons declara una altra lletra, també del dia 1, enviada als mateixos ambaixadors, dient: *Com lo religiós e amat frare Jofre de Blanes, de l'Orde de Cartoixa, vage de present, per alguns afers, ab letra escrita de nostra pròpia mà, al Sant Pare, pregam-vos, e us manam, tan expressament com podem, que haiats per recomanat lo dit frare Jofre en totes e singulars coses que'us haurà necessari; procurets e facets, en tot*

---

moni, estigueren presents a l'acte el Papa Benet XIII i Sant Vicenç Ferrer. Pot consultar-se sobre aquests temes, PUIG, *Pedro de Luna,* Barcelona 1920; AUGUST CASAS, *El Papa Luna,* Barcelona 1944.

3. La Universitat de París fou el punt de confluència dels esforços fets per solucionar el cisma.

4. Varen proposar-se alguns camins o maneres de solucionar el cisma. L'un era la *via concilii,* suposant que un Concili General de l'Església podia resoldre la qüestió; altre era la *via compromissi,* o sigui deixar la solució a un àrbitre; altre era la *via cessionis,* o sigui que renunciessin ambdós papes, i en fos elegit un de nou; i encara hi havia altres *vias.* Vegeu LLORCA, *loc. cit.,* pàg. 468.

5. A. C. A. Reg. 2352, full 43 girat, que explica altres qüestions molt interesants.

6. A. C. A. Reg. 2352, full 43.

cas, que ell haia liberal entrada al dit Sant Pare, e en altra manera, ab lo dit Pare Sant, li aidets e'l endrecets, de manera que ell s'en puixa retornar ab bon e ple coneixement de ço per què va. E noresmenys, donats plena fe e creença a tot ço que lo dit frare Jofre, — lo qual Nòs havem, sobre alguns afers, de nostra intenció, informat —, vos dirà de part nostra, e complits-ho per obra de tot vostre poder; havent-vos sobre les dites coses en tal manera, que lo dessús dit frare Jofre conegue ésser a ell estats nostres manaments e precs fructuosos [7].

102. Un afer delicat

Heus ací una qüestió que vingué a neguitejar l'estada del rei a La Garriga: *Lo Rei. Segons havem entès, lo bisbe Dachs, quondam, ha disposat que son cors sia portat e soterrat a Montserrat honorablement; per què és necessari e us manam expressament que, de les robes e béns que foren del dit bisbe, sien preses, e migençant inventari, meses en poder del feel Conseller nostre En Francesc de Casasaia, tants que s'hi puixen manlevar CCCC florins d'Aragó, los quals sien de continent, migençant àpoca, liurats al Reverent Pare en Crist e amat Conseller nostre En Felip, Arquebisbe de Mecina; de manera que, de aquells, sien fets, a disposició del dit Arquebisbe, bé e honorablement les exèquies del dit cors, e'n sien alimentades ses famílies, tro que lo dit cors sia soterrat. Part açò, vos manam expressament que restituiscats als servidors del dit bisbe... qui eren en lur companyia, totes bèsties, robes e altres béns, les quals, a coneixença del dit Reverend Arquebisbe, serà cert ésser sues; faent fer inventari, present lo dit Arquebisbe e dos familiars del dit bisbe, de totes e sengulars robes e altres béns qui foren del dit bisbe quondam. E certificam-vos que a Nòs plau e volem que avui servets* [1], *ço és: Que una hacanea* [2] *blanca, qui fo del dit bisbe quondam, sia e romangue en poder del damunt dit Arquebisbe de Mecina, e a ús e servir seu, dementre a Nòs plàcia.* Era el dia 28 d'abril, i la lletra, escrita per Antoni de Fonts, anava adreçada *Als amats e feel Mossèn Francesc de Vilamarí, nostre Conseller e Algutzir, e En Ramón de Sentmenat, donzell, Cambrer nostre* [3].

---

7. A. C. A. Reg. 2291, full 5 girat.
1. És a dir: volem que compliu tot seguit.
2. Haca.
3. A. C. A. Reg. 2243, full 94.

Però el primer d'ells i En Guillem Tallat ja havien fet quelcom en aquest afer, car el mateix dia el rei els escriu: *Vostra letra havem reebuda; e responem-vos que us graïm molt la bona cura e diligència que havets hauda en inventariar e, en altra manera, en conservar los béns qui foren del bisbe Dachs;* i els envia, ben informat, En Dalmau de Biert [4]. El mateix dia escriu llargament sobre la mateixa qüestió al vice-canceller, dient-li: *Ara és veedor si lo salconduit* [5] *per Nòs l'altre jorn fet al dit bisbe e a sos béns, com fos personal e vivent ell, pot valer e deu ésser servat aprés sa mort, a sos béns... i si en virtut del dit salconduit o en altra manera, — posat que'n hagués licència, de aquell lo qual Nòs pretenem no ésser ver papa* [6] *— lo dit bisbe ha pogut fer testament o disposar de sos béns... e veiats ab vós mateix, sens dir-ne res a alcú, de bon expedient, que s'en deu fer, e ab letra escrita de vostra pròpia mà nos-en certifiquets secretament* [7].

A 29 i 30 d'abril escriu a En Ramon de Sentmenat que enviï l'inventari, alguns diners i els papers del bisbe, i que vingui ell mateix a La Garriga [8]. A 1 de maig, en una interessantíssima lletra, altres vegades esmentada en aquesta monografia [9], escriu a Guerau de Cervelló: *Mossèn Guerau: Sapiats que lo bisbe Dachs, qui era a Barcinona, és mort, per la qual cosa lo Collector del Papa volia gitar la mà als béns qui del dit bisbe se són romases* [10]. *E los servidors del dit bisbe, sentints açò, són recorreguts a Nòs, e han-nos request ab gran instància, que Nòs deguéssem pendre a mans los dits béns; e Nòs, veents que aquest hic era per l'intrús de Roma, e per ço que escàndel no s'en pogués seguir en Sicília per l'intrús de Roma* [11] *havem pres a nostra mà los dits béns,* i, un cop fet el que abans hem explicat, *són hi romases algunes coses de poca valor; per què volem, e us manam, façats e tingats manera ab Nostre Senyor lo Papa* [12] *que per descàrrec de nostra consciència, nos faça donació del béns que romases hi són del dit bisbe; e d'açò fets que, ab letra privada, Ell nos n'escrisca, o vós, en cas que Ell no ho pogués fer.*

---

4. A. C. A. Reg. 2243, full 94.
5. Ara cal veure si el salconduit.
6. Bonifaci IX, el papa de Roma.
7. A. C. A. Reg. 2243, full 93.
8. A. C. A. Reg. 2243, fulls 95 i 96.
9. Vegeu números 101, 110; A. C. A. Reg. 2352, full 43 girat.
10. Han romàs; han restat, ha deixat.
11. Bonifaci IX.
12. El papa d'Avinyó, Benet XIII.

Encara a 3 de maig torna el rei a escriure a Ramon de Sentmenat i al veguer de Tortosa perquè s'informin *curosament ab los traginers de la ciutat de Tortosa, qui l'altre jorn portaren la roba del bisbe Dachs de la dita ciutat a la ciutat de Barcinona, quantes càrregues eren, e quants e quins cofres e trossells hi havia, e trametets-nos tantost la informació closa e segellada per lo portador de la present* [13]. Finalment, a 13 de maig, el rei ordena a En Ramon de Sentmenat que donés i lliurés tots els béns restants del bisbe Dachs a la tudora del més pròxim parent de dit bisbe.

103. Qüestions de polidesa

Diu el rei, en l'esmentada lletra dirigida a Mossèn Guerau de Cervelló, referint-se als béns del bisbe Dachs: *...partida dels quals havem fet distribuir per mà de Mossèn de Mecina, així en fer la sepultura del dit bisbe, com en satisfer sos servidors* i parents. Aquests serveis no eren pas perquè sí: hem vist ja com el rei va prestar a l'arquebisbe de Mecina l'haca blanca del bisbe Dachs. I, posat a obsequiar l'illustre prelat sicilià, sabem que el mateix rei escriví així a Tomàs de Berbegal: *Manam-vos que leixets lo nostre lit de paraments* [1] *qui està mès* [2] *en lo nostre palau maior d'aqueixa ciutat, al Reverend pare en Crist e amat Conseller nostre, En Felip Arquebisbe de Mecina, e a son ús e servir dins lo palau dessús dit* [3]. Al mateix temps escriví a l'*escrivà de ració: Segons havem sabut vós no havets donat recapte* a l'arquebisbe, *de una posada de aquelles que us havíem manat, de què'ns meravellam molt. Per què us manam que, havent en açò maior cura e diligència que tro ara no havets, fets en tot cas que'l dit Arquebisbe haia de fet tal posada...* [4]

L'arquebisbe vingué a visitar el rei a La Garriga, amb tanta de complaença pel sobirà, que tot seguit, a 7 de maig, escriví perquè els encarregats del palau reial de Barcelona li assignessin *aquelles cambres del dit palau menor que l'altre dia, dementre vinent a Nòs,*

13. A. C. A. Reg. 2243, full 100, dues lletres. Altra lletra, del dia 5, sobre aquesta matèria, l'hem mencionada en parlar dels servents de la casa del rei.

1. Us manem que deixeu el nostre llit de paraments; llit amb ornaments; llit amb cortinetes.
2. Participi del verb *metre*. *Mès* equival a *parat, posat*.
3. Lletra del 28 d'abril; A. C. A. Reg. 2243, full 93.
4. A. C. A. Reg. 2243, full 93.

e posant en lo dit palau, li foren assignades. E així mateix, si sens derogació e enuig de les bèsties de nostra molt cara muller la Reina, les quals deuen aquí estar, se porà fer, li assignem estables per les sues bèsties. E vós liurats-li o fets liurar tanta roba per son ús e empriu [5] *e de sa companya* [6] *que per semblant raó li fou liurada en Saragossa. E per res no hi haia falla* [7].

Però la polidesa tenia un límit, i a 12 de maig el rei escriví a l'arquebisbe dient-li que li retornés l'haca blanca del bisbe Dachs, car la volia enviar al rei Martí de Sicília, fill primogènit del nostre rei; però el prelat es negà a retornar-la, allegant que havia de trametre-la al papa. El rei li féu la següent resposta: *Lo Rei: Reverend Pare en Crist: Vostra letra havem reebuda, sobre lo fet de la haqua, la qual l'altre jorn vos comanam retenidora a nostra volentat. E responem-vos que lo papa no acostuma a cavalcar haques, e, on ne cavalcàs e hagués haver la dita haca, siats cert que Nòs seria de raó la hi trametríem per nostre cavalleriç; al qual volem e us manam que la liurets d'econtinent, com Nòs no'l trametam aquí per altre raó sinó per haver la haca dessus dita* [8].

Heus ací, però, que també hom tingué gentileses per al rei. Vegeu, si no, el que ens reporta la següent lletra dirigida al Governador de Catalunya: *Mossèn Ramon: Vostra letra havem reebuda e aiximateix unes canadelles de cristall e dos capons de Gerona, de què us fem moltes gràcies certificant-vos que, en tot ço que vós nos trametrets, pendrem plaer gran, així com tots temps havem, e podets-ho bé haver conegut. Per En Guillem Ribalta, de vostra casa, vos havem respost e feta saber clarament nostra intenció, així sobre vostres letres, que lo dit G. nos portà, com sobre la creença que en virtut de aquelles nos ha explicada de part vostra* [9].

---

5. Dret d'aprofitar alguna cosa.
6. Vol dir la seva companyia, els seus acompanyants.
7. A. C. A. Reg. 2243, full 103.
8. Dia 17 de maig, Reg. 2241, full 57 girat.
9. Lletra del dia 12 de maig, Reg. 2243, full 106 girat.

104. Les lectures del rei

La cultura del rei Martí esdevingué tan palesa que hom li ha assignat el qualificatiu d'*Humà*, en el sentit d'humanista, o persona docta, especialment dedicat a les cultures clàssiques. Tenim testimonis, escrits a La Garriga, de les seves preocupacions literàries; així, a 28 d'abril [1], escriu a *Mossèn Ramon: Meravellam-nos fort en qual estudi havets après, com tantes allegacions de Dant fets en vostra letra.*

A 10 de maig escriu al bisbe d'Elna: *Honrat pare en Crist: Ja per altra letra vos havem escrit que, en tot cas, haguéssets amb vós, e després nos trametéssets, un libre apellat Cassià, "De Collationibus Patrum"* [2], *lo qual és en la libreria del Carme de Perpenyà* [3], *e no n'havets res fet. On com Nòs haguéssem plaer gran e desigem molt haver lo libre, pregam-vos, tan afectuosament com podem, que aquell haiats amb vós e puis nos enviets, com pus prest porets, certificant-vos que Nòs farem pagar, per la valor del dit libre, tot ço e quant vós ordenerets.* Però, no refiant-se massa del que faria el bisbe, escriu a Pere de Barga: *Com Nòs desigem molt haver un libre apellat Cassianus, "De Collationibus Patrum", lo qual vós havets, pregam-vos afectuosament que aquell nos trametats per alguna certa persona; certificant-vos que'ns-en farets plaer e servei lo qual vos grairem molt* [4].

El dia 12 escriu a Pere de Pont: *Com Nòs vos haguéssem encarregat, ans de vostra partença, que'ns haguéssets del Cardenal d'Alvèrnia I libre apellat "Vitis Patrum", e no'ns haiats certificat quin recapte hi havets donat, manam-vos tingats maneres amb lo dit Cardenal, que*

---

1. A. C. A. Reg. 2298, full 135.
2. Cassià, era de nació escita; vingut a l'Occident, fundà el Monestir de Sant Víctor de Marsella; per assabentar-se de la vida dels monjos d'Egipte i Palestina, anà expressament a visitar-los; de retorn escriví dos llibres meravellosos sobre el que havia vist; l'un es titula *Institutiones*, l'altre duu per nom *Collationes* o Conferències, en el qual reconta amb gran verisme les converses que sostingué amb els prelats egipcis; és una obra mestra; té per objecte tot el que fa referència a la vida interior dels monjos; *apud* PIJOAN, *Historia del Mundo*, volum III, pàgs. 216 i 217.
3. Es a dir: en la Biblioteca del convent de carmelites de Perpinyà, ciutat mesa sota la jurisdicció del bisbe d'Elna.
4. A. C. A. Reg. 2241, fulls 66 i 66 girat.

XIV. L'exaltació de Sant Esteve; tauló central del retaule de La Doma [126] *(clixé Mas)*.

Nòs haiam lo dit libre, car plaer nos-en farets, que molt vos grairem; e, si haver-lo podets, trametets-lo'ns d'econtinent [5].

A 15 de maig el rei escriví al batlle de Barcelona, parlant-li de la *festa de la Gaia Sciència* que havia de celebrar-se en la diada de Pentacosta, 7 de juny del mateix any 1400 [6].

5. A. C. A. Reg. 2291, full 9.

6. En 1398 el rei Martí es féu afavoridor dels Jocs Florals de Barcelona, obligant-se a contribuir a la festa amb 40 florins d'or, a condició que ell fos qui nomenés els mantenedors; en 1399 nomena mantenedors En Jaume Marc i En Lluís Aversó. Vegeu RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, volum II, i MANUEL GARCIA SILVESTRE, *Història Sumària de la Literatura Catalana*, Barcelona 1932, pàg. 171.

CAPÍTOL QUART

De la governació dels Estats

105. Missatges i ambaixades. — 106. Del govern de Catalunya. — 107. València, Rosselló i Cerdanya. — 108. El govern del reialme d'Aragó. — 109. Del regne de Sicília. — 110. El fill, la nora i el nét.

105. Missatges i ambaixades

És bonic de veure com La Garriga durant una mesada hostatjà la capitalitat d'un imperi mediterrà. Així, per exemple, a 30 d'abril, hem trobat una lletra que diu així: *Reverends e honrats pares en Crist: Los missatgers de la vila de Perpenyà són estats vui ací amb Nòs per alguns afers, en los quals, com Nòs no hi puixam bonament entendre, vos remetem; pregant-vos que oiats aquells e los dits afers reconegats e aprés nos-en escrivats per vostres letres* [1]. En una lletra del dia 4 de maig es diu que els missatgers, de pas cap a Barcelona, s'havien aturat una hora a La Garriga.

Una altra lletra del dia 30 d'abril explica que ha rebut els ambaixadors del rei de Sicília, fill del nostre rei: *Rei, molt car primogènit: Rebuda havem vostra letra e entesa plenerament la creença a Nòs de vostra part explicada per los religiós e amats nostres Frare Alemany de Foixà, comendador de Montçó, Mossèn Miquel d'Ambu, e Mossèn Jacme Campo, missatgers a nostra excellència per Vós ara trameses, e, així mateix, vists e oïts los capítols de lur embaixada...* [2] Confirma aquesta lletra una altra adreçada pel rei al duc de Gandia, dient-li:

---

1. A. C. A. Reg. 2243, full 97. Va adreçada al cardenal de Catània, al bisbe de Barcelona i al vice-canceller del rei.
2. A. C. A. Reg. 2298, full 135 girat.

Molt car oncle: Segons havem entès, los Bardaxins, perseverant en lur perversa iniquitat e dampnat propòsit, fan gran amassament de companyes per dampnificar la Comanda de Montçó, lo Comendador de la qual és, segons sabets, en servir nostre e de nostre molt car primogènit lo Rei de Sicília, e ui, com ambaixador per lo dit Rei a Nòs tramès, és present en nostra Cort... [3]

Els primers dies de maig, els Consellers de Barcelona feren una visita al rei, a La Garriga. Encara es conserva la nota de l'albarà i de l'àpoca *dels diners en vianda que despesaren los dits Consellers, companys* [4] *i cavalcadures llurs, en una anada, que feren I dia del mes dessús dit, a visitar lo Senyor Rei, que ladoncs era als banys de La Garriga. E cobren l'albarà dels Consellers escrit a XIII de maig de l'any MCCCC* [5]. El mateix Llibre del Consell [6] anota *que haia cautela de les XVII lliures, III sous, VI diners que donà al macip* [7] *d'En P. Dusay, qui féu la missió als Consellers que anaren a veure lo senyor Rei als banys de La Garriga.*

El diumenge, dia 2 de maig, el rei va servar el precepte del descans dominical. Solament hem trobat quatre lletres d'aquest dia, totes en català; una d'elles va adreçada a Ramon de Sentmenat, donzell i cambrer del rei de qui hem parlat abans, i que, probablement, havent estat solament uns dies a La Garriga, ara ja tornava a estar a Barcelona. Sabem que el rei va entrevistar-se amb *Arnau de Santa Coloma, missatger del comte de Foix, e per ell loctinent en lo vescomtat de Castelló, qui és estat amb Nòs...* En una lletra del dia 6, a Francesc de Foix li diu que han vingut a La Garriga, missatgers de mossèn Francesc Joan de Santa Coloma, lloctinent del Governador General de l'illa de Sardenya, en petició de cabals per a pagar els soldats.

Però la més curiosa de les ambaixades fou la d'un metge jueu enviat pel bei de Tunis: *Com mestre Ben Juha Bon Daví, jueu, físic, sia a Nòs vengut per missatger del rei de Tunis, manam-vos que, ni ell ne*

---

3. A. C. A. Registre 2241, full 60; porta la data del 18 de maig.
4. Vol dir els acompanyants o servents.
5. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Claveria* 212.
6. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, *Llibre del Consell, any 1399 fineix 1412*, full 140 girat.
7. Home de pocs anys, fadrí, bastaix.

dos altres jueus qui l'acompanyen, façats aportar lo caperó vestit, ne aportar la roda groga e vermella, segons novellament és estat ordonat, ni aquells, en no portar-los, façats novitat alguna [8].

106. Del govern de Catalunya

Tot sovint escriu el rei a Ramon Alemany de Cervelló, aleshores Governador General de Catalunya. Heus ací una de les lletres: *Governador: Responents a vostra letra, la qual nos havets ara darrerament tramesa, així sobre lo fet d'En Torruella, dels Scruços (?), d'En Ramon de Julià, com altres, en la dita vostra letra nomenats, vos certificam que a Nòs plau e volem, manants-vos expressament, que no contrestants los manaments o provisions en la dita vostra letra nomenats, proceïscats en los dits fets, e aquells, per justícia, executets, en tal manera que, per la vostra bona provisió e indústria, aqueixa ciutat e vegueria, quíties de mals hòmens, romanguen en estament pacífic e vós merescats, de premi de laor, ésser digne* [1].

En posseïm una altra, en la qual, després d'esmentar que la ciutat de Girona no ha complert el tracte que feren amb el rei, els seus missatgers, diu que *no seria raonable cosa la dita ciutat se alegràs de nostres gràcies, si no'ns atenia ço que, per aquells, fer-nos es estat promès, de sa part* [2].

A 18 de maig escriu el rei al vice-canceller: *Manam-vos que, en la qüestió que és o s'espera moure entre la universitat de la vila de Granollers, d'una part, e certes persones a les quals, per lo feel Conseller nostre, en Bernat Serra, Batlle General de Catalunya, son estats fets establiments de algunes carnicerìes en certes parròquies del Vallès, de l'altra, façats — apellat lo dit Batlle e les parts entre les quals serà qüestió e altres qui seran apellados, e lurs raons a ple oïdes — sola*

---

8. A. C. A. Reg. 2243, full 99, i Reg. 2173, full 83, dia 3 de maig de 1400; les ordinacions de Barcelona havien prescrit que els jueus, que eren tinguts com a persones perilloses per a l'esperit, per al cos o per als béns, havien de portar un senyal exterior distintiu de llur condició, considerada infamant; és a dir, que el rei volgué correspondre a la visita, atorgant-los un privilegi, una mena de salconduit.

1. A. C. A. Registre 2241, full 55. Datada a 17 de maig.
2. A. C. A. Reg. 2241, full 56; també datada a 17 de maig.

XV. - Taules laterals del retaule de La Doma [127]: 1. Sant Esteve exorcista. — 2. La predicació de Sant Esteve *(clixés Mas)*.

justícia, preteïnt-hi sumàriament e de pla, totes malicioses excepcions apart posades [3].

La reina també s'interferia en la resolució de determinades qüestions; com ho palesa clarament la següent lletra: *Per l'amat nostre mossèn Riambau de Corvera, uixer de casa del Senyor Rei, marit e senyor nostre, havem entès que, com entre ell, d'una part, e En Pere Mora, de la parròquia de Collsabadell, del terme del Castell de Far, qui és del dit Mossèn Riambau, de l'altra, per raó del sagramental* [4] *que·l dit Pere o sos amics l'altre dia convocaren contra ell e per altres raons, se sia menat e's men una qüestió* [5] *devant lo veguer de Barcinona; E d'aquella e semblants se pertenga la coneixença a Nòs, per vigor de la comissió, per lo dit Senyor Rei, a Nòs feta, qui en aquelles, segons sabets, devem proceir e decidir de consell de vosaltres; Per ço us manam que lo procés, de que'n començar a vostres mans hajats e d'aquells, fets liurar a nostre protonotari e secretari, En Bartomeu Sirvent, e, apellats los demunt dits e los qui apellar hi fan en aquell, proceïts e breument espatxats, totes malícies foragitades, segons que per justícia trobarets ésser faedor.* La lletra fou tramesa per la reina, a 22 de maig, *als reverend pare en Crist e amats nostres, los Senyor Cardenal de Catània, Micer Macià Castelló, Micer Pere Çacalm, e n'Esperendeu Cardona, jurista* [6].

Encara podríem reproduir unes lletres de la reina recomanant la resolució de determinades qüestions; per exemple: la lletra tramesa *a l'Amat Conseller e Regent de nostra Cancelleria, Micer Bernat Miquel,* sobre un afer de la vila de Caldes de Montbui [7]; o l'adreçada al seu *molt car nebot don Pere d'Empúries,* recomanant-li justícia en una qüestió relativa a la vida de Verges; aquesta lletra termina dient: *E d'açò que'n farets, o n'haurets en cor de fer, vos pregam, aiximateix, hajam vostra resposta per lo portador de la present, lo qual enviam per aquesta raó* [8].

---

3. A. C. A. Registre 2241, full 58 girat.
4. Ací sembla usar-se precisament en la seva accepció de sometent.
5. Es a dir, que hi ha un plet pendent entre les parts esmentades.
6. A. C. A. Registre 2337, full 155 girat.
7. A. C. A. Registre 2337, full 156, datada a 21 de maig.
8. A. C. A. Registre 2337, full 153, amb data del 19 de maig.

107. València, Rosselló i Cerdanya

A 3 de maig el rei envià una lletra al bisbe de València, participant-li que en deixar els banys de La Garriga [1] anirà a aquella ciutat. A 18 de maig escriví al *Vicecanceller: Remetem-vos un procés clos e segellat e certes letres obertes, les quals ara havem reebudes del Governador del Regne de València e dels Jurats de la ciutat de Xàtiva, sobre algunes bregues, morts e nafres, ara novellament, entre los dos bandos de la ciutat, subseguides; manant-vos expressament que en les dites coses façats totes aquelles provisions que veurets ésser necessàries, expedients e útils, de manera que los malfaitors sien dretament punits per lurs mals actes, e la dita ciutat romangue quítia de tot perill; e en açò entenets ab aquella maior cura e diligència que al món puixats* [2].

A 19 de maig escriu altra volta a Huc, bisbe de València: *Honrat pare en Crist: Pregam e manam-vos que prestament proveïscats per justícia en lo fet d'En Nicolau de Neriono, venecià, patró de nau, per lo qual lo Duc e Comú de Venècia nos escriviren l'altre jorn, e Nòs vos remetem lur letra, de manera que ladoncs proveïscats degudament en aquell e per res no ho dilatets* [3].

A 17 de maig el rei escriu a Matias Castelló, Pere Çacalm i Esperendeu Cardona, jurista: *Plau-nos e volem apuntets tot lo negoci del procés de les reempçons de Rosselló e de Cerdanya, així com Nòs havem comanat e manat, però en determenar e revocar alguna cosa dels avançaments o proceïments fets en lo dit negoci, no avançets tro Nòs siam aquí e, dels mèrits del dit negoci, Nòs plenerament informats. E açò no mudets, com haiam deliberat, per més bé avenir del fet, que així's faça* [4]; car en altra lletra diu que *Nòs volem entendre personalment e dar bon compliment* dits afers [5].

---

1. El mateix dia envia una lletra a *Lope Pérez Davalor, adelantado del Regno de Murcia.*
2. A. C. A. Registre 2241, full 66.
3. A. C. A. Registre 2241, full 62.
4. A. C. A. Registre 2241, full 55 girat.
5. Lletra del mateix dia 17, adreçada a Pere Rodon, burgès, i a Francesc de Puig, jurista, de la vila de Perpinyà. Reg. 2241, full 55.

La reina intervingué en la qüestió, com ho demostra la següent lletra, adreçada *Als Reverend Pare en Crist e amats nostres los Cardenal de Catània,* i als esmentats Castelló, Çacalm i Cardona: *Segons havem entès, per part dels barons e cavallers dels comtats de Rosselló i de Cerdanya, vosaltres — en la qüestió que's mena devant vosaltres, com a consellers nostres en aquests fets, entre ells, d'una part, e los missatgers de la vila de Perpinyà e los procuradors ordenats a reembre* [6] *lo patrimoni reial alienat en los dits comtats, de la altra, — proceïnts lentament, los dilatats fer les provisions que per justícia fer deuríets, e, ço qui pijor és, per tant que los dits fets sien posats en major dilació e defugi, havets permès, e permetets, que lo fisc hi entervenga, de què'ns meravellam; com nostre enteniment sia estat tothora, e sia avui, que ço que per justícia fer los siam tenguda, breument vullam que'ls sia atorgat. Per què us manam, de certa ciència, que, tot ço que atrovarets que per justícia fer los dejam, los facets, e'ls hi proveïscats on pus breu porets, tota dilació, malícies e defugis apart posats; en tal manera que per ells dilació e defugi de justícia, en Nòs o vosaltres, no sia trobada, ne hagen raó de recorre altra vegada a Nòs per açò. Dada en lo loc de La Garriga, sots lo segell de nostre anell, a XXI dies de Maig de l'any MCCCC. La Reyna* [7].

108. El govern del reialme d'Aragó

No descurava pas el rei Martí el govern particular del regne d'Aragó. Heus ací un fragment d'una lletra enviada a Mossèn Guerau de Cervelló, a 1 de maig [1] des de La Garriga: *Per tal com sabem que haurets plaer, vos certificam que Nòs havem finades les Corts en Aragó, a gran profit e honor nostra, per gràcia de Déu, e del dit Regne. En les quals Corts nos han donats CLXXX mil florins per quitament de nostre patrimoni; al qual quitament són eletes dues persones per part nostra, e altres dues, per part de la terra, en aquells locs que Nòs los assignarem, foragitant tota solemnitat de fur, sinó atesa la veritat del fet. Així mateix havem mès en orde la defensió de la terra, la qual servesca així en Catalunya, com en lo Regne de Va-*

6. Redimir.
7. A. C. A. Registre 2337, full 155.
1. A. C. A. Registre 2352, full 43.

lència, si necessari serà. Part això, havem fetes treves generals en lo Regne d'Aragó, amb voluntat de la cort... [2]

Quina altra bella mostra de govern paternal és, per molts conceptes, la següent lletra adreçada al Governador del Regne d'Aragó!: *El Rey. Gobernador: Vuestra letra habemos recibida, e entendida la creencia que por virtud de la dita letra nos ha explicada el fiel nuestro Martín d'Asó, escrivano de vuestra gobernación, vos respondemos que habemos placer e solación singular de vuestro bueno e sabio regimiento e de las execuciones que por justicia habedes feitas e en tal día facedes en aqueste regno; porqué vos rogamos e mandamos que, si cobdiciades nuestra gracia e mercé, ho continuedes, así en los mayores como en los esiguos que lo merecerán, fuera toda excepción. E trametemos vos, por el dito vuestro escrivano, las letras a los alcaides de los castellos de que nos havedes escrito.* La lletra porta la data del dia 15 de maig [3].

Però en Martí d'Açó degué restar encara alguns dies a La Garriga, car, a 18 del mateix mes de maig, la reina envia una lletra a l'esmentat Governador d'Aragó, en la qual, referint-se a una qüestió pendent entre *Lucía del Corral, d'una part, e Joan de Cosida, savio en dreito, de la ciutat de Çaragoça, fillo suyo, de la otra...* li diu: *vos rogamos e mandamos que, todas malicias e cavillaciones de cualquiere de las ditas partes foragitadas e no admetidas, fagades, en la dita cuestión o causa, justicia espachada, dando su dreito a d'a quien hi es, todo favor, odio e rancor apart puesto. E d'aquesto satisfaredes a justicia e faredes a nos placer, el cual muyto vos agradeseremos. E d'esto havemos de paraula encargada al fiel nostro Martín d'Açó, escrivano vuestro, el qual màs largament vos lo dirà de nuestra part* [4].

---

2. Posseïm dues lletres, escrites en castellà: l'una datada a 7 de maig, va adreçada al *Justicia* d'Aragó; l'altra, que porta la data del 12 de maig, va adreçada a *Gil Roiç de Liori*, Governador del Regne d'Aragó i a Joan Desplà, Conseller del Rei. Registre 2241, full 57.

3. Registre 2241, full 67. Els *alcaides* aludits eren els del castell de Rodenes i el de Pedra, als quals recomana que tinguin ben custodiats els presos.

4. Registre 2337, full 152 girat.

109. Del regne de Sicília

És sabut que regnava a Sicília el fill, únic vivent, del rei Martí, anomenat també Martí. Però el nostre rei continuava preocupat pel govern de l'illa. Així, en una lletra, signada a 30 d'abril, Martí, el vell, escriu al de Sicília: *Nòs havem haüt gran e singular consolació e plaer, així de vostra bona sanitat e estament e de l'infant En Pere, nostre molt car nét, com per ço com obeïts plenerament a nostres manaments, e aquells metets en prompta e deguda execució; e noresmenys de la bona e sàvia manera que tenits en vostre regiment, de què e vós e la cosa pública d'aqueix Regne prospera, e, per gràcia de Déu, va tot jorn de bo en millor. Pregam-vos, Rei, molt car primogènit, que així ho vullats continuar d'aquí avant; certificant-vos que Nòs, sobre dits capítols* [1], *entenem fer prestament tals e tan bones provisions, que tornarà, mijançant la divinal gràcia, en segura utilitat e bon estament de vós i d'aqueix Regne... E sia, Rei, molt car primogènit, tots temps en vostra guarda, la Sancta Trinitat* [2].

El dia 28 d'abril el rei escriví així: *Mossèn Ramon: Vostra letra havem reebuda, e graïm-vos molt les coses que per aquella nos havets fet saber, pregants e manants-vos que de l'estament del Rei, nostre fill, d'aqueix Regne, nos certifiquets tot sovint per vostres letres, car plaer nos-en farets molt agradable. D'açò que'ns fets saber de la letra, vos responem que Nòs, estants malalt, jaquim en I estudi* [3] *la dita letra oberta, en lo qual estudi, mentre Nòs jaguem, trafegaren algunes persones que pogueren legir la dita letra; per què d'ací avant nos guardarem, Déus volent, que semblants coses no'ns esdevendran. En açò que'ns fets saber de les previsions, Nòs, Déus volent, hi proveirem per tal forma, que serà honor e bé avenir del dit nostre fill e d'aqueix Regne* [4].

A primer de maig, entre altres coses escriu als *embaixadors en Cort Romana*, és a dir, als seus ambaixadors prop del papa Benet... *convengue'ns partir d'aquí per anar als banys de Sa Garriga, on som*

1. Els presentats pels ambaixadors, a La Garriga.
2. A. C. A. Registre 2298, full 135 girat.
3. És a dir: deixàrem en un lloc destinat a estudiar els afers.
4. A. C. A. Reg. 2298, full 135 girat.

ara de present. Hui, data de la present havem haudes noves com lo Duc de Milà deu haver Gènova a sa mà, segons que per aquesta cèdula [5] *porets veure, per la qual cosa, si ell la ha, podets esmaginar quant de dan* [6] *seria en lo fet de Sicília, esguardant la sua intenció; perquè, segons noves que havem de Roma e Mossèn de Mecina* [7] *que'n ha haüdes letres, perquè l'intrús de Roma* [8]*, ab la Liga que Venècia e Florença e altres ciutats de Itàlia fan contra lo dit Duc. E com per açò, com per altres negocis tocants los fets de Sicília, vos havem enviat a Roma* [9] *volem que parlets ab lo Pare Sant, que ab licència sua e ab son plaer, Nòs puixam fer missatgeria al dit intrús, tota vegada guardant nostra fe, la qual totstemps entenem a servar com a vertader cristià; car no voldríem que nostre fill se perdés, ne lo Regne de Sicília, així com lo Rei Luís ha perdut lo seu, sens que negun profit no n'ha seguit al Pare Sant. Per què vosaltres parlats estretament d'aqueixa matèria ab lo Pare Sant, servant-hi aquelles bones maneres que us serà vigeres* [10]*. E fets per manera que en breu n'hajam sa licència e vostra resposta, car perill és gran en la triga* [11].

A 14 de maig el rei envia quatre missives a Sicília sobre la provisió de l'arquebisbat de Palerm; una d'elles anava adreçada a Martí, el jove [12].

110. El fill, la nora i el nét

A 15 de maig [1] el rei escriví a *Mossèn Joan*, conseller i camarlenc del rei de Sicília, dient-li: *vostra letra havem rebuda, a la qual vos responem que havem plaer que les coses* referents al fill del rei estiguin en bon estat; *bé creem que vós servits en tal forma a Nòs, e nostre molt car primogènit lo rei de Sicília, que us en serem tenguts a fer gràcia e mercè.* Es cosa curiosa d'esmentar la lletra es-

5. Tros de paper.
6. Podeu imaginar-vos quant de dany.
7. Vegeu número 103.
8. El papa Bonifaci IX era considerat pel rei com intrús, sense dret, en la seu de Roma.
9. Vol dir a la Cort papal, del Bisbe de Roma.
10. Que us semblaran millors.
11. A. C. A. Reg. 2352, full 43.
12. Registre 2298, fulls 136 i 137.
1. A. C. A. Reg. 2241, full 56.

crita en italià, adreçada al *Re e multu caru figlu* i datada *in lu locu de la Carrica* a 15 de maig [2].

Heus ací la següent lletra, enviada per la reina des de La Garriga, a 17 de maig, *A l'amat nostre Mossèn Joan Ferràndeç d'Herèdia, Conseller e Camarleng de nostre molt car primogènit lo Rei de Sicília: Vostra letra havem reebuda, e aquella entesa, vos regraciam ço que per aquella nos fets saber, tan bé de la sanitat e estament de nostre molt car primogènit lo Rei de Sicília, com de nostra cara filla la Reina, sa muller, e de lur fill nét nostre, com encara de les altres coses de què'ns havets escrit; pregant-vos que, com pus sovint porets e n'hajats avinentesa, nos certifiquets de la salut dels dits Rei e Reina e fill e del estament d'aqueix regne, com serà cosa de què'ns farets gran plaer. A açò que per la dita letra nos escrivits de les paraules qui ací son estades dites de vós e de vostre frare* [3] *vos responem que està en veritat que sic són dites, emperò Nòs atès ço que en la dita letra vostra se conté e ço que per altres havem sabut, no donam fe a açò qui dit és estat de vós ne del dit vostre frare. Per què us pregam que, no curant d'aquelles, e continuants, vós e lo dit vostre frare, lo bon servei del dit nostre primogènit, vos haiats en tal guisa, en tots afers tocants ell e l'estament d'aqueix regne e llur profit e honor, que, no solament lo dit nostre primogènit, mas encara lo senyor Rei, marit e senyor nostre molt car, e Nòs, qui los dits serveis havem per propis, vos sia, e siam, tenguts de ampla remuneració e gràcies* [4]. Semblantment, el mateix dia, la reina escriu *al feel nostre Maestre Pere Torrelles, físic de casa de nosre molt car primogènit lo rei de Sicília* [5], en la qual lletra es refereix *als serveis que Maestre Blasco ha fet al dit nostre primogènit i dels afanys que ha sostenguts per son servei.*

Tan interessant com les anteriors és la següent lletra de la reina, datada el dia 20 de maig: *Rei molt car primogènit: Vostra letra de creença havem reebuda per micer Jacobo Camplo, e explicada a Nòs largament la creença, ab la vostra letra per vós a ell comanada, e entès ço que ell nos ha, de vostra part, dit, vos responem que, com lo dit micer Jacobo s'en tornarà aquí, vos entenem a respondre largament per ell. A açò que'ns fets saber, Rei molt car primogènit, de l'ofici*

2. A. C. A. Reg. 2203, full 137.
3. Germà.
4. A. C. A. Reg. 2349, full 96 girat.
5. A. C. A. Reg. 2349, full 96 girat.

de què havets proveït en Bartomeu Russu, e us duptats que per lo Senyor Rei, pare vostre e marit e senyor nostre, no us sia escrit que'l comanets a altre, vos responem que Nòs, per contemplació vostra, entenem a suplicar lo dit Senyor Rei que, havent la concessió del dit ofici, per vós feta, per plascent, no us escrive del contrari, ne'n sia proveït a altre; e, tantost que'l dit Senyor Rei nos haja atorgat que li plau vostra provisió, Nòs vos escriurem e farem que'l dit senyor aximateix vos en escriurà per sa letra. E lo Sant Esperit, Rei molt car primogènit, sia guarda vostra [6].

L'avi rei Martí començava a trenar l'esdevenidor de l'esmentat nét, infant de pocs mesos, sense pressentir que, al cap de poc temps, el nét hauria deixat d'existir. Així, a 1 de maig, entre altres coses, escriu a Guerau Alemany de Cervelló: *Al fet del matrimoni de nostre molt car nét l'infant En Pere e de la néta del Duc de Burgunya, vos responem que per una scèdula, que us trametem dins la present interclusa* [7], *vos certificam largament de nostra intenció, responents-vos a tots los duptes que'ns havets enviats, loant fort la sàvia manera que amb lo Duc de Burgunya havets tenguda sobre aquest fet.*

6. A. C. A. Reg. 2337, full 153 girat.
7. Pot veure's, copiada després de la dita carta, en el Registre 2352, full 44.

CAPÍTOL CINQUÈ

De les anades i vingudes a la Cort

111. El rei manà que vinguessin a La Garriga. — 112. De jurisdicció criminal. — 113. Dels que vingueren a demanar. — 114. Establiment de banys a favor d'En Mallol. — 115. Fineix l'estada dels reis a La Garriga. — 116. Recordant l'estada a La Garriga.

111. El rei manà que vinguessin a La Garriga

A 29 d'abril, el rei envià una lletra a Berenguer des Cortell i Pere Ballistans, dient-los que, *per alguns afers qui requeren gran cuita, vos manam, tan expressament com podem, que tantost vista la present letra, cavalguets e vingats ací, a Nòs. E per res açò no mudets ne dilatets. E si per ventura, En Guillem de Montbui és aquí* [1], *fets en tot cas que venga amb vós, car Nòs li haguérem ja escrit que vingués sinó que'ns dubtam que encara no sia a Vilafranca* [2]. A 30 d'abril escriu, secament, a Pere Brocons, de la tresoreria: *Manam-vos tan espressament com podem que d'econtinent partiscats e vingats a Nòs. E no hi metats per res dilació alguna* [3]; i a Ramon de Sentmenat: *Com Nòs hajam sabut que l'inventari dels béns del bisbe Dachs, quondam, és acabat, manam-vos que, ensemps amb l'escrivà qui ha pres lo dit inventari, vingats a Nòs d'econtinent, portant-nos tots e qualsevol encartaments, que fossin del dit bisbe, closos e segellats en I sac* [4].

A 3 de maig escriu al noble Pere de Queralt: *Com Nòs, vos hajam, per alguns afers no poc urgents, necessari, pregam e manam-vos,*

---

1. Noteu la contraposició entre *ací* i *aquí*.
2. A. C. A. Reg. 2243, full 95 girat.
3. A. C. A. Reg. 2243, full 96.
4. A. C. A. Reg. 2243, full 96.

tan expressament com podem, que tantost partiscats e vingats a Nòs; e per res no haja falla [5].

Més encara necessitava el rei de parlar amb Nicolau *Moritoni*, car el dia següent, 4 de maig, li escriu així: *Com Nòs, per alguns afers, vos haiam fort necessari, manam-vos que tantost vingats a Nòs, leixats tots els altres afers, car Nòs vos guiam e us asseguram* [6], *venint e estant en nostra Cort e tornant-vos-en de aquella e d'aquí avant, a nostre beneplàcit, amb tots e singulars vostres béns, de tots deutes que leixats a qualssevol persones, violaris, censals morts, e cartes de comanda* [7] *solament exceptats* [8]. L'endemà, dia 5, escriu també a Pere de Coll, jurista de Caldes, *com Nòs sobre alguns afers, vos haiam necessari, manam-vos que encontinent, vista la present, vingats a Nòs, tota dilació apart posada; que açò per res no mudets* [9]. A 18 de maig escriu al Muntesic: *Honrat maestre: Com vos haiam necessari per alcuns afers tocants a Nòs, pregam-vos, molt afectuosament que encontinent, leixats tots afers, vingats a Nòs, e no curets al present de menar molta companya* [10], *per millor espassament dels dits afers* [11]. A 22 de maig escriu al seu secretari *Petro Bracxieti: Manam-vos que demà, que serà diumenge, siats ab Nòs sens falla* [12].

Però no tothom complia puntualment les ordres del sobirà. Heus ací la lletra dura i amenaçadora, enviada el dia 30 d'abril, a un cert fra menor: *jassia per altres nostres letres vos haiam sovén escrit e manat fort expressament que vinguéssets a Nòs qui us havem sobiranament necessari, però vós no havets volgut res fer, ans per vostra simplesa dilatats e donats torb a alguns afers, los quals no's poden sens vós bonament espatxar; per què us manam altra vegada, sots lo deure de fe e naturalesa a què'ns sots tengut, que, tantost, remoguda tota excusació, vingats a Nòs. En altra manera siats cert que, com a Nòs*

5. A. C. A. Reg. 2243, full 99.
6. En altres paraules: us donem salconduit.
7. Violari, obligació redimible de pagar una pensió vitalícia a canvi del lliurament d'un capital. En el censal l'obligació no és vitalícia. Comanda, dipòsit, custòdia.
8. A. C. A. Reg. 2243, full 101.
9. A. C. A. Reg. 2243, full 102 girat.
10. I procureu de no venir amb molts acompanyants.
11. A. C. A. Reg. 2241, full 58 girat.
12. A. C. A. Reg. 2241, full 69.

torn ja en enuig vostra contumàcia manifesta, convendrà'ns pendre altre cap, per lo qual sia de vós a nostre voler satisfet [13].

Amb major vehemència encara escriví *Als feels nostres, En Joan Mora, donzell, En Bertran de Pens, savi en Dret, de Leida, e En Jacme Soslena, del loc de Cubells. Salut e gràcia: Com Nòs, per alguns afers, vos haiam fort necessaris, manam-vos tan expressament com podem, sots pena de mil florins d'or, dels béns de cascú de vosaltres, qui contraferà, havedors, e aplicadors a nostres cofres, que, dins X dies aprés aquesta vos serà presentada, remoguda tota excepció, vingats a Nòs* [14].

Finalment, a 20 de maig [15], escriu amenaçadorament a Guillem Blanc, tinent del Castell de Bar, que vingués tot seguit a La Garriga, i si *en altra manera non feiets, la qual cosa no creem, si sàviament volets fer, siats cert que Nòs ferem exegir e levar de vós e de vostres béns, la dita pena,* de mil florins d'or, *e altres proceïments farem fer contra vós e vostres béns, per los quals vos dolrets no haver a nostres manaments obeït. E sobre la presentació, a vós o en lo dit castell, faedora, de la present, estarem a relació del feel porter nostre Antoni Ferrer, qui ha jurat, en nostra vicecancelleria, fer vertaderament aquella.*

112. De jurisdicció criminal

DEL 20 de maig hi ha una lletra a Francesc de Vilamarí, agutzil del rei, que diu així: *Lo Rei. Mossèn Francesc: Com Nòs, per alguns fets a nostra Cort molt necessaris, haiam mester ací En Francesc Canyadell, qui aquí és: per ço us manam, de certa sciència e expressament, que encontinent lo dit Francesc, ab dos de nostre ofici ben guardat, ací trametats. E açò per res no dilatets si nostra ira cobeejats esquivar.* La lletra, en lloc de la signatura del rei, diu: *Dalmacius vidit* [1].

Tampoc no fou signada pel rei, sinó que portava solament la nota *Dalmacius vidit,* una lletra, escrita en llatí, datada a 23 de maig, que va dirigida al *fideli nostro bajulo de Montebovino* o al seu lloctinent; al qual mana que, sots pena de cinc-cents florins d'or, determinats mal-

13. A. C. A. Reg. 2173, full 81.
14. A. C. A. Reg. 2243, full 101.
15. A. C. A. Reg. 2241, full 63.
1. A. C. A. Reg. 2241, full 63 girat.

factors, *ad Nòs hic, ad locum de La Garriga, sub fideli custodia, remittatis, hocque non mutetis seu diferatis aliqua ratione, si, ultra penam predictam, iram et indignationem nostram cupitis evitare* [2].

No resistim la temptació de reproduir la següent lletra, tota novellesca, adreçada als Administradors del bisbat de Tortosa: *La Reina. Administradors: Bé creem sapiats com, per ocasió de la mort perpretada en persona d'En Guillemó Regina, carnicer de la vila de Falset, de la qual foren inculpats Antoni d'Alcoriça e I macip del dit mort, són estats, los dits inculpats, sentenciats, e d'aquells és estada feta dura execució corporal; e En Domingo Solvana, carnicer de Tortosa, per consell e tracte del qual, segons se diu, dita mort fou perpetrada, és estat rodat e posat vituperosament en l'escala* [3], *e noresmenys a càrcer perpetual condempnat; en tant que la dita mort, en via de justícia, és assats, per execucions corporals, estada venjada; e ara, segons havem entès, està aparellada matèria de seguir de grans escàndels entre los parents e amics de cascuna de les dites parts; mas lo nostre molt car cosí, lo compte de Prades, desitjant que més mal no's seguesca, ans sia, entre ells, bona pau, concòrdia e unitat, renovada, ha tractat que lo dit En Solvana do e pag de sos béns mil florins a dites filles del dit Guillemó Regina, en aiuda de maridar; e d'açò cascuna de les parts se contenten, e son prests de fer pau, ab què per vós sia feta remissió, al dit En Solvana e a tots sos béns, del dit crim. Per què us pregam, tan afectuosament com podem, que, així per servei nostre, a qui'n complaurets fort singularment, com per esguard del dit nostre oncle, qui ha molt treballat en açò, e ha fort singularment a cor que, entre les dites parts, se faça pau e ces* [4] *tota matèria de escàndels; com, encara, havent esguard a les filles del dit mort, qui's poran, dels dits mil florins, honestament maridar, e altres profits qui, per esguard de la dita pau, se seguiran, vullats remetre* [5] *al dit en Solvana lo crim dessús dit, e sobre açò atorgar-li totes previsions necessàries e útils. Dada en lo loc de La Garriga, sots lo segell de nostre anell, a XIIII dies de Maig de l'any MCCCC. La Reina* [6].

---

2. A. C. A. Reg. 2241, full 71 girat.
3. Allusió a penes infamants.
4. Cessi, termini, acabi.
5. Perdonar.
6. A. C. A. Reg. 2337, full 167 girat.

113. Dels que vingueren a demanar

Ja hem vist en el número 81 com els garriguencs aprofitaren l'ocasió de l'estada del rei Martí a La Garriga per a donar la major solemnitat possible a uns documents municipals, probablement presentats pel batlle En Marc de Vilanova.

Tenim esment de moltes altres persones que vingueren expressament a La Garriga per demanar vènia al rei; així, el dia 3 de maig, el donzell Ramon Marata s'emportà el nomenament de veguer i batlle de Cervera, que havia vingut a demanar. L'endemà sortiren de La Garriga un parell de monges: *Devant nostra presència son vengudes les religioses e amades nostres N'Ermessenda Montpalau, prioressa, e N'Ermessenda de Vilamarí, piatesa, conventuals del Monestir de Sant Daniel de Gerona, e han a Nòs suplicat fos nostra mercé volguéssem proveir a donar tota endreça que's faés justícia en la qüestió qui és entre les dues eletas abadesses del dit Monestir...* [1]

A 7 de maig va partir Pere Çacalm, cap a València, amb una carta de recomanació; el dia 8 el rei escriu al seu fill, el rei de Sicília, que En Joan Rodríguez, *lo qual s'en torna a servir-vos, haiats favorablement per recomanat en tots sos afers, de manera que haia raó de ésser pus fervent en nostre servei. E sia Rei, molt car primogènit, lo Sant Esperit en vostra guarda* [2]. El mateix dia 8 escriu *als devots nostres los mercaders florentins e pisans, mercadejants sots nostre guiatge, dins nostra senyoria,* manant-los que compleixin el que els dirà Frosino de Sant Joan.

A 19 de maig escriu el rei al *Vicecanceller: Devant nostra presència es vengut lo noble e amat nostre mossèn Francesc de Caramany, e ha a Nòs humilment suplicat que, com nostre car cosí, lo comte d'Empúries, faça a ell e son fill, diverses periudicis e greuges, li volguéssem aquells degudament proveir; per què us manam expressament que veiats et diligentment reconegats diverses cartes e altres títols que ha sobre les coses les quals li són estats fets dits periudicis, de manera que,*

1. A. C. A. Reg. 2173, full 83 girat.
2. A. C. A. Reg. 2241, full 60.

vists et reconeguts aquells, nos en puixats rescriure o fer relació, e Nòs hi puixam mils e pus deliberadament proveir [3].

A 21 de maig escriu a Bartomeu Rotllant, de la Tresoreria, que doni *recapte de lur provisió als fills del Comte Antoni de Vintimilla e a En Joan Rotlan e a un lur servidor, los quals, per l'accident de Francisco de Vintimilla, havem ordonat que vagen aquí; e per res no hi hage falla* [4].

114. Establiment de banys a favor d'En Mallol

PER a la història de La Garriga, la més important de les lletres expedides pels sobirans durant la seva estada al nostre poble és una, que està [1] redactada en llengua llatina i sota el següent títol: *Petri Mayol; licentia construendi balnea.* Heus ací l'anàlisi i lliure traducció al català d'aquest document, d'una estructura perfecta i lògica:

A. — Comença, amb la tradicional capçalera dels actes importants, dient: *Nòs Martí, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó, València, Mallorca, Còrsega i Sardenya, Comte de Barcelona, el Rosselló i la Cerdanya.*

B. — Segueix l'exposició d'antecedents: 1. *Creient que per la mateixa concessió es satisfà certament la utilitat de la cosa pública, la qual és preferent a la privada;* 2. *Com que molts malalts i dèbils vénen sovint als banys del poble de Sa Garriga, per recuperar la desitjada salut;* 3. *Els quals, per raó de la petitesa dels banys que actualment hi existeixen, poden, amb prou feines o rarament, beneficiar-se dels esmentats banys per a guarir-se en tot cas de les seves malalties...*

C. — A continuació comença la part dispositiva, en la qual es distingeix clarament:

a) Un primer paràgraf, on es troben ordenades les següents concessions: *Amb el present tenor, concedim a vós el fidel nostre, Pere*

3. A. C. A. Registre 2241, full 58 girat.
4. A. C. A. Reg. 2241, full 71 girat.
1. • A l' A. C. A. Registre 2195, full 17.

Mayol, habitant de l'esmentada població i als vostres, perpètuament: 1. Que pugueu rebre, a vostre beneplàcit, lícitament i impune, sense perjudici del dret d'altri, l'aigua que s'escapa o s'escorre dels banys comuns de la dita població; 2. I que la pugueu *conduir per sota terra al vostre hospital o a qualsevol altre lloc; 3. I que* pugueu *construir banys que siguin propis vostres; 4. I que els banys* pugueu *installar-los, tant amb aquella* aigua, *com amb altra que pugueu trobar, amb el vostre enginy i treball, en el dit poble o en els seus confins, o altra, que amb ells sapigueu fer néixer; 5. I que una vegada construïts* els esmentats banys, pugueu *també retenir-los per un temps perpetu; 6. Per ús i empriu de la gent que vénen a la dita població i d'altres; 7. I pugueu rebre unes gratificaciones competents pels mateixos* serveis de banys; *8. I així mateix* pugueu *conduir qualsevol aigua que derivi dels vostres esmentats banys; 9. I que pugueu juntar-les als més antics cursos de les dites aigües vives calentes.*

b) El segon paràgraf de la part dispositiva del document enumera els requisits o modalitats amb les quals es féu la concessió: *I certament fem la mateixa concessió a vós, l'esmentat Pere i als vostres, amb tal pacte, forma i condició: 1. Que tingueu els mateixos banys per domini i alou nostre i dels nostres successors; 2. I pagueu, per cens i reconeixement dels mateixos banys, cada any, en la festa de Pentecostès, dotze diners de Barcelona, a Nòs i als nostres, o per Nòs i per ells, al Batlle General de Catalunya;* 3. Haureu de pagar també *el lluïsme del preu de les vendes i alienacions que es facin;* 4. I que es facin aquestes alienacions *amb la firma i consentiment nostre o dels nostres o de l'esmentat Batlle General; 5. Que, per això, sobre les mateixes* alienacions, *puguem, i puguin, els nostres i el dit Batlle, usar perpètuament la fatiga de trenta dies, segons és acostumat en la dita població en les altres coses allodials.*

D. — Segueix a continuació la solemne sanció de l'establiment: *Així mateix manem, de certa ciència i expressament, a tots i a cada un dels oficials i súbdits nostres i d'altres, presents i futurs, als quals correspongui, i als lloctinents dels esmentats oficials, que mantinguin i observin perpètuament i facin observar als altres inviolablement, la nostra mateixa concessió i les altres coses abans contingudes, sota pena de dos-cents florins d'or;* i que *no facin* res *en contra, ni que de cap manera no impedeixin l'execució, de vós o d'ells, sobre les mateixes coses, si desitgen evitar la pena esmentada.*

E. — Finalment es clou el document amb la corresponent autorització: *En testimoni de les quals coses* s'atorgà l'esmentat document que *manàrem que fos assegurat posant-hi el segell de la nostra majestat. Donat en el lloc o poble de La Garriga, el dia 14 de maig de l'any, de la Nativitat del Senyor, mil quatre-centèssim; i, del nostre regnat, el cinquè. Sig†ne Martí, per la gràcia de Déu, Rei d'Aragó, etc., Rei Martí. Els testimonis son: Olf de Pròxida, Ramon "de Clavis", Pere de Sentmenat, Pere de Torrelles i Galceran de Sentmenat, nobles. Sig†ne Antoni de Font, escrivà del dit Senyor Rei, que, per manament d'ell, ha fet escriure això i autoritzar-ho.*

115. Fineix l'estada dels reis a La Garriga

En el Llibre del Comprador de la reina a partir del dia 21 de maig comença a esmentarse En *Reforçat;* nom que potser seria un àlias del cap dels escuders; així, el dia 21, es donaren *en racions ab V almuts a les bèsties de Reforçat Dagont;* a 22, per pa es donaren *VIII diners als escuders de Reforçat;* i encara se'ls donà una ferrada de vi, i cera, 1 gra per a les bèsties; semblantment a 23, 24 i 25; tot això podria fer suposar que En Reforçat Dagont i els seus escuders havien vingut a La Garriga per arranjar i traginar els bagatges de la reina, car, finalment, trobem la següent referència: *Dimecres a XXVI dies del mes de maig, la Senyora Reina partí, aprés dinar, de La Garriga, e venc sopar e albergar a Granollers.*

El dia 27 era la festivitat de l'Ascensió del Senyor; el 28 la reina era a Montcada, des d'on anà cap a Badalona; restà ací i a Valldaura fins al dia 12 de juny, esperant fer l'entrada a Barcelona. Coincidint amb aquestes afirmacions trobem esment, en el dit Llibre, que el sots-comprador *ha donats a diversos correus, que han portades letres de la Senyora Reina, ço és... de Montcada, al senyor Rei, a La Garriga, cuitadament; e altra de Badalona a Barcinona, al dit En Pujada; e amb VI solidi que ha donats a II hòmens que'ns mostraren lo camí, en lo dit mes* de maig, *XXV solidi, VI diners.*

La partida del rei, en canvi, no pot reconstruir-se amb tant de detall. Ja a 17 de maig comença anunciant la seva marxa dient: *... tantost que siam en aqueixa ciutat de Barcinona, en la qual, Déus volent, serem dins breus dies,... per què us pregam, afectuosament,*

XVI. - 1. El martiri de Sant Esteve. — 2. La invenció del cos de Sant Esteve. Taules laterals del retaule de La Doma [127] *(clixés Mas)*.

e manam, que d'aquí no partiscats, ans nos hi esperets tro Nòs hi siam, car tantost, Déus volent, darem bona conclusió e fi als afers pendents [1].

A 24 de maig escriu al vice-canceller: *Manam-vos expressament e de certa ciència que d'ecotinent sobreseiscats en tot procés e avençament fet, o d'aquí avant faedor, en e sobre lo cas o qüestió, qui's mena en la nostra audiència, entre frare Francesc Balaguer, Comanador de la Comanda de Centre de l'Orde de Sent Antoni, d'una part, e frare Guillem de Fretiça e altres del dit Orde, de l'altre, tro que Nòs personalment siam en la Ciutat de Barcinona, on Déus volent, entenem ésser en breu. E açò per res no mudets, car Nòs, a cautela, vos tollem tot poder de fer lo contrari* [2].

Hi ha lletres datades a La Garriga en els dies successius [3] fins al dia 28, en què trobem, signada a La Garriga, una lletra adreçada al rei de Navarra: *Rei muit caro e muy amado hermano* [4]: *Una letra vuestra havemos recebida, por la cual nos havedes rogado, que por honra e contemplación vuestra, e por otres rezones en la dita letra contenidas, faciesemos carta nuestra de segura a Sancho de Buytrón...* De manera que el dia 28 o el 29 de maig de l'any 1400 va terminar l'estada del rei Martí a La Garriga. Sabem que el dia 29 el rei ja era a Granollers i que durant els dies 30 i 31 era a la Casa de Valldaura [5].

116. Recordant l'estada a La Garriga

La bona recordança de l'estada a La Garriga perdurà llargament en la Cort del Rei Martí. Ho palesa una relació feta per manament del rei, a València, a 27 d'octubre de 1403, sobre *ço qu'En Leonart de Sos, d'ofici Maestre Racional de la Cort del Senyor Rei, deu dir als Consellers e als ciutadans e altres de la ciutat de Barcinona...* demanant *que per la dita ciutat sien comprats certs albercs, qui estan*

1. A. C. A. Registre 2241, full 55.
2. Es a dir: De tot el que s'ha dit no canvieu res, car, en previsió, us treiem la facultat de fer res en contra del nostre manament. A. C. A. Registre 2241, full 74.
3. A. C. A. Registre 2241, fulls 77 i 82.
4. Germà en Crist i en ofici, no pas germà en el sentit estricte de la paraula.
5. A. C. A. Registre 2241, fulls 83 i 82 girat.

e són devant lo dit seu palau, e aquells sien enderrocats, per manera que, devant lo dit seu palau reial, puixa ésser feta gran plaça. Doncs bé, heus ací que un dels arguments a esgrimir era precisament que, residint el rei en el palau de Barcelona, tindria a prop els banys de La Garriga; vegeu-ho: *Per habitar en la ciutat de Barcelona, en lo palau de la dita ciutat, qui és casa pròpia del dit senyor* rei, *se seguesca, a la persona del dit senyor, curació d'algunes passions que ha* [1], *e preservació de maiors e conservació de tota bona disposició, lo dit senyor* rei *continuament imagina, les prop dites coses, a sa persona esdevenir per la habitació faedora en la dita ciutat,* car *a les dites passions sien molt necessaris los banys de Caldes de La Garriga o altres circumveïns a la dita ciutat* de Barcelona. Afegeix el document que si es fa, *devant lo seu palau maior de Barcelona, gran plaça* [2], *no seria forçat de molt treballar per eixir del seu palau, per mirar juntes e torneigs* [3], *com en aquella serà avinentesa de exercir aquelles, lo qual treball es dampnós a sa persona per les dites passions* [4].

És ben curiós d'esmentar que, segons aquesta relació, un dels avantatges de la residència del rei en una població és que *s'en seguiran grans utilitats als singulars de la dita ciutat e assenyaladament als mercaders e menestrals, qui, per la presència del dit senyor e de la senyora reina e d'altres assenyalades persones, dels quals l'estament reial es acompanyat, poran vendre draps d'aur e de seda e de lana, pells, veixella d'argent, frens, selles e altres moltes coses necessàries a l'honrament d'aquelles;* i, encara, afegeix, *se seguirà a la bossa del públic de la dita universitat gran utilitat com sia evident raó que, habitant lo dit senyor en la dita ciutat, les imposicions prenen creixement per la concurrència de les persones que, la Cort del dit senyor, segueixen per varis afers* [5]. Poca cosa, però, de tot això, pogué referir-se a La Garriga.

I, com a cloenda d'aquest capítol daurat, reproduïm parcialment la següent lletra, tan interessant per tants de conceptes: *Lo Rei. Tresorer: A Nòs són estades moltes e diverses persones d'aquesta ciutat amb gran clamor, dient que per nostra Cort los són degudes diverses quantitats, per la messió de nostra taula del temps que fom en los*

1. Vol dir: guarició d'alguns patiments, mals o malalties del rei.
2. Es tracta de l'actual plaça del Rei.
3. Festes i combats entre cavallers.
4. És a dir, que els viatges i desplaçaments eren perjudicials a la salut del rei.
5. Registre 2245, full 191.

banys de La Garriga, tro que partim per anar al regne de València; de què som fort meravellats, com aquests deutes, així carregosos e vergonyosos a nostra Cort, són romasos de lavors ençà a pagar, car a Nòs recorda bé que lavors, com partim per anar al dit regne de València, e aprés, faem certes assignacions de monedes per satisfer los dits deutors, e tota vegada som estats de intenció que ja eren pagats tots o la maior partida. Per què Nòs, volents proveir a alcuna partida dels dits deutes, en especial a aquells als quals lo feel de la nostra Tresoreria, En Bartomeu Rotlan, és tengut e obligat, deïm e manam-vos que, de qualssevol diners que a vostres mans sien pervenguts o pervendran de nostra Cort en aqueix regne, trametats per via de canvi o en altra manera mil florins al dit Bartomeu Rotlan, los quals ell pagarà, segons ordenació e manament nostres. E en açò no mudets res, car no us en pendríem escusació alcuna, majorment com aquests deutes romanen a pagar en gran càrrec nostre... Dada en Barcinona, sots nostre segell secret, a XVI dies de desembre de l'any MCCCCIIII. Rex Martinus. Anava adreçada a Joan de Plana, doctor en lleis, tresorer del rei [6].

6. A. C. A. Registre 2248, full 90 girat. Una lletra anàloga fou tramesa a Pere Torrelles, Registre 2248, full 91.

QUARTA PART

La renovació de la parròquia, preludi del segle d'or

I. - Del marasme parroquial del segle XV.
II. - El retaule de La Doma, dedicat a Sant Esteve.
III. - Comença el segle XVI.
IV. - Constatant la prosperitat de la parròquia.
V. - Continuant el progrés espiritual de la parròquia, durant la segona meitat del segle XVI.

CAPÍTOL PRIMER

Del marasme parroquial del segle XV

117. De la parròquia en la visita de 1413. — 118. Els beneficis de la parròquia en 1413. — 119. La parròquia a l'any 1421. — 120. Els beneficis de la parròquia en 1421 i 1425. — 121. De la parròquia en 1446. — 122. A mitjans del segle XV. — 123. De la visita de 1492 i del rector Sarrovira. — 124. De les visites dels anys 1498 i 1500.

117. De la parròquia en la visita de 1413

El dimarts, 14 de novembre de l'any 1413, sota l'episcopat del bisbe *Sapera* [1], i per delegació del Vicari General, visità la parròquia de La Garriga el *discret Jaume Marquilles, prevere, batxiller en decrets, degà del Vallès.*

Com de costum visità l'altar de Sant Esteve i els seus accessoris; el cementiri; els olis consagrats i les fonts baptismals; els ornaments, llibres i tresor... Es de remarcar que *visità el Santíssim Cos de Crist, el qual trobà en el sagrari, tancat amb clau, bé i honoríficament, en sis formes que encara no feia quinze dies que havien estat consagrades, segons digué el Rector, que estava present;* manà que abans de Pàsqua fossin relligats el *"Santorale legendum"*, el salteri i un *"quinterno"*, i que, en tant que el dit salteri no fos relligat, *es fes l'ofici de Santa Maria que se celebra durant l'any, els dissaptes* [2] i, finalment, manà que es

---

1. Sapera o *Çapera* era l'àlias del bisbe de Barcelona Francesc Climent. Fou un ferm partidari del papa Luna; assistí al parlament de Casp; donà exemple de pietat i penitència durant els terratrèmols que sofrí Barcelona en el seu temps; governà, per primera vegada, la diòcesi barcelonina des de 1410 a 1415. *Bol. Of.* Barcelona 1 juny 1943.
2. Curiosa derogació o dispensa litúrgica.

fessin tres cobertors per als tres altars: de Sant Esteve, de Santa Maria i de Sant Martí.

Així mateix visità la rectoria de dita església, el pòrtic de la qual necessita reparació i per això manà a dit Rector, que era present, que "lo badiu" [3] *de dit porxo fos tancat amb una paret i que allí fossin fetes dues finestres amb bones portes... També visità la domeria, la qual necessitava reparació; emperò no va ésser provist res sobre això pel dit Venerable Visitador, perquè davant d'ell fou convingut i pactat, d'una part per l'esmentat Rector i d'altra part per Pere Mayol, Jaume Rosselló i Bonanat Garriga, parroquians de dita església, presents en aquesta visita, en nom d'ells i dels altres coparroquians seus, que entre tots farien dita reparació, per causa de la petitesa de les rendes de la doma...*

Preguntà als esmentats feligresos si volien dir o proposar alguna cosa en contra del rector o del vicari o d'algun d'ells, tant per raó del servei de dita església, com per altre; els quals digueren que estan contents d'ells i senyaladament de dit vicari, el qual des de fa més d'un any serveix dita església en absència del Rector, perquè quan el dit rector serveix la dita església personalment, aleshores no està obligat a tenir vicari.

El rector va declarar que la parròquia tenia 38 cases: *té XXXVIII parroquians; el seu valor es de 60 lliures, poc més o menys; els seus gravàmens son 34 sous, entre delmes, visita i sínode, i també ha de pagar per dita església cada any 6 sous al Reverend Abat de l'Estany. El valor de l'esmentada doma és de 10 ó 11 lliures barcelonines aproximadament; els seus gravàmens 22 sous i XI diners de Barcelona, entre delme, visita i sínode; i el domer està obligat a donar per l'esmentada doma, a dit rector, en ajuda del seu delme, cada any 10 sous, i al dit senyor Abat, 3 sous.*

El rector i el vicari digueren *que tots els feligresos de dita església es van confessar durant la darrera quaresma i que gràcies a Déu* no se sabia que n'hi hagués cap que hagués incorregut en excomunió o en delicte públic [4].

3. Porxada, cobert, eixida d'una casa.
4. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites*, número 11, fulls 67 i segs.

118. Els beneficis de la parròquia en 1413

A. — En 1413 el rector de La Garriga era *el discret Pere de Canals, prevere, i, en nom d'ell, era vicari el discret Antoni Gabriel, prevere,* amb llicència. El rector explicà al visitador *que ell pensava traslladar el seu domicili a l'església esmentada de "Garrigia", i tenir allà la seva residència personal, i com que en la mateixa església ja hi ha l'esmentat vicari Antoni Gabriel,* i el rector hagués obtingut uns beneficis a l'Ametlla i a Canovelles, *per això suplicà que ell i dit vicari, conjuntament i per separat,* poguessin servir-ho tot, l'un en defecte de l'altre ; i els fou concedida la llicència. El visitador proveí també particularment sobre alguns fets del vicari.

B. — Diu que el visitador *visità la doma de dita església, el domer de la qual, segons diuen, el discret Pere Bruguer, prevere, beneficiat, és a l'església de Sant Martí "des Bruy", de la diòcesi de Vic, absent de dita doma, sense haver obtingut llicència; i que per culpa seva, doncs, la dita doma no té qui la serveixi; emperò, el dit domer, a pretext de la seva grossa càrrega, reté la dita doma, segons assegurà l'esmentat rector, la qual cosa redunda en gran perjudici, dany i gravamen del mateix rector i de la mateixa església. I es creu, segons fou comprovat sumàriament, que dit domer s'absentà de l'esmentada doma, perquè havia de subvenir i suportar i no podia mantenir-se amb els rèdits i fruits del benefici, atesa la poquedat dels dits rèdits i fruits; per això,* el visitador, el mateix dia 14, posà un decret en el qual confereix al rector l'administració i servei de la Doma, amb la cura dels rèdits i drets, perquè no es perdessin.

C. — Diu que *després visità la capella de Sant Macari, fundada en el poble dels banys "de Garrigia", de l'esmentada parròquia de l'església de Sant Esteve "de Garrigia"; de la qual capella és beneficiat Antoni Ferrers* [1] *simplement tonsurat, habitant a Barcelona; tanmateix la dita capella està amb totes les seves coses necessàries, bé i ordenadament ornada; però no té qui la serveixi.* Per això el visitador decretà que el vicari del rector i mossèn Bernat Uyar, beneficiat de Santa Maria del Camí [2], poguessin servir la capella i rebre els fruits del

1. Vegeu número 35.
2. Vegeu número 35.

benefici, fins a la festa de Sant Joan. Diu que *aximateix visità l'alberg i l'hospital de l'esmentada capella, els quals trobà de manera condecent* [3].

D. — Després visità també la capella de Santa Maria del Camí, de la qual era beneficiat el prevere Bernat Uyar, el qual servia també a l'Ametlla i a la doma de Llerona. Llevat que hi mancava un cobertor, *l'altar era ben ornat*. Diu que el visitador *així mateix visità l'alberg de dita capella, el qual necessita ésser reparat, per la qual cosa manà a dit beneficiat que fes l'esmentada reparació, amb tots efectes, o sigui que es repari la teulada i també la casa que està a la part de mijorn de dit alberg*. Finalment posà especials preceptes al beneficiat [4].

E. — En últim terme consta que fou visitada *la capella de Sant Joan de Torruella, fundada en dita parròquia de Sant Esteve "de Garrigia", la qual, gràcies a Déu, està ben ornada, amb els ornaments sacerdotals, calze d'argent, missals i votiu; a l'altar, pallis o draps i corporals nets i l'ara consagrada i sencera*. El benefici estava vacant [5]. Notant que mancava el cobertor de l'altar i un sobrepellís, el visitador manà que fossin *fets, i posat al servei del dit altar, des d'avui fins al cantar de Quaresma primer vinent*.

119. La parròquia a l'any 1421

El diumenge, 18 de juny de 1421, visità la parròquia de La Garriga, en nom del bisbe *Sapera* [1], el reverend Joan Julià, *clergue de la diòcesi de Barcelona, llicenciat en decrets, familiar* de l'esmentat senyor bisbe.

Com de costum donà l'absolució en el cementiri ; visità el *salutífer Cos de Crist*, en cinc partícules, *tancat bé i honoríficament en una cus-*

---

3. Vegeu número 33.
4. Vegeu número 211.
5. Vegeu número 28.

1. El bisbe *Sapera* deixà la diòcesi de Barcelona per haver estat promogut a l'arquebisbat de Saragossa ; però, quan el papa Martí V anullà aquest nomenament, retornà a Barcelona i governà la diòcesi com a administrador perpetu amb el títol de Patriarca de Jerusalem. Durant aquesta nova tongada de govern, de 1419 a 1429, continuà les obres de la Seu i del claustre ; dictà les Constitucions anomenades *Patriarcals*. *Bol. Of.* Barcelona, juny 1943.

tòdia de fusta daurada; trobà bé els olis consagrats i les fonts baptismals; visità l'altar de Sant Esteve, de pedra, amb les seves estovalles, corporals i cobertora i *amb dos candelers; un palli de tela negra, pintat, amb pinzells, amb diferents pintures;* altre palli anàleg però blanc; *un calze d'argent, daurat per dintre, amb una patena d'argent, d'un marc de pes* [2], *poc més o menys, amb el seu "estoig" de cuiro vermell;* altre calze i patena semblants; *una custòdia d'argent amb les vores daurades, amb el seu peu i un "botono" en mig del canó, amb dos àngels d'argent, amb les seves ales daurades i amb una espiga amb una petita creu d'argent a sobre, i amb una petita "capsieta" d'argent, daurada per dins, dintre la custòdia, que pesa tres marcs d'argent, poc més o menys* [3]; *així mateix una creu d'argent, amb les vores daurades, amb el Sant Crist al mig, també d'argent, i en el peu de la qual hi ha un escut, amb el camp daurat, en el mig del qual hi ha un pi* [4], *pesant dos marcs i mig, poc més o menys, embolicada amb una "tovallola" de tela blanca...*

D'ornaments sacerdotals trobà una casulla de drap de seda, amb l'estola, maniple, amit, cíngol i l'alba o *"camisia", que té parament als peus, de tafetà verd, llistat de llistes de seda de diferents colors; un altre conjunt semblant de tela blanca i un altre de cotó negre; una capa processional de "fustamo" vermell, crispat de cotó groc, folrada de tela groga; així mateix una dalmàtica de tafetà morat, folrada de tela vermella.* De llibres en trobà els següents, tots de pergamí, amb cobertes de fusta: *un missal de les collectes; un epistolari; un evangelisteri; una consueta; un llibre ordinari; un missal vell, de petit tamany;* un salteri, *amb un calendari al començament; un llegendari do-*

2. El marc és un pes de 268'348 grams, usat per a l'or i l'argent.

3. Els *ciboris* o *pyxis,* generalment anomenats *custòdies,* solien tenir la forma d'un sepulcre o capsa quadrangular, amb tapa a quatre vessants i un petit pla al cim, del qual, la majoria de vegades, sortia un espigó rematat amb una creu, que sovint es podia treure a voluntat; els ciboris pediculars anaven sostinguts sobre un peu semblant al dels calzes; a l'interior d'aquella capsa solia haver-hi una capseta a propòsit per a posar-hi l'hòstia consagrada; una de les ornamentacions més freqüents de les custòdies eren dues figures d'àngels adoradors o amb candeles, posats l'un a cada costat de la conca o capsa eucarística; els quals àngels anaven sostinguts per dos braços, que arrencaven de sobre el nus del peu. Amb aquestes custòdies, que no mostraven l'hòstia, començaren a fer-se les processons del *Corpus Christi.* En el segle XV es construïren custòdies amb el propòsit de mostrar l'hòstia al poble, GUDIOL, *op. cit.,* pàgs. 454 a 458.

4. En realitat, en lloc d'un pi devia ésser un garric; car aquest era probablement l'escut de La Garriga; vegeu el número 121.

minical; i altre llegendari dominical i santoral; un altre d'anàleg ; *un antifonari i responsori santoral i dominical;* i *un oficiari.*

Diu que els pròcers de l'esmentada parròquia estaven obligats, com a administradors, a fer cremar uns ciris en la dita església ; els quals ciris es mantenien amb l'import d'una quartera de blat que pagava cada any el mas Serra de Samalús i d'una altra quartera, també de blat, que pagava anyalment el mas d'En Bellvespre de l'Ametlla ; hi havia *aixi mateix tres llànties que cremaven contínuament en dita església, les quals estava obligat a encendre i proveir el Rector;* diu, però, que mancava una llanterna, i el visitador manà que els parroquians la compressin abans de Nadal.

També manà que fessin portes en els tres portals de la tanca del cementiri de la dita església perquè els animals bruts no poguessin entrar-hi de dia o de nit; conminà amb l'interdicte si no es complia tot el que havia manat als parroquians. En preguntar per aquests, el vicari i el domer contestaren *que l'esmentada església té trenta parroquians; que el valor* de les rendes de la rectoria *és de quaranta lliures i les càrregues són de trenta-quatre sous, entre delme, visita i sínode.* El vicari afegí *que tots els parroquians de dita església havien confessat durant la darrera quaresma i que no n'hi havia cap d'excomunicat* o que se sabés haver comès cap delicte públic notori o manifest [5].

120. Els beneficis de la parròquia en 1421 i 1425

A. — Encara que aleshores el rector [1] era Andreu Tallades, prevere, estava absent i residia a Tarragona, i per ell actuava el vicari anomenat Pere Guillem, prevere, del bisbat d'Elna, amb la corresponent llicència [2]. Se sap que la rectoria fou trobada de manera condecent ;

5. Arxiu Episcopal de Barcelona, Llibres de Visites, número 14, fulls 84 i següents.

1. L'*Speculum* de CAMPILLO fa notar que en l'acta d'aquesta visita se l'anomena *rector* i no *domer* major, com seria d'esperar.

2. Concordant amb això, el pergamí número 13 de l'arxiu de can Terrés parla de Pere Guillem, *Vicari i com a tal Notari de La Garriga,* a 27 de gener de 1420. Posseïm en el nostre arxiu el testament de Constança Pellicer, autoritzat a 19 d'agost de 1432, per Pere «*Monbeli*», prevere vicari de la parròquia i notari públic pel discret Berenguer «*de Plano*», prevere, rector de La Garriga. En el llibre Registre de l'arxiu de can Terrés, que de vegades és inexacte, hi ha la notícia dels següents vicaris del rector de La Garriga : Bernat

que foren *interrogats En Marc Noguera i N'Antoni Vinyals, síndics de dita parròquia, presents en la dita visita, sobre la fama, actes, serveis i residència de dits preveres* — vicari i domer —, *els quals, per gràcia de Déu, reportaren una bona testimoniança.* Per tot això el visitador concedí aleshores a l'esmentat vicari una nova llicència perquè pogués exercir durant un altre any, a comptar de la data, *la cura i el règim de les ànimes i de la notaria en dita parròquia de "Garrigia" i en tot el terme de la seva parròquia.*

B. — L'esmentat visitador de l'any 1421 visità també la Doma, o, més exactament, la Doma menor, que estava a càrrec del domer *Feliu Vigatà, prevere, que residia allà personalment;* i declarà que les rendes del seu benefici *tenen un valor de deu lliures, poc més o menys, i que ha de pagar deu sous al rector de dita església, en ajuda del seu delme, i tres sous al reverend abat de l'Estany. Després visità l'alberg de dita doma, el qual necessitava reparació en una paret de l'hort de dit alberg;* i va manar al domer que ho reparés, sots pena de 4 sous.

C. — *Així mateix visità la capella de Sant Macari, fundada dintre del poble dels banys de "Garrigia";* el beneficiat continuava essent Antoni Ferrers, que aleshores ja era prevere, beneficiat de Santa Maria del Mar, i resident a Barcelona; sobre l'altar de pedra hi havia l'ara, les estovalles, els corporals i dos candelers de fusta amb *"branxis"* de ferro; hi havia un palli de tela *amb l'anagrama de Jesucrist, al mig, i amb un escut al mig, amb una serra, al mig* [3]; un calze d'argent daurat per dins, amb una patena d'argent, de pes un marc, poc més o menys; una casulla de cotó blanca, amb estola, maniple, *"camisia"*, amit i cíngol; una altra casulla de *"fustamo albo crispato";* un missal votiu i un vell breviari, ambdós de pergamí i amb cobertes de fusta.

El visitador manà de posar un cobertor a l'altar, sota pena de 20 sous; li digueren que el valor de les rendes del benefici era aproximadament de 20 lliures de Barcelona; que *els patrons de dit benefici són els hereus del difunt Bernat Serra, ciutadà de Barcelona; i*

Camp, a 12 d'octubre de 1432, pergamí 822; Guillem Cortina, a 21 d'agost de 1436, pergamí 825; Guillem Narbons, a 9 de desembre de 1436, pergamí 823. A l'arxiu de can Poy, acta número 10, trobem notícia del vicari Pere «Regomir», en 1440, i hem trobat esment del mateix vicari Pere «Argemí», a 9 de setembre de 1440, a l'Arxiu de Protocols Notarials de Barcelona, en un capbreu de rendes de la baronia de Centelles referent a can Poy de La Garriga.

3. Segurament la serra al·ludia a l'escut dels fundadors de la capella. Vegeu número 35.

que l'esmentat beneficiat estava obligat a tenir i proveir d'oli una llàntia, cremant devant dit altar, i un ciri. Després visità l'alberg i l'hospital de l'esmentada capella on tot ho trobà condecentment.

D. — Després visità la capella de Santa Maria del Camí, de la qual continuava essent beneficiat el prevere Bernat Uyar, *servint allà mateix, però era resident a la vila de Granollers;* sobre l'altar hi trobà l'ara *massa petita,* les estovalles, els corporals, *i un drap de sobre, en lloc de cobertor, i dos petits candelers de fusta;* un palli en ús i un altre *d'antic una mica "squinsato", un calze de peltre amb una patena també de peltre* [4]; un missal vell i un oficiari, ambdós de pergamí i amb cobertes de fusta; una casulla blanca de *"fustamo"* amb els altres ornaments complementaris per a la missa. Diu que visità l'alberg de la capella i notant que requeria reparació, ordenà que aquesta fos feta, sota pena de 50 sous; i que mossèn Uyar composà, sobre alguns fets, pagant 2 florins [5]

E. — Finalment visità la capella de Sant Joan de *"Turricella"*, de la qual era beneficiat el prevere Antoni Restacis (?), domer menor de Llerona, el qual presentà la corresponent llicència; l'altar era de fusta; hi trobà l'ara, estovalles, corporals i *dos candelers de fusta amb "branxis" de ferro;* un palli de tafetà; calze d'argent, daurat per dintre, i amb una patena d'argent, tot plegat pesant aproximadament un marc; un missal votiu de pergamí; i dues casulles. Ordenà, sota pena de 20 sous, que es posés un cobertor a l'altar.

F. — És molt poc interessant l'acta de la visita de 31 de juliol de l'any 1425 [6]; en la majoria dels seus detalls es limita a dir que les coses estan com durant la visita de l'any 1421; ara el visitador fou Pere Coloma, prevere, l'acta diu que en 1425 no hi havia rector, però que servia la parròquia un prevere anomenat Pere, absent; en canvi, mossèn Vigatà continuava vivint a La Garriga, com a domer; sembla que Antoni Ferrer encara era beneficiat de Sant Macari, però estava absent, i, per això, el visitador facultà el domer Vigatà perquè pogués servir també el benefici de Sant Macari; el beneficiat de Santa Maria del Camí era *Ponç Roca, absent, serveix per si mateix* el

4. El peltre és un aliatge de zinc, plom i estany.
5. El número 14 de *Rúbrica* de can Terrés menciona en 1422 mossèn Bernat Uyar, prevere, beneficiat de la capella de Santa Maria del Camí.
6. Arxiu Episcopal de Barcelona, llibre 15 de *Visites,* full 96.

benefici; finalment, de Rosanes, continuava essent beneficiat Antoni Restacis (?), que estava present i servia personalment el benefici.

121. De la parròquia en 1446

ABANS de ressenyar la visita de l'any 1446, convé esmentar que el bisbe Simó Salvador [1] a 10 de març de 1434 ordenà als rectors de Llerona i de L'Ametlla del Vallès que visitessin i inspeccionessin la casa rectoral de La Garriga, que, segons els prohoms garriguencs, necessitava de grans reparacions; es conserva encara la resposta, datada a La Garriga, a 15 del mateix mes, relativa a l'esmentada comanda [2].

El divendres dia 14 d'octubre de 1446, en nom del bisbe de Barcelona Jaume Girad [3] visità la parròquia de La Garriga el reverend Francesc Guotet. Per l'acta de visita sabem que el rector era *Berenguer Pla, absent, resident en la cúria romana, però el seu vicari, el discret Nicolau Menestral, prevere, de la diòcesi d'Urgell, exercia la cura i el règim de les ànimes.* El domer era també absent.

La visita es desenrotllà de manera anàloga a la de l'any 1421, però són de notar les següents novetats: El copó ja no era de fusta sinó que era una *custòdia de "llautono", rodona, daurada per dins i per fora;* els sants olis estaven guardats en un *estoig de fusta amb «ampolletis» d'estany;* es precisa que a l'altar de Sant Esteve hi havia un cobertor vermell, *dos gran candelers de ferro i una petita cortina de tela morada;* concreta també que en la creu de plata hi havia *un esmalt amb l'escut de La Garriga,* i no amb un pi, com havia dit l'acta de la visita de 1421. Entre els ornaments s'esmenta una casulla

1. Fou d'obscuríssima naixença; assistí al concili de Florència; governà la diòcesi de Barcelona de 1433 a 1445.

2. Vegeu FERRAN DE SAGARRA, *Sigillografia Catalana,* volum III, pàgines 21 i 266. Barcelona, *Litterae Visoriae* de 1432 a 1439.

3. Durant algun temps fou partidari de Fèlix V, l'últim antipapa de la història, del qual fou camarlenc. Aquest antipapa fou elegit, en el mes de juny de l'any 1439, pel sínode de Basilea, rebel al papa Eugeni IV; el qual governà l'Església des de 1431 a 1447. L'antipapa i el sínode desaparegueren en 1449. L'esmentat Jaume Girad governà la diòcesi barcelonina des de 1445 a 1456, si bé a les darrerries visqué al Monestir de Poblet. Es ben de notar, doncs, que el rector de La Garriga, com veurem, estigués *in curia romana.* Vegeu BERNARDÍ LLORCA, *Historia Eclesiástica,* Barcelona 1942, págs. 472 i segs.

de seda negra, una altra de vermella, una de morada i una altra de cotó negra; el visitador manà reparar la darrera i fer-ne una altra. Diu que també hi havia *quatre tovalloles* [4]*; dos ganfarons de franges grogues i vermelles amb figures de Sant Esteve;* nou llibres de pergamí; els altars de Santa Maria i de Sant Martí, amb els corresponents cobertors i pallis de tela pintada; l'alberg del domer el trobà bé; en canvi, hagué d'ordenar que la rectoria *fos reparada abans d'un any, segons sembli a dos prohoms.*

Interrogà els parroquians sobre la vida, honestedat i conversació del dit vicari i de la diligència quant a l'administració dels sagraments i a la celebració dels oficis divins; i digueren que bé, en totes les coses. I no pogué interrogar el dit vicari, ni el domer, per raó de la seva absència.

Quant a la visita a la capella de Sant Macari, s'ha de ressenyar que el beneficiat es deia Granyena i estava absent; per la qual cosa el visitador *manà a dit beneficiat que, des d'ara fins a la festa de Pàsqua, fes fe de la dotació, títol i capbreu de dit benefici, sota pena de privació del benefici. Visità l'hospital situat en dit poble de La Garriga, del qual és administrador Pere Serra, ciutadà de Barcelona, en el qual es trobaren dos llits amb els seus paraments i manà a dit administrador i arrendador de dit hospital que, des d'ara fins a la festa de Pàsqua, fes fe de la dotació de dit hospital, sota pena de privació de l'administració.*

A la capella del Camí sabem que el beneficiat era Pere Fuster, però estava absent; i, cosa nova interessant, hi havia un *altar de Sant Macari en dita capella, el qual es trobà de pedra i consagrat; amb cinc llenços i una casulla de tela blanca amb el seu parament.*

De la capella de Rosanes no en diu res, car l'espai dedicat a ella restà en blanc [5].

---

4. Pot referir-se a les petites tovalloles que des del segle XIII anaren separant-se dels corporals, per a fer l'actual servitud dels purificadors i de les anomenades *animetes;* per a administrar la comunió es prenia el copó o cibori amb una d'aquestes tovalloles; es guardaven amb els corporals sobre l'altar o en estoigs a propòsit. GUDIOL, *op cit.*, pàgs. 452 i 453.

5. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites*, 19, fulls 180 i segs.

XVII. - 1. Detall de la taula superior del retaule de La Doma [126]. — 2 i 3. Els Sants Metges, Cosme i Damià ; i els escuts reials ; fragments de les polseres del mateix retaule [128] *(clixés Mas)*.

LLISTA D'ECLESIÀSTICS DE LA GARRIGA DURANT EL SEGLE XV

8 desembre	1376	Bernat Lloreda	Sta. Maria Camí i Sant Macari.	23 abril	1403
15 abril	1403	Bernat Gurrians	rector	23 abril	1403
15 abril	1403	Galceran de Soler	domer ; vicari	4 juliol	1404
13 setembre	1412	Antoni Ferrers	Sant Macari	31 juliol	1425
12 novembre	1412	Pere Canals	rector		
12 novembre	1412	Antoni Gabriel	vicari		
14 novembre	1413	Pere Bruguer	domer		
14 novembre	1413	Bernat Uyar	Sta. Maria del Camí	3 setembre	1422
27 gener	1420	Pere Guillem	vicari	31 juliol	1425
18 juny	1421	Andreu Tallades	rector		
18 juny	1421	Feliu Vigatà	domer	31 juliol	1425
18 juny	1421	Antoni *Restacis*	Sant Joan de Rosanes	31 juliol	1425
31 juliol	1425	Ponç Roca	Santa Maria del Camí		
14 agost	1432	Berenguer de Pla	rector	15 octubre	1447
14 agost	1432	Pere *Monbeli*	vicari		
12 octubre	1432	Bernat Camp	vicari		
21 agost	1436	Guillem Cortina	vicari		
9 desembre	1436	Guillem Arbonés	vicari ; domer	15 octubre	1447
9 setembre	1440	Pere Argemir	vicari ; Sant Joan	15 octubre	1447
14 octubre	1446	Nicolau Menestral	vicari	15 octubre	1447
14 octubre	1446	Granyena	Sant Macari		
14 octubre	1446	Pere Fuster	Santa Maria del Camí		
15 octubre	1447	Jaume Pradell	substitut del domer		
12 novembre ...	1451	Bernat Roca	vicari		
3 maig	1462	Antoni Balmes	vicari	10 maig	1467
12 octubre	1467	Bartomeu Pinós	vicari		
	1469	Bartomeu Coll	rector ; vicari	6 setembre	1479
8 març	1481	Jaume Jaumar	vicari	29 juliol	1492
19 octubre	1485	Antoni Moixons	Sant Macari		
19 octubre	1485	Francesc Sarrovira	rector, Sant Macari	27 juny	1499
29 juliol	1492	Miquel Picanter	domer	4 maig	1498
29 juliol	1492	Pere Vinyes	Santa Maria del Camí		
29 juliol	1492	Gabriel Caselles	Sant Joan ; vicari	25 juliol	1522
19 abril	1496	Bernat Pomer	vicari	13 setembre	1497
4 maig	**1498**	**Joan Vallès .....**	**Santa Maria del Camí .....**	**3 octubre .....**	**1513**

122. A mitjans del segle XV

a. — A 15 d'octubre de 1447 el mateix Francesc Gotet, que ja havia visitat la parròquia de La Garriga l'any anterior, tornà a visitar-la. Per l'acta de la visita sabem que continuava essent rector *Berenguer Pla, prevere, que seguia en la cúria romana; de vint anys ençà serveix per ell i regeix la cura d'ànimes el discret Nicolau Menestral.* El domer era *Guillem Arbonés, prevere, absent, i per ell* exercia el benefici *el discret Jaume Pradell, amb llicència.*

El resultat de la visita a l'església parroquial i anexes és molt igual al de la visita de l'any anterior ; solament podem destacar que la custòdia dels àngels diu que *era feta a manera d'un monument,* i que encara no s'havia fet la reparació de la rectoria.

Quan el visitador preguntà als parroquians sobre la conducta del vicari, contestaren que era bona ; en canvi, quan *interrogà al Vicari sobre els parroquians, digué bé de tots, excepte En Planell, Joan Camps, Francesc Illa, Pau Illa i En Palau i En Viusa i En Garrofa, els quals estan excomunicats; per això manà que fossin amonestats perquè es fessin absoldre, tant d'heretgia com de suspectes en la fe* [1].

I l'esmentat Visitador trobà un cert conflicte entre l'esmentat vicari i l'esmentat servidor de la doma petita; i per això concordà i, amb voluntat d'ells, manà a un i altre, que l'esmentat Vicari tingués XXXIII sous pel servei que havia fet en l'esmentada doma en temps passats, pagat de la prorrata que retingué en poder seu amb voluntat de l'esmentat servidor, XX sous que està obligat a donar-li en la pròxima festa de Nadal, i els restants XIII sous dit servidor restà obli-

1. El text que traduïm no és molt clar, però sembla que la traducció del sentit és la que hem donat. Recordeu que en aquell temps hi hagué el cisma provocat pel sínode rebel de Basilea i el seu antipapa Fèlix V ; d'altra banda, encara cuejava l'heretgia dels fraticelos o franciscans espirituals, extremats rigoristes ; de totes maneres també podia ésser que les excomunions fossin un producte del malestar social de l'època, car aleshores estava en plena efervescència el moviment d'emancipació dels pagesos de remença ; una mena de revolució que culminà amb la sentència arbitral de Guadalupe, en 1492 ; els senyors eclesiàstics feren valdre tota llur força per defensar els seus drets i àdhuc fulminaren excomunions, sense altre motiu que la falta de pagament dels censos i prestacions que els devien els pagesos. Vegeu HINOJOSA, *op. cit.*, capítol VIII ; SOLDEVILA, *Hist. de Cat.*, II, pàg. 77.

gat a donar-los al Vicari dintre X dies. I l'esmentat Visitador manà al Vicari que, dintre X dies, donés i lliurés a l'esmentat servidor la part dels fruits que li toqués per raó de dita doma i «monaxia». És ben de notar que, després de llarg temps de silenci, ara torni a sortir mencionada la mongia.

Consta, en l'acta de visita, que varen visitar-se els altars de Santa Maria i de Sant Martí; en canvi restà en blanc l'espai destinat a anotar el relatiu a la capella i hospital de Sant Macari i a la capella del Camí. En referència a la capella de Rosanes, diu que el beneficiat encara era *Pere Argemir, prevere, rector de l'església de Sant Llorenç de Vall.* Finalment consta que *dit visitador concedí llicència a l'esmentat discret Jaume Pradell per a servir la dita doma, juntament amb el benefici de Sant Macari, durant un any des d'ara* [2].

b. — En els arxius trobem notícia del vicari Bernat Roca, a 12 de novembre de 1451 [3]; del reverend Antoni Balmes, com a prevere vicari, a 3 de maig de 1462 [4]; tornem a trobar *Antoni Balmes, prevere, vicari en l'escrivania de la cúria major del rector de La Garriga, per lo rector,* des de 7 d'abril de 1466 [5] fins a 10 de maig de 1467 [6]; a 12 d'octubre de 1467 trobem ja de vicari Bartomeu Pinós [7].

En una llista relativa a una taxació feta l'any 1469, consta que *Bartomeu Coll, rector de la Guarrigua,* havia de pagar tres sous i sis diners [8]; a 1 d'abril de 1474, menciona, com a vicari, l'esmentat

---

2. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* número 16, full 275.
3. Arxiu de can Terrés, pergamí 827.
4. Arxiu Històric de Protocols del Collegi Notarial de Barcelona, *Capbreu de rendes de la baronia de Centelles,* relatiu a can Poy.
5. Arxiu de can Poy, número 16; a 16 de maig de 1466, acta 204 de l'arxiu de can Terrés i *Rúbrica* de can Caselles, número 63.
6. Arxiu de can Noguera, número 9.
7. Número 97 de la *Rúbrica* de can Caselles.
8. Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de la Generalitat número 692, full 26 girat. En aquesta relació es menciona *La Garrigua* entre les parròquies de *lo Deguanat del Vallès;* la llista acompanya una lletra signada per l'Abat del Monestir de Sant Salvador de Breda, president de la Generalitat, de la qual extraiem els següents fragments: *Al discret senyor En Pere Rocha, solicitador de les pecúnies de la subvenció. Bon Senyor: Segons experiència ha mostrat, lo memorial de la taxació dels eclesiàstics, qui fou fet en l'any passat, no té lo compliment degut; e per çò és estat novament ab gran diligència entès en habilitar, modelar e verificar aquell, del qual, dins la present, vos trametam còpia ab lo original comprovada... Dada en Barcinona, a XVIIII de setembre de l'any MCCCCLXX. M. Abad de Sent Salvador. Los deputats del General de Catalunya residents en Barcinona.*

Bartomeu Coll [9], i se'l torna a mencionar com a vicari a 6 de setembre de 1479 [10].

123. De la visita de 1492 i del rector Sarrovira

a. — El dilluns dia 29 de juliol de 1492 es practicà altra visita a la parròquia de La Garriga [1]. Com a coses interessants o novetats a remarcar de l'acta de la dita visita, esmentem les següents: El *domer major* era Francesc Sarrovira, absent, de manera que per ell servia el vicari Jaume Jaumar [2]; el *domer menor* es deia Miquel Picanter, present a La Garriga [3].

A la pica baptismal es guardava un *vas,* probablement apte per a batejar amb major comoditat; diu que *davant l'altar major hi ha dos grans candelers de ferro;* parla de l'altar de Santa Maria i del de Sant Martí, el qual diu que estava *sense res* [4]

És molt interessant la següent nota que sembla que ens permet de precisar la data del retaule gòtic de La Doma [5]: *Condemnà el Rector o domer major, perquè havia deixat de prestar el servei referent a una llàntia, a pagar cinc lliures, aplicables al retaule o a les obres de la dita església; i com que de les altres dues llànties solament en crema una, interpellat sobre la seva diligència, manà que totes tres llànties les fes cremar, segons estava obligat...*

---

9. Al *Llibre Estret,* número 9, i en el document número 28 de l'arxiu de can Dachs.

10. Arxiu de can Terrés, pergamí número 829.

1. Era bisbe de Barcelona Pere Garcia, doctor en arts i teologia per la Universitat de París; no prengué possessió del bisbat fins al cap de tres anys d'haver estat nomenat tal pel Papa Innocent VIII; governà la diòcesi fins l'any 1505.

2. A l'arxiu de can Terrés trobem mencionat el vicari Jaume Jaumar, a 8 de març de 1481, pergamí 454, i a 18 de juliol de 1485, pergamí 830. En canvi, trobem mencionat un altre vicari anomenat Bernat Pomer a 15 de juliol de 1490; en l'arxiu de can Dachs, a 19 d'abril de 1496, en el pergamí 934 de can Terrés, i a 13 de setembre de 1497, en el pergamí 24 del mateix arxiu, com a vicari i notari de La Garriga.

3. Encara el trobarem en la visita de 4 de maig de 1498.

4. El text corresponent a aquesta visita, Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* número 20, full 204, esmenta les visites fetes anteriorment pel *senyor Jaume* i per *Pere Vinyes.*

5. Vegeu número 131.

De la capella de Sant Macari el beneficiat, absent, era el mateix Francesc Sarrovira; és de notar que a la capella hi havia *una creu de fusta* [6]; el visitador decretà que l'esmentat domer menor servís el benefici de Sant Macari, cobrant una terça part dels rèdits corresponents; l'acta porta també el següent títol: *visita a l'hospital de La Garriga,* però a sota no hi ha res.

De la capella del Camí era *beneficiat el magnífic Senyor Pere de Vinyes, absent,* i, com que temps ha que no es complia el servei del benefici, el visitador *el condemnà que aquelles vuit quarteres de forment, mesura de Granollers, que paga Joan Terrés, siguin embargades i es venguin; i el preu de les quals s'inverteixi en compra d'ornaments per a dita capella; i assignà al discret Jaume Jaumar el servei, consignant-li per salari quaranta-vuit sous, que paga al dit benefici l'esmentat Terrés.*

De la capella de Rosanes era beneficiat *Miquel* [7] *Caselles, absent, i per ell el serveix el discret Jaume Jaumar;* li manà que fes un capbreu dels rèdits del benefici i que *el lliurés al discret Jaume Bosquets.*

b. — El rector Francesc Sarrovira o Çarrovira el trobem mencionat com a apoderat d'Antoni Moixons, beneficiat de Sant Joan i Sant Macari, a 19 d'octubre de 1485 [8]; acabem de trobar-lo com a *domer major,* absent, i beneficiat de Sant Macari en la visita de 29 de juliol de 1492; torna a ésser mencionat com a rector de La Garriga a 18 d'agost de 1492 [9]; en la visita de 4 de maig de 1498 tornem a trobar-lo mencionat, com a beneficiat de Sant Macari i rector, absent; a 27 de juny de 1499, amb els mateixos títols atorgà [10] un *establiment fet per lo Reverend Francisco Sarrovira, prevere, en Dret licenciat, Rector de Sant Esteve de La Garriga, a Pere Caselles, ballester, de La Garriga, de una peça de terra boscosa, situada en La Garriga, en lo lloc anomenat "La Remadera" a saber sota del Pou qu'es diu d'En Camps* i limita *a migdia ab un torrent, que alli és, anomenat de Sant Martí;* de manera que la terra establerta restava *en senyoria del Reverend Rector de Sant Esteve de La Garriga* [11]. Una nota que segueix

6. No es parla de la creu de ferro; vegeu número 36.
7. Deu referir-se a Gabriel Caselles. Vegeu número 133.
8. Pergamí 469, del llibre *Registre* de l'arxiu de can Terrés.
9. Document 21 de l'arxiu de can Dachs.
10. Pergamí 182, de l'arxiu de can Terrés.
11. *Calendari de 1817,* número 46; la data, però, sembla equivocada; correspon, però, al llibre Registre de l'arxiu de can Terrés, pergamí núm. 474.

la dita referència precisa més la situació de la peça, dient que a migjorn limita part amb el torrent *de Sant Martí i part ab lo torrent de Pedres Blanques.*

124. De les visites dels anys 1498 i 1500

a. — El divendres dia 4 de maig de 1498 es comença la visita a les esglésies de La Garriga [1]. Primerament es visità la capella de Sant Macari, de la qual continuava essent beneficiat Francesc Sarrovira, absent, de manera que com que ningú no servia el benefici, el visitador *assignà una tercera part dels rèdits al discret Gabriel Caselles, vicari de l'església de La Garriga.* Després visità la capella del Camí; la qual, com que el beneficiat Joan Vallès era absent, estava servida per Gabriel Caselles, vicari. Finalment es visità la capella de Sant Joan de Torruella.

L'endemà, dissabte dia 5, va visitar-se l'església parroquial. És de notar que, després de visitar l'altar major, *visità els ciris i llànties que estan davant de dit altar i trobà que es mantenen de devoció„ llevat d'un ciri que ha de mantenir Blancafort; al costat del l'altar hi ha dos grans candelers de ferro;* parla finalment d'un missal de pergamí, d'un salteri i d'una casulla blanca. Parlant de l'altar de Santa Maria, diu simplement que *en l'esmentat altar no hi ha beneficiat.* En darrer terme visità l'altar de Sant Martí, on, diu, tampoc no trobà beneficiat, i per això manà als prohoms que fessin fer estovalles, cobertor i palli per al dit altar.

El visitador manà que *els parroquians que tenien les escriptures d'aquest benefici, que dintre de dos mesos les posessin en poder de la cúria del degà del Vallès.* També manà *que dins de dos mesos comprin un missal mixt...; que empavimentessin l'església dintre de sis mesos...; que fessin una "capsa" d'argent on fos guardat el Cos de Crist, en el sagrari* [2],... *l'argent de la dita església no pogué visitar-lo per raó de l'absència dels parroquians...*

---

1. Continuava regint la diòcesi de Barcelona el bisbe Pere Garcia. També seguia el mateix bisbe quan es féu la visita de l'any 1500. Tant l'una visita com l'altra foren fetes per un delegat del bisbe.

2. Fins ara les darreres visites van dient que el Santíssim Sagrament era reservat en un copó de llautó.

El rector de la dita església és el discret Francesc Sarrovira, absent; serveix per ell el discret Gabriel Caselles. Hi ha també en dita església cert domer, que s'anomena menor, la qual obtingué el discret Miquel Picanter [3], *present, i que serveix personalment. Així mateix visità la casa de dita rectoria, la qual trobà molt deteriorada; per això adjudicà quaranta lliures per a la seva reparació: vint en el primer any i les restants vint dintre dels dos anys primer vinents; i manà embargar els fruits; intimà el dit Gabriel Caselles perquè els arrendataris no responguessin de les esmentades quaranta lliures sinó al degà de Granollers* [4].

b. — El divendres, primer de maig de l'any 1500 tornà a ésser visitada la parròquia de La Garriga. Com a dades interessants o novetats esmentades en l'acta corresponent, direm que el rector era *Jaume Estanyol, clergue, absent* [5] i per ell serveix Valentí Toixones, prevere, amb llicència [6]; hi ha esment d'un *missal estampat,* és a dir d'un llibre incunable; parlant de l'altar de Sant Martí diu: *com que no hi ha rèdits no es féu menció de reparació;* quant a l'altar de Santa Maria, diu que *en dit altar hi ha un títol anomenat mongia, el qual, segons asseguren, constituïren els prohoms de dit lloc; per això manà, l'esmentat senyor visitador, sota pena de deu lliures, que els dits prohoms presentessin la institució de dit benefici dintre de sis mesos;* manà al rector que despengués vint lliures en la reparació de La Doma; de la capella de Sant Macari diu que el beneficiat era Jaume Cristòfol Estanyol, absent, i que ningú no servia el benefici, per la qual cosa donà llicència a l'esmentat vicari Valentí Toixanes, per a servir-lo i rebre un terç de les rendes; i, finalment, és de remarcar que no es diu res ni del clergue Gabriel Caselles, ni de la capella de Santa Maria del Camí, ni de Sant Joan de Rosanes [7].

---

3. Ja hi era en la visita de 29 de juliol de 1492.
4. Arxiu Episcopal de Barcelona. *Visites,* 25, fulls 115 i següents.
5. Jaume Cristòfol Estanyol el trobem encara esmentat com a rector, a 28 d'octubre de 1500, a l'arxiu de can Dachs; a 26 de gener de 1504 el trobem a La Garriga autoritzant un establiment a favor del reverend Gabriel Caselles; vegeu número 133.
6. Pere Valentí Toixanes o Toixones, el trobem esmentat com a vicari autoritzant el testament del monjo Guillem Comerma, que estava malalt, a 26 de juliol de 1501; pergamí número 835 de l'arxiu de can Terrés; el trobem essent beneficiat de la mongia, a 2 d'agost de 1503, vegeu número 134; el tornem a trobar esmentat en un establiment d'11 de febrer de 1505, pergamí 477 de l'arxiu de can Terrés; vegeu, més endavant, número 135.
7. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* volum 27, full 8.

CAPÍTOL SEGON

El retaule de La Doma, dedicat a Sant Esteve

125. La predella i les portes laterals. — 126. El tauló central del retauló. — 127. Els taulons laterals del retauló. — 128. Les polseres i accessoris del retaule. — 129. De l'escola Huguet-Vergós. — 130. L'opinió dels mestres d'arqueologia. — 131. Qui féu construir el retaule. — 132. Dels perills que han amenaçat el retaule.

125. La predel·la i les portes laterals

El retaule de La Doma es compon de dues parts desiguals, clarament separades, segons la manera comuna als retaules gòtics; és a dir: la part baixa, que comprèn la predella i dues portes laterals; i la part alta, que comprèn el retauló i les polseres. Les anirem descrivint detalladament [1]. Les actes de les visites pastorals del segle XVI semblen confirmar el que direm [2].

La predella o bancal, que és la part central inferior del retaule, seria prolongada i poc alta, car no acostumava a tenir ni un metre d'alçada; probablement descansava sobre la mateixa mesa de l'altar. Al mig de la predella és probable que hi hagués un sagrari, com un cos sortint, a manera de prisma semipoligonal, amb trepats i calats; el qual s'obriria probablement pel darrera o retroaltar, on s'aniria a

1. Per aquesta descripció seguim, sovint emprant les mateixes paraules del mestre, la descripció genèrica que dels retaules gòtics fa mossèn JOSEP GUDIOL CUNILL, prevere, en la seva obra *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana*. Vic 1933, pàgs. 442 i següents.

2. Vegeu l'acta de la visita de l'any 1508.

través de les dues portes laterals, de les quals parlarem tot seguit [3]. A cada costat del sagrari hi hauria dues figures isolades, dintre de compartiments separats i rematats amb relleus daurats a manera d'arcs i fullatges gòtics. Aquests compartiments serien més estrets que el sagrari, car tenen uns trenta-dos centímetres d'amplada, i restava així un espai central més ample destinat al sagrari. De la predella, dissortadament, no ens resta més que la part superior dels dos compartiments laterals extrems i uns petits fragments dels altres dos immediats. La resta fou mutilada, com veurem [4].

En un dels esmentats compartiments, el de l'extrem del costat de l'epístola, apareix una figura anciana viril, amb llarga barba i bàcul; sembla que es tracta de la representació de Sant Macari, abat [5]. L'altre fragment conservat, que és el de l'extrem del costat de l'evangeli, ens presenta el bust de Sant Miquel Arcàngel, com un àngel guerrer armat. Prescindint dels arquets superiors, aquests fragments no passen de trenta-tres centímetres d'alt. Els fons són estofats d'or, d'un dibuix menut i molt sortit, anàleg al de les portes laterals; és distint de l'estofat d'or de la resta del retaule [6].

Quant al centre de la predella, ara ocupat per la figura del Crist sofrent o *Ecce Homo,* els compartiments immediats representaven la Mare de Déu i Sant Joan Evangelista en actitud adolorida, contemplant Jesús. En canvi, en el retaule de La Doma, els compartiments immediats al central, si hem d'atenir-nos als petits fragments que en resten, no representaven pas ni la Mare de Déu ni Sant Joan. En un d'ells surt una petita banderola amb una creu vermella; en l'altre, que és el de la banda de l'evangeli, es veuen uns objectes que bé podrien ésser els finals d'un manat de sagetes. Això sembla, doncs, confirmar que al mig de la predella hi havia el sagrari.

---

3. Mossèn Gudiol fa notar que els sagraris *gairebé sempre eren interiorment pintats de blau amb estrelletes blanques, i, algunes vegades, també en carmí amb estrelletes daurades.* Precisament des de finals del segle xv és quan el sagrari ocupà el mig de la predella; en aquest lloc solia representar-se *la Pietat,* o sigui Jesús sofrent, una mena d'*Ecce Homo,* com en el retaule de Sant Sebastià i Santa Tecla de la Catedral de Barcelona. Vegeu més endavant número 129.

4. Vegeu número 132.

5. També pot representar Sant Antoni Abat i així ho afirma Post en l'obra que mencionarem en el número 130.

6. Vegeu número 130.

A cada costat de la predella i de l'altar hi ha dues portes, també flanquejades i rematades per talles gòtiques en fusta daurada. En la porta de la banda de l'evangeli hi ha tota la gran figura de Sant Pere, sostenint amb la mà dreta una clau descomunal, i amb la mà esquerra un llibre, on es poden llegir perfectament dues dites evangèliques relatives a Sant Pere [7]. En la porta de la banda de l'epístola hi ha representada tota la figura de Sant Pau ; les inscripcions del llibre que sosté l'Apòstol i, en general, la figura estan molt desgastades, principalment pel frec d'empènyer la porta, car a través d'aquesta porta es podia fer servir la corda d'una de les campanes del campanar de La Doma. El fons de les portes és d'estofat d'or, semblant al de la predella. La part pintada de les portes amida un metre setanta centímetres d'alt per quaranta-nou centímetres d'amplada.

126. El tauló central del retauló

DELS tres cossos del retauló o part superior del retaule, el pany més representatiu és el superior central, que representa l'escena de la crucifixió. Sobre un fons estofat d'or presideix, en el centre de la composició, el Crist crucificat, rígid, sense contorsions, amb una divina serenitat ; tot molt d'acord amb les representacions anàlogues del segle XV [1] ; a la dreta del Crist crucificat s'agrupen els personatges que podríem anomenar *els bons;* a la seva esquerra hi ha *els dolents* i la Magdalena. Aquesta, agenollada al peu de la creu, coberta amb estudiades vestidures, lluint lliurement la rossa cabellera, abraça la creu ; prop d'ella quatre soldats, armats, es sortegen la túnica pel procediment de *les palletes;* un d'aquests soldats té la boca oberta, gairebé somrient ; un altre sosté la túnica morada ; tots ells van ricament armats ; més amunt el mal lladre, de pell obscura, i amb les cuixes

7. Són els versets 18 i 19 del capítol XVI de l'Evangeli de Sant Mateu, com era freqüent ja aleshores.

1. JOSEP CAMÓN AZNAR diu bellament que : *En el siglo XV, el Crucificado mantiene la misma expresión de éxtasis sufriente, pero con los músculos rígidos, seco y alto como una saeta, sin apenas contorsiones, pero dramáticamente descarnado de todo músculo que no haya sido herido y de toda mueca que no haya congelado una angustia. Cristo el más espiritualizado, convertido casi únicamente en esquema patético, alargado, en una distensión que es la de la muerte y que al mismo tiempo quiere alcanzar magnitudes divinas.* Vegeu pág. 56 del seu llibre *La pasión de Cristo en el Arte Español,* Madrid 1949.

trencades, ret la seva petita ànima, que se li escapa per la boca, a un petit diable; prop d'ell un altre personatge, bru, està muntat sobre un cavall negre; més enllà, Caifàs, vestit de bisbe, amb la cara poc afaitada, escolta el que li comunica un altre personatge, que amb la mà assenyala el Crist, i que està muntat sobre un cavall blanc. Fent simetria amb aquests dos personatges, a l'altre costat del Crist, n'hi ha dos més; un d'ells, muntat en un cavall roig, armat amb una llança, i en actitud suplicant [2]; més endavant, en posició simètrica a la del mal lladre, hi ha el bon lladre, Dimas, morent i lliurant la seva petita animeta a les mans d'un petit àngel; els dos lladres, en lloc d'estendre els seus braços, que dificultarien la composició, els tenen doblegats, per sobre del pal travesser de llurs creus respectives, i lligats al dors; darrera del bon lladre un soldat es colpeja el front amb la mà, com penedint-se del que ha fet [3]; i finalment, fent simetria amb el grup de soldats i la Magdalena, trobem en el costat dret del Crist el grup de les santes dones i de Sant Joan Evangelista; tots ells coberts amb folgats mantells; una de les dones està en actitud suplicant, de cara a la creu; altres dues dones i Sant Joan sostenen i aconhorten la Mare de Déu; aquesta apareix en actitud dolorosa, amb els braços baixos i les mans juntes. Sens dubte aquest quadre és el millor del retaule, particularment per la seva composició tan ben estructurada. Amida, la part pintada, un metre vint-i-vuit centímetres d'amplada per un metre cinquanta-quatre centímetres d'alçada; però, comptant la part tapada pels dossers i altres talles, amida un metre quaranta-cinc centímetres d'ample per dos metres deu centímetres d'alt.

A sota del pany descrit hi ha el plafó principal del retaule; podria titular-se l'exaltació de Sant Esteve pels apòstols. La part pintada i els marcs laterals tenen la mateixa amplada que la taula de la crucifixió; però amida uns dos metres dotze centímetres d'alçada, si bé la part inferior central posteriorment fou retallada formant un ample queixal de mig metre d'alt per un metre cinc centímetres d'amplada [4]; amb

2. Segons una pietosa explicació, Longí va guarir de la seva ceguera al mullar-se-li els ulls amb la sang i aigua que brollà per la llançada del costat de Jesús.

3. En el retauló anàleg del retaule de Granollers, el centurió és aquell soldat que hem vist assenyalant el Crist, car allà és identificat per la dita evangèlica que surt dels seus llavis, en llatí: «Verament Aquest era el Fill de Déu». Vegeu CAMÓN, *opus cit.*, làmina 161.

4. Probablement aquesta mutilació féu incórrer POST en una lleugera inexactitud, car afirma, en contra de la realitat, que aquest plafó de l'exaltació

aquesta mutilació desaparegué el pedestal pintat, sobre el qual estaria Sant Esteve; creiem que existia en aquest lloc un pedestal, perquè, ultra d'indicar-ho el capdavall de l'alba de Sant Esteve, aquesta especialitat iconogràfica és la solució que es troba en el retaule de Granollers, en el plafó anàleg [5]; la figura del jove diaca té la testa tonsurada, va revestida amb alba i amb una rica dalmàtica d'or i vermell, i sosté un llibre amb la mà esquerra i una palma amb la mà dreta; en la seva aurèola daurada es llegeix en relleu: *Sant Esteve Protomàrtir.* A cada banda del sant hi ha sis apòstols; a la seva esquerra ocupa gairebé tot el primer terme la figura, de costat, de *Sant Bartomeu,* segons resa la corona corresponent; Sant Bartomeu sosté, amb les dues mans, el braç esquerre de Sant Esteve; entre aquests dos sants surt la jovenívola testa de *Sant Ioan Avagelista* i la seva mà esquerra; més enrera surten quelcom quatre testes, amb les següents inscripcions en llurs aurèoles: *Sant Andreu, Tomas, Falip, Macias;* es evident que aquest darrer nom equival al de Sant Matias, de manera que Post fa notar [6] que hi ha ací una exactitud bíblica poc corrent en aquella època, en posar Matias ocupant el lloc que hauria correspost a Judas. A mà dreta de Sant Esteve, fent simetria amb la figura de Sant Bartomeu, apareix en primer terme, sostenint Sant Esteve, la figura barbuda de *Sant Mateu beneit,* segons diu la seva aurèola; en posició simètrica a la de Sant Joan apareix, de cara, la testa de *Sant Pere;* darrera la figura de Sant Mateu es retalla parcialment la de Sant Jaume *menor;* després sobresurt una mica la testa de *Sant Simon,* coberta amb un capell vermell; finalment, surten dues aurèoles que diuen, respectivament: *Tadee* i *Sant Jaume.* El fons del quadre, a cada costat, és en estofat d'or; al centre és pintat; el sòl representa un ric enrajolat.

Les franges de les vores dels vestits dels sants figurats en les dues parts del tauló central apareixen quasi sempre en relleu daurat; semblantment les aurèoles llurs.

---

de Sant Esteve no és de majors dimensions que els altres, com seria d'esperar, diu. Vegeu *A history,* pàg. 418. Vegeu el número 132.

5. Precisament, d'aquesta coincidència de les dues taules, ROWLAND deduïa que la del retaule de Granollers estava collocada en la mateixa posició relativa del seu conjunt. POST presenta sèries objeccions a la hipòtesi de ROWLAND en reconstruir la disposició del retaule de Granollers a base del retaule de La Doma. *A history,* pàg. 417.

6. *Op. cit.,* pàg. 477.

127. Els taulons laterals del retauló

Els taulons laterals del retauló representen, en una disposició ben lògica, quatre escenes relatives a la vida de Sant Esteve; les descriurem segons la successió cronològica dels fets que s'hi representen. El quadre superior del tauló del costat de l'evangeli és una mena d'aplicació popular del verset 8, del capítol VI, dels Actes dels Apòstols: *I Esteve, ple de gràcia i fortitud, feia prodigis i grans miracles en el poble.* Podria titular-se: Sant Esteve exorcista. A l'interior d'una casa, Sant Esteve apareix en actitud de beneir un infant endimoniat; aquest està assegut en un bressol i porta urpes i ales de rata pinyada; darrera del bressol hi ha una dona en actitud d'admiració i un dimoniet que s'escapa; al fons de la porta deixa veure una cambra amb un llit de paraments; a través d'una finestra es veu un trosset d'estofat d'or; estan presents a l'escena, darrera de Sant Esteve, sis homes i dues dones, amb toques i capells i vestits de l'època del retaule. La part pintada amida un metre quaranta-cinc centímetres d'alçada per vuitanta-dos centímetres d'amplada; però el tauló té encara quaranta-vuit centímetres més d'alçada, que resten darrera del dosser del quadre; i si a l'amplada s'afegeix la part tapada pels muntants de la talla, resulta que l'amplada total d'aquest pany és d'un metre amb deu centímetres.

El quadre superior del tauló del costat de l'epístola és una espècie de glossa dels versets 9 i 10 de l'esmentat capítol: *Però s'alçaren alguns dels de la Sinagoga dita dels Afranquits i dels Cireneus i dels Alexandrins i dels de Cilícia i Asia, discutint amb Esteve; i no podien resistir a la saviesa i a l'esperit amb què parlava.* Podria titular-se: la predicació de Sant Esteve. Representa l'interior d'una sinagoga, al fons de la qual, sota un rosetó, apareix un objecte daurat, posat sobre un sòcol, en el qual es simulen lletres hebrees. A un costat del quadre, Sant Esteve, sobre una tarima amb baranes, està en actitud de predicar; al seu davant, asseguts en bancs, onze homes apareixen en posicions intranquilles, com si discutissin entre ells; les seves mans són molt expressives. Les mides d'aquest quadre són iguals a les del pany de Sant Esteve exorcista.

El quadre inferior del tauló del costat de l'evangeli és una representació plàstica dels versets 55 al 60, del capítol VII, del llibre dels Actes dels Apòstols: *I com Esteve fos ple d'Esperit Sant, fixant la vista en el cel, veié la glòria de Déu i Jesús dempeus a la dreta de Déu; i digué: Heus aquí, veig els cels oberts, i el Fill de l'home dempeus a la dreta de Déu. Llavors, clamant amb gran cridòria, es taparen les orelles, i envestiren unànimement contra ell. I havent-lo tret fora de la ciutat, l'apedregaven: i els testimonis dipositaren llurs mantells als peus d'un minyó, que s'anomenava Saule. I apedregaven Esteve que invocava i deia: Senyor Jesús, rebeu el meu esperit. I flectant els genolls, clamà amb forta veu, dient: Senyor, no els imputeu aquest pecat* [1]. L'escena, doncs, podria titular-se: el martiri de Sant Esteve. El sant està agenollat; una pedra romp la coroneta del crani; la testa està encarada cap al cel, on unes petites figures representen el Pare Etern i el Fill, dret a la seva dreta; totes dues figures estan voltades per uns dibuixos exòtics que representen la glòria; darrera de Sant Esteve sis homes estan en actitud d'apedregar-lo; dos d'ells porten els rocs a la falda; darrera dels testimonis hi ha les muralles i les cases de Jerusalem; prop de les muralles el jove Saule aguanta els vestits; en el paisatge hi ha alguns petits pins i altres plantes; al fons hi ha estofat d'or. La part pintada d'aquest tauló amida també vuitanta-dos centímetres d'ample per un metre quaranta-vuit centímetres d'alçada.

Finalment, el quadre inferior del tauló lateral del costat de l'epístola representa l'escena de la invenció del cos de Sant Esteve [2]. A primer terme apareix mig descolgat el cadàver del sant, voltat de flors; sota del seu cadàver se'n veuen altres tres; dos peons estan desenterrant-los, excavant la terra amb aixades; el bisbe Joan, de pontifical, beneeix; al seu davant un acòlit aguanta un llibre obert, un clergue

1. Tots els textos dels *Actes dels Apòstols*, citats en aquest número, són extrets del volum XIII de *La Sagrada Bíblia*, de la «Fundació Bíblica Catalana», Barcelona 1929.

2. Explica DOM GUÉRANGER, O. S. B., en *L'Année Liturgique*, que un dels més cèlebres esdeveniments del segle v fou la troballa del cos de Sant Esteve Protomàrtir. Tingué lloc a Cafarmagala, junt a Jerusalem, el dia 5 de desembre de l'any 415. El prevere Lluciá fou avisat en somnis del lloc on es trobava el cos. El bisbe de Jerusalem, anomenat Joan, havent convocat els bisbes i preveres de les ciutats veïnes, anaren al lloc designat; i, un cop excavada la terra, trobaren la tomba del protomàrtir Sant Esteve, de Gamaliel, de Nicodemus i d'Abibas, de les quals sortia suavíssim perfum; el poble, assabentat del fet, concorregué al lloc esmentat i molts malalts guariren per intercessió del Protomàrtir.

sosté el bàcul, altres cinc persones formen en el seguici episcopal ; darrera d'ells surt un fons estofat d'or ; al costat del seguici, uns altres personatges, joves, però tonsurats, revestits de capes pluvials, aguanten una creu processional, dos ganfarons, amb una creu blanca sobre drap vermell, i dos cirials ; i, encara, abans de les muralles de Jerusalem que tanquen aquest costat del quadre, surten altres tres caps. Les mides del quadre són les mateixes que les del quadre del martiri de Sant Esteve. És de notar que l'escena de la invenció del cos de Sant Esteve es troba també de manera semblant en les taules del retaule de Granollers.

128. Les polseres i accessoris del retaule

a. — Els esmentats tres taulons o cossos de la part superior del retaule, estan emmarcats verticalment per obres de talla daurada, reproduint unes construccions calades, prismàtiques, de planta triangular i rematades en cogulles. Hem vist que cada un dels tres taulons està subdividit en dos compartiments, panys o cases, superposats ; els quals es troben separats entre sí, transversalment, per capcers o dossers, de fusta daurada, representant unes filigranes d'arcs lobulats i tallats amb molta finor. Els tres cossos rematen, per dalt, amb un bell i complicat fris d'arcs canopials, pinyes de fusta, o cogulles, tallats en fusta i daurats ; constitueixen una fronda o xambrana de calitat.

b. — D'acord amb l'especialitat dels retaules gòtics de Catalunya, el retaule de La Doma està emmarcat per polseres, guardapols o parapols, que formen una mena de marc, fet per unes posts inclinades, que segueixen les parts superiors del retaule i baixen pels costats del retaulò, acabant, abans d'arribar a baix, mitjançant un treball de talla daurada. Les polseres tenen trenta-tres centímetres d'amplada ; sobre el seu bonic estofat d'or hi ha diferents figures. A la part superior central hi ha una petita escena de l'Anunciació ; amb la Verge i l'Àngel agenollats i lluint amples mantells ; al mig de l'escena un gerro aguanta un pom de lliris ; i no hi manca el petit colom representatiu de l'Esperit Sant [1]. A la part superior transversal del costat de l'epístola hi ha representat el bust d'una santa màrtir ; a cada costat d'ella hi ha l'escut

1. Es de notar que també es troba en una situació semblant l'escena de l'Anunciació en el retaule de Santa Tecla i Sant Sebastià de la Catedral de Barcelona.

reial o sigui: les barres vermelles sobre fons daurat; l'escut està rematat per una diadema reial. A la part superior transversal del costat de l'epístola hi ha el bust de la figura del Sant Àngel Custodi del Regne, portant una espasa en la mà dreta i una corona reial d'or a l'esquerra [2]; a cada costat de l'Àngel hi ha altres dos escuts reials. A cada un dels fragments del guardapols, que pugen des dels dos fragments superiors últimament esmentats fins al fragment superior central, hi ha un altre escut reial. Les dues grans polseres laterals presenten una estructura anàloga: al capdamunt un escut reial; després una de les figures dels Sants Metges, Cosme i Damià, sobre un pedestal simulat; a sota segueix un altre escut reial; més avall una altra figura sobre un pedestal figurat; i, finalment, a sota, un altre escut reial. El Sant Metge de la polsera del costat de l'evangeli porta un pot a la mà; el del costat de l'epístola porta una capsa amb compartiments i una espècie de mà de morter; ambdós van ben abillats i duen coberta la testa amb curiosos capells. Les altres dues figures de les polseres laterals representen dos bisbes de pontifical; el del costat de l'epístola porta un llibre [3]; el del costat de l'evangeli no porta cap llibre, i al costat dels seus peus surt la testa d'un drac [4]. Cada una d'aquestes polseres laterals està composta de dues parts; la superior amida un metre seixanta-vuit centímetres d'alçada; la inferior un metre vuitanta-cinc centímetres d'alçada.

c. — El retaule de La Doma és construït en fusta d'alba; els sis plafons del retauló són construits totalment independents, en unes posts d'un centímetre i mig de gruix reforçades, pel darrera, amb marcs de mitges mosses i travesses emmetxades amb codornelles; els plafons superiors es lliguen amb els inferiors mitjançant tascons de fusta; i, tot el retauló es sostenia dret per estar clavat a tres grosses bigues transversals, clavades pels caps a les parets laterals de l'església [5].

Els junts de les fustes són coberts amb tela encolada; el pintat ve després de diverses capes de guix; sembla que la pintura és al tremp d'ou seguint la tècnica italiana de pinzellades fines de color espès; es

---

2. És de remarcar que el Conestable de Portugal, *rei dels Catalans*, amb el nom de Pere IV, fou molt devot del Sant Àngel Custodi del Regne. Vegeu el número 154.

3. Podria representar Sant Sever.

4. Podria representar Sant Narcís, d'acord amb la descripció que en fa Mossèn Gudiol, *opus. cit.*, pàg. 615.

5. La biga més baixa fou mutilada juntament amb el retaule.

XVIII. Sant Pere i Sant Pau ; detalls de les portes laterals del retaule de La Doma [125] *(clixés Mas)*.

nota també en alguns llocs la influència de la pintura flamenca en la gradació del clarobscur a base d'encreuament de traços foscos; sovint es veu que les línies importants del dibuix foren marcades prèviament sobre el gruix per incisió; finalment ja hem vist els estofats d'or, en relleu, en alguns fons, en les franges dels vestits de Sant Esteve, sempre, i, encara, en altres figures del tauló central i en els nimbes dels sants [6]. Llevat dels estofats de la predella i de les posts laterals, els altres fons daurats tenen alguna similitud, per llur dibuix, amb els del retaule de Granollers.

129. De l'escola Huguet-Vergós

Per a comprendre els problemes de caràcter arqueològic que ronden al volt del retaule de La Doma, és necessari de saber una sèrie de dades relatives a Huguet i a la família dels Vergós, car a aquests darrers tradicionalment venia atribuint-se'ls el nostre retaule; heus ací resumides algunes de les conclusions dels arqueòlegs, de les que han de jugar en la nostra qüestió:

Un dels més grans i més agradables artistes de tot Europa en l'Edat Mitjana fou el pintor Jaume Huguet; d'ell s'ha pogut dir en veritat, que tota l'escola de la pintura gòtica barcelonina de la segona meitat del segle XV no fou més que l'escola d'Huguet. A part d'aquesta influència d'Huguet, de caràcter general sobre el pintor del retaule de La Doma, cal tenir en compte un detall importantíssim: Jaume Huguet contractà en 1462 un gran retaule, dedicat precisament a Sant Esteve Protomàrtir, per al gremi de Freners de la ciutat de Barcelona [1]; sembla que al cap de dos o tres anys el retaule ja estava llest. És molt de lamentar que d'aquest retaule no se n'hagi conservat més que la taula central del bancal, de qualitat mitjana [2]; però sabem que [3] el *bonic retaule de fusta, pintat i daurat,* tenia *al mig la figura de Sant Esteve amb els dotze apòstols, pintats,* i que hi havia *pintades, en els costats del retaule, històries de Sant Esteve Protomàrtir;* això permet d'insinuar que aquest retaule fou el model que pogué servir per

6. Vegeu Mossèn Gudiol, *opus cit.*, pàg. 515.
1. En 1457 Macià Bonafè contractà la fusta del retaule dels Freners.
2. Car el retaule fou substituït per un altre abans de l'any 1643.
3. Per l'acta de la visita feta a la Seu de Barcelona en 1530; Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* volum 35, full 49 girat.

als retaules de Granollers i de La Garriga [4]; car ja és sabut que la imitació d'una altra obra d'art era cosa corrent i, àdhuc, de vegades exigida com a condició en els contractes.

Els Vergós estigueren en íntima relació amb Huguet. Jaume Vergós I morí en el mes de juliol de 1460, deixant en prudent vigilància el seu fill Jaume Vergós II; en els afers relacionats amb aquest fet ja hi intervingué l'Huguet; posteriorment el mateix Jaume Vergós II intervé com a testimoni en un contracte d'Huguet; des de 1479 Huguet és el cap legal del seu taller, però la major part de les obres són executades per un nou collaborador i d'aquí ve el problema Huguet-Vergós; a febrer-març de 1492 morí Huguet; a 25 d'abril de 1494, la vídua d'Huguet nomena marmessor l'esmentat Jaume Vergós II.

Jaume Vergós II havia tingut dos fills; l'un, meteor fugaç, s'anomenava Pau Vergós, contractà en 1492 el retaule de Sant Antoni per a l'església de Sant Agustí de Barcelona i també, detall interessantíssim [5], contractà, però no acabà, el retaule de Sant Esteve Protomàrtir de Granollers; amb el qual, com ja observà Post, el retaule de La Doma es troba estretament emparentat, tant des del punt de vista iconogràfic com des del punt de vista estilístic; el mateix Pau intervé, a 2 de maig de 1494, com a testimoni en una liquidació de l'herència Huguet; l'any 1495 Pau morí, probablement a l'edat de trenta-dos anys.

L'altre fill de Jaume Vergós II, fou Rafael Vergós, el qual a l'any 1492 tindria aproximadament vint-i-sis anys; ell i Pere Alemany, hereus artístics d'Huguet, cobren en 1498 l'import de les portes de l'orgue de Santa Maria del Mar; ell, a 25 d'abril de 1499 havia terminat el retaule dels Jerònims de la Vall d'Hebron; ambdues obres havien estat contractades per l'Huguet; en 1500, Jaume Vergós II i el seu fill Rafael Vergós firmen rebut de la quantitat estipulada amb els prohoms de Granollers per a la terminació del seu retaule de Sant Esteve; Rafael Vergós morí en 1500, no havent arribat encara a la quarantena.

---

4. Vegeu, sobre les anteriors afirmacions, AINAUD-VERRIÉ, *La pintura gótica en la Catedral de Barcelona*, obra inèdita que es guarda a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

5. Cal advertir, però, que la data de 1492 s'ha assenyalat solament per aproximació.

En virtut del segon matrimoni de Jaume Vergós II s'uniren al seu nom i al seu taller els seus fillastres Joan i Climent, Domènech, l'obra personal dels quals és absolutament desconeguda [6].

Els magnífics *profetes* del retaule de Granollers venien essent atribuïts a la mà de Pau Vergós ; però ara recentment Gudiol-Ainaud els atribueixen a Joan Gascó. A Rafael Vergós s'atribueix la totalitat de les taules de la predella i del Calvari del retaule de Granollers, i, encara, s'afirma que contribuí d'una manera decisiva, entre altres, en l'escena de l'exaltació de Sant Esteve. L'escena mediocre del descobriment del cos de Sant Esteve, del mateix retaule de Granollers, s'ha adjudicat a la mà del vell Jaume Vergós II. A l'esmentat Pau Alemany no se li ha assignat més que una intervenció secundària en l'obra de Rafael Vergós.

El pintor anònim que collabora en el taller de l'Huguet és solament un deixeble, una figura mediocre. Sembla haver estat precisament algun dels esmentats pintors entroncats amb els Vergós ; i sembla, encara, que l'opinió dels mestres es decanta a favor de Rafael Vergós o del seu pare, Jaume Vergós. De totes maneres, encara altres pintors poden ésser candidats a ocupar el lloc ; com Jaume Guàrdia, Francesc Solives, Pere Garcia, etc. En l'haver d'aquest anònim pintor hi hauria la conclusió dels retaules barcelonins dels Freners i dels Blanquers ; les seccions principals del retaule de Sant Sebastià i Santa Tecla, de la Catedral de Barcelona, contractats per Huguet ; el retaule de la Mare de Déu de Bellulla, de les Santes Justa i Rufina de Lliçà de Munt, de Sant Pere de Reixac, de Sant Cebrià de Tiana, etcètera.

De les branques eixides del tronc Huguet, la dels Vergós, la més jove, originà moltes filloles que conservaren i popularitzaren l'escola Huguet fins ben entrat el segle XVI [7].

---

6. Vegeu principalment els resums de GUDIOL-AINAUD, *Huguet,* Barcelona 1948, pàgs. 16, 20, 25, 26, 28, 88, 99, 100 i 115 ; POST, *A history* citada, pàgs. 414 i següents, als quals seguim, gairebé literalment, en aquest número.

7. Vegeu GUDIOL, *Història,* etc., pàgs. 60 i 62 ; GUDIOL-AINAUD, *Huguet,* pàgs. 96, 99 i 100.

130. L'opinió dels mestres d'arqueologia

a. — Mossèn Josep Gudiol Cunill [1], després de dir que l'única obra documentada dels Vergós és el retaule de Granollers, afirma rotundament: *És també degut al taller dels Vergós el retaule de La Doma de La Garriga, datat en 1500.* Però la cosa no és tan senzilla com podria semblar atenent-se a aquestes paraules.

b. — En efecte, Rowland [2] distingí dues mans en el nostre retaule: quant a totes les seves parts, llevat de les dues portes, veié una relació tan estreta, en el seu estil, amb els panys narratius del retaule de Granollers, que afirmà ésser tots deguts a un mateix artista; de manera que el retauló del retaule de La Doma seria una imitació directa de les corresponents composicions del retaule de Granollers [3]. Val a dir que a Rowland no li plagueren els esmentats plafons narratius del retaule granollerí.

En canvi, el mateix Rowland discerní un altre artista per a les figures de Sant Pere i Sant Pau de les portes laterals del retaule de La Garriga; l'identificà amb el mestre, dels començaments del renaixement, que pintà les darreres parts de les pintures del retaule de Sarrià; per a la seva afirmació es basà sobretot en la semblança entre el dibuix dels estofats d'or de Sarrià i el de les esmentades portes.

c. —Post rebaté una a una aquestes afirmacions de Rowland: en primer lloc negà consistència a la diferenciació entre les portes i la resta del retaule, dient que Rowland atribuí una excessiva importància a la similitud dels estofats d'or de les portes amb els estofats de les esmentades parts del retaule de Sarrià, sense tenir en compte que el pintor d'aquestes resulta ésser un dibuixant més poderós i expert

---

1. En l'edició de 1933 de la seva obra *Nocions d'arqueologia sagrada catalana,* pàg. 538.

2. En el present estudi seguim principalíssimament CHANDLER RATHFON POST, en la seva obra *A history of Spanish Painting,* Cambridge 1938, volum VIII: *The Catalan School in the late Middle Ages,* segona part, capítol LXXXVI, pàgs. 475 i següents.

3. Precisament per això ROWLAND usà el retaule de La Doma com a model per a provar de reconstruir la disposició original dels fragments del de Granollers.

XIX. - 1. Detall de la taula de la predicació de Sant Esteve [127]. — 2. Detall dels soldats pintats en la taula superior central del retaule de La Doma [126] *(clixés Mas)*.

que no el del retaule de La Doma; quant a les taules narratives del retaule de Granollers, Post les valorà de tal manera que desitjà elevar-les a la posició de veritables obres del gran mestre Pau Vergós, i afegeix: *El retaule de La Garriga a mi em sembla infinitament allunyat, per la seva inferioritat tècnica, de les perfeccions del de Granollers. L'única peça del retaule de Granollers que baixa a un nivell que ja és proper a la pobresa i grolleria del de La Garriga és la part que representa l'alliberació del senyor de Pinós de la seva presó, però hi ha raons poderoses per a dubtar que el pintor d'aquesta taula — possiblement Jaume Vergós II — sigui el que realitzà el retaule de La Garriga.*

Post conclou rotundament així: *El pintor de La Garriga és un provincià que s'esforça a reproduir, tan bé com li permet el seu art groller, els models de Pau, i, potser, també de Rafael Vergós. En les tres escenes que concorden, pel seu tema, amb les taules que existeixen procedents de Granollers — la crucifixió, l'exaltació de Sant Esteve i la invenció del seu cos —, imita molt de prop àdhuc les composicions dels germans Vergós. El caràctér més distintiu de totes elles és una exclusió gairebé total del modelat en clarobscur en els rostres, els quals es converteixen per això en pàllides expansions on, si resta alguna definició de la fesomia, s'aconsegueix únicament amb unes poques línies. La pallidesa de les mans descobreix també la mateixa negligència, potser volguda, dels valors tàctils, de manera que l'autor, en les seves pintures, transmet en gran part, "mutatis mutandis", el mateixos efectes del mestre gòtic català de "les figures anèmiques"* [4].

Seguint les comparances amb altres retaules, diu Post que *el model per a l'efígie de Sant Pere* — del retaule de La Doma — *degué ésser una figura semblant a la de l'Apòstol, com la de Rafael Vergós que existeix en la Collecció Lanckoronski de Viena,* car ambdues taules presenten com a similitud la monotonia regular de llurs fons d'or, i els plecs sobre el braç dret de l'Apòstol són dibuixats de la mateixa manera plana; però els altres drapejats i la mateixa figura de Viena estan modelats més vigorosament i amb una tècnica verament digna de Rafael Vergós, i sense cap dubte, molt superior a les febles possibilitats del seu deixeble, el mestre de La Garriga.

4. Vegeu l'Apèndix de l'obra de Post, pàg. 775.

Post fa notar també que la semblança del retaule del Sant Dupte d'Ibórra amb la manera del pintor de La Garriga revela la interrelació entre els deixebles de la família Vergós [5]; també trobà semblances entre el retaule d'un sant soldat, existent a l'Institut d'Art de Chicago, que es diu procedent de Banyoles, i el posat i la mirada astorada d'alguns joves pintats en el retaule de La Garriga, però afegeix que les analogies no l'han pas convençut d'ésser deguts a un mateix artista [6].

En resum, Post classifica el nostre retaule com a pertanyent pel seu estil a l'escola de la família Vergós, o sigui pertanyent als pintors que per als seus models s'apropen més al taller dels Vergós que no al d'Huguet; i, d'entre ells, el classifica precisament amb els que imitaren Pau Vergós i no amb els que imitaren Rafael Vergós. Artísticament parlant, Post afirma que el nostre pintor no era més que un pintor de tercera categoria; tanmateix, el retaule de La Doma constitueix l'obra d'art més rica i sumptuosa de La Garriga.

d. — Amb aquests antecedents no és d'estranyar que Josep Gudiol Ricart i Joan Ainaud, en aludir brillantment al famós problema Huguet-Vergós [7] no esmentin expressament el nostre retaule [8], considerant-lo tàcitament com una peça que no s'ha de jugar per a resoldre la qüestió. Pot deduir-se de llurs afirmacions que el nostre retaule pertany al gran tronc de l'escola Huguet; però en la branca on es troben els seus seguidors els Vergós; i, en aquesta branca, no pas en el mateix taller de la família Vergós, sinó en una de les filloles que d'ell s'originaren. Ainaud-Verrié [9] diuen que seria interessant de comprovar especialment en el cas de trobar-se una descripció detallada del conjunt del retaule desaparegut dels Freners, abans esmentat, les influències iconogràfiques que la gran obra d'Huguet dedicada a Sant Esteve pogué exercir sobre el retaule de Granollers i el de La Doma.

---

5. *Opus cit.*, pàg. 508.
6. *Opus cit.*, pàg. 489.
7. En l'obra *Huguet*, Barcelona 1948.
8. Tampoc no l'esmenta Josep Gudiol Ricart en el seu resum d'*Historia de la pintura gótica en Cataluña*, Barcelona 1943.
9. En l'obra inèdita abans esmentada.

131. Qui féu construir el retaule

1. — Algú ha pretès que el retaule no fou més que un ex-vot ofert a Sant Esteve per la reina Maria de Luna, esposa del rei Martí l'Humà, o per aquest mateix, per haver recobrat la salut quan la llur estada als banys de La Garriga, durant l'any 1400 [1]. Podria abonar aquesta suposició el fet de trobar-se l'escut reial repetit tantes vegades en el marc o guardapols del retaule. Però aquesta bonica tradició no pot sostenir-se amb la cronologia a les mans. Els reis esmentats visqueren durant els primers anys del segle XV; el retaule fou construït durant els darrers anys del mateix segle; i en l'entremig hi ha massa anys i hi hagué massa esdeveniments per a poder lligar l'un extrem amb l'altre.

2. — Una altra suposició diu que el retaule de La Doma fou construït per a la capella de Sant Esteve de la Catedral de Barcelona. Els canonges l'haurien desplaçat per a substituir-lo per un altre retaule [2]. Ara bé: el fet de trobar pintats, en el plafó de la Invenció del Cos de Sant Esteve, l'escut de la catedral de Barcelona — creu blanca sobre fons vermell —, en uns ganfarons allí representats, pot també indicar que l'escena representada s'esdevingué precisament a Jerusalem. No creiem que el fet d'estar lleument retallats els dos angles extrems del guardapols basti per a afirmar que el retaule no fou obrat expressament per a La Doma. El suposat trasllat des de la Catedral hauria estat segurament fet en època moderna [3] i, d'ésser cert, n'hauríem tingut algun esment en els arxius; ultra que no es troba cap argument per a suposar que els canonges tinguessin tal predilecció per a

---

1. Vegeu número 92. GALLARDO, *Del Mogent al Pla de la Calma,* Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, núm. 516, pàg. 111; JOSEP MARIA ROCA i MOSSÈN CASTELLAR, que fou domer de La Garriga, abundaven també a favor d'aquesta opinió; vegeu del primer *La medicina catalana en temps del Rey Martí,* Barcelona 1919; el segon deixà inèdita una descripció de La Doma, que es guardava a l'Arxiu Parroquial de La Garriga.

2. Ens comuniquen que un domer dels principis d'aquest segle, deia que ell ho havia sentit dir a algun dels doctes visitants de La Doma. Per altra part, se'ns diu que ho afirmava MOSSÈN GUDIOL.

3. Abans de l'any 1643, en el qual consta que ja havia estat subtituït el retaule gòtic de Sant Esteve de la Catedral de Barcelona. Vegeu número 129. En el número 148 vegeu que l'any 1586 es descriu el nostre retaule, existent a La Doma.

La Garriga. Finalment, a part d'altres arguments arqueològics, l'existència actual d'una taula del bancal del retaule dels Freners demostra amb fets que el nostre retaule no és el de la Catedral [4].

3. — Creiem sincerament que foren els obrers de la nostra parròquia els qui decidiren i assoliren que a La Garriga hi hagués l'esmentat retaule. De bell antuvi aquesta ja és la hipòtesi menys rebuscada, més normal. Però creiem que és una prova decisiva el contingut de l'acta de la visita, del dia 29 de juliol de l'any 1492, a la parròquia de La Garriga [5], en la qual es condemnà el rector o domer major a pagar *quinque libras, aplicandas retablo sive operi dicte ecclesia* [6]. De manera que un text coetani ens deixa entreveure que aleshores s'estava construint el retaule i que això era considerat com una de les obres de l'església. D'altra banda, aleshores les reparacions i proveïment de les coses necessàries del temple eren reputades com a afectants, més que als clergues, als mateixos parroquians. En aquells dies precisament, els Vergós estaven ocupats en la pintura del retaule de Sant Esteve de Granollers i no fóra res d'estrany que els garriguencs sentissin la pruïja d'imitar els prohoms de la vila de Granollers; acceptant per a aquesta vila una influència exemplar sobre els altres pobles de la rodalia.

L'esmentada data de 1492 permet, doncs, de precisar documentalment el temps de la factura del retaule de La Doma i obliga a avançar de vuit anys la data de 1500 assenyalada en l'obra de Mossèn Gudiol [7].

132. Dels perills que han amenaçat el retaule

El retaule de La Doma ha hagut de lluitar principalment contra quatre menes d'enemics:

1. — Els qui produïren un dany més irreparable al retaule foren els obrers i rectors del segle XVII. En 1669 feren construir els *sagraris de l'altar major,* referint-se probablement al sagrari propiament dit i

4. Vegeu el número 129. Vegeu reproduïda aquesta taula amb el número 473 del llibre *La Ciudad de Barcelona,* d'AINAUD, GUDIOL i VERRIÉ. Madrid 1947.

5. Vegeu número 123. Arxiu Episcopal de Barcelona, *Visites,* número 22, full 204.

6. *Cinc lliures aplicadores al retaule o sigui a les obres de dita església.*

7. *Op. cit.,* pàg. 538.

al templet per a l'exposició major del Santíssim. D'aquesta manera desaparegué potser el primitiu sagrari gòtic i potser aleshores fou mutilada la predella. De totes maneres la reforma no degué semblar cap cosa extraordinària, car al cap de no molts anys era novament substituïda. En efecte, tenim perfectament calendada i explicada l'actual mutilació del retaule. Sembla que foren els obrers de l'any 1697, Pere Vilanova, Josep Fortuny i Magí Caselles i Fillol els qui prengueren l'acord d'encastar una graonada, amb el corresponent sagrari i ostensori, en el dit retaule, car l'antic llibre de les confraries deia així: *En març de 1697, en poder de Josep Argemir, notari públic de Granollers, se ha donat a fer les grades i sacrari de lo altar major a Miquel Pomarada, escultor de dita vila de Granollers, per preu de 12 dobles i mitja, pagadores: 4 de comptat, 3 per Pasca, i les restants 5 i mitja lo dia ho haurà posat, que ha de ser, segons dit acord consert, lo dia del Corpus del corrent any 1697.* Aquests pactes es compliren completament [1], i, a tal fi, es serraren les taules i filigranes de fusta de la predella en la mesura justa de la reforma.

És gairebé segur que aquestes grades, el sagrari i l'ostensori d'En Pomarada són els que han arribat fins als nostres dies. Les grades eren tres, ornades, en la part davantera, amb relleus barrocs; al mig de les grades hi havia un petit sagrari; i, sobre d'elles, s'aixecava l'ostensori, que presentava una obertura central ovalada, flanquejada per dues columnetes salomòniques i tot plegat rematat amb el corresponent fris. Tota l'obra era de fusta policromada, últimament pintada amb colors molt virolats. Algunes parts d'ella varen desaparèixer durant la revolució de 1936; la major part encara es conserva.

La fusta que últimament tancava l'obertura de l'ostensori era un fragment d'un altre retaule gòtic, bàrbarament mutilat; encara avui se'n conserva una part, en la qual apareixen, en la part superior, un ca i uns peus sobre un enrajolat; en la part inferior, un sant que porta un llarg bastó es dirigeix a un ric personatge; darrera del sant hi ha altres dos personatges i, al fons, hi ha unes edificacions. Està molt deteriorat, particularment la part corresponent a l'escena superior, que amida quaranta-dos centímetres d'alt; la part que correspon a l'escena inferior amida cinquanta-set centímetres d'alçada; tot el fragment té trenta-un centímetres d'amplada; podria haver format

1. Les afirmacions que hem fet en aquest número vàrem extreure-les de l'Arxiu Parroquial abans de la seva destrucció.

part anteriorment del retaule de Sant Jaume [2] o del retaule de Sant Martí o de Sant Roc.

Val a dir que tingueren millor gust i sobretot molta major prudència els qui feren unir al retaule les dues grans peces laterals de la part inferior. Semblen també obra del segle XVII. Una d'elles representa el pare de l'església Sant Gregori el Magne, amb vestidures pontificals, coronat per la tiara, i en actitud de rebre inspiració de l'Esperit Sant, representat en forma de coloma [3]; la taula amida dos metres quaranta centímetres d'alt per setanta-tres centímetres d'amplada. L'altra taula, de superior categoria artística, representa el gegant Sant Cristòfol, travessant una riera, duent per bastó una palmera, i portant a coll l'Infant Jesús [4]; amida dos metres trenta centímetres d'alçada per vuitanta-sis centímetres d'amplada.

2. — Un altre grup d'enemics del retaule el constituïren els falsos restauradors. Algún ignorant va perdre moltes estones dipositant, sense la més mínima preocupació artística, taques de color vermell sobre els llavis i les galtes de gairebé tots els personatges del retaule, i altres taques, més grolleres encara, sobre els vestits de les figures. És evident que ho féu amb la intenció de donar color i nova vida al retaule. Aquests retocs semblen del segle XIX, o almenys són molt posteriors a l'afegiment de l'esmentada taula de Sant Gregori, car en aquèsta també es troben aquells repintats vermells.

3. — Havent-se de construir la nova església parroquial, tota empresa restauradora trobà, des del segle XVIII, via ampla per a esplaiarse en la installació i decoració del nou temple. Així La Doma visqué uns segles lliure de sobresalts funestos, però en aquesta inèrcia trobà un altre enemic: la descurança [5].

---

2. Vegeu la visita de l'any 1508.

3. Segons la vella tradició i anècdota atribuïdes a la vida del Sant. Diu que mentre ell pregava a Déu que li inspirés els tons músics del cant sagrat, vingué sobre d'ell en forma de colom, l'Esperit Sant, omplint-lo de la seva inspiració. Vegeu SCHUSTER, *Liber Sacramentorum*, 1936, vol. II, pág. 125.

4. D'acord amb la llegenda del Sant.

5. Fa notar MOSSÈN GUDIOL, que els retaules, fins al segle XVIII, acostumaven a ésser tapats per una cortina per a resguardar-los, d'alguna manera, de la pols i de la llum. Aquesta cortina servia admirablement en les funcions quaresmals i hi havia esglésies que la tenien estesa durant les parts més venerables de la Santa Missa, perquè els fidels fixessin l'atenció en els sants misteris. Vegeu el *velum templi* esmentat en la visita de l'any 1567, núm. 146.

4. — Finalment, les guerres i revolucions han estat un perill gravíssim per al retaule. Sortosament no han passat d'ésser un perill, car durant la més perillosa de totes, en 1936, La Doma es salvà d'ésser cremada ; el retaule fou desmuntat i emigrà al Museu de Granollers, acompanyat d'altres objectes de La Doma. Acabada la guerra, en els dies de Nadal de 1939, el retaule i altres objectes de La Doma els recuperàrem en el susdit Museu ; retornats a La Garriga, vàrem dipositar-los provisionalment en el Casal d'Acció Catòlica, on han romàs fins als primers dies de l'any 1949.